

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
студентів та магістрантів факультету
української філології та журналістики
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка**

Випуск 11

Кам'янець-Подільський
2018

УДК 378.4(477.43)-057.87:001(082)

ББК 83.34Укр

3-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
Серія КВ № 14709-3680 ПР від 12.12.2008 р.

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка (протокол № 5 від 30.05.2018 р.)

Рецензенти:

О.В. Кеба, доктор філологічних наук, професор кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
Н.В. Гудима, кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія:

Б.О. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент
(відповідальний редактор);
Т.О. Джурбій, кандидат філологічних наук, старший викладач
(відповідальний секретар);
О.С. Волковинський, доктор філологічних наук, професор;
О.А. Рарицький, доктор філологічних наук, доцент;
Л.М. Марчук, доктор філологічних наук, професор;
Р.В. Козак, кандидат філологічних наук, доцент;
Ю.О. Маркітантов, кандидат філологічних наук, професор;
Г.Й. Насмінчук, кандидат філологічних наук, професор.

3-41 Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [редкол.: Б.О. Коваленко (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – Вип. 11. – 146 с.

У збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка друкуються статті, рекомендовані керівниками секцій українського мовознавства та історії української літератури студентської наукової конференції за підсумками НДР у 2017-2018 навчальному році.

У публікаціях розглядаються актуальні проблеми мовознавства, літературознавства.

УДК 378.4(477.43)-057.87:001(082)

ББК 83.34Укр

Секція: УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'37'373.611

*Г.В. Аманюк,
магістрант 1-го курсу заочної форми навчання
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: І.С. Беркещук,
кандидат філологічних наук, доцент*

СЕМАНТИЧНІ ТА СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ У НАЙМЕНУВАННЯХ ОСОБИ-ВИГОТОВЛЮВАЧА

У розвідці проаналізовано зв'язок словотвору та семантики у найменуваннях особи-виготовлювача. Встановлено, що найбільшу кількість іменників називають особи, які виготовляють предмети домашнього вжитку, будівельні матеріали та продукти харчування. Лексеми згадані семантики утворюються найчастіше за допомогою суфіксів -ник, -ар, -яр.

Ключові слова: найменування особи-виготовлювача, іменник, суфікс, твірна основа, лексема.

Сучасна дериватологія завершила етап свого становлення, виділившись у окрему лінгводисципліну зі своїм специфічним об'єктом вивчення, своєю проблематикою термінологічним апаратом, а також сукупністю спеціальних прийомів і методик дослідження словотворчих процесів і їх наслідків.[1, с.8]

Але інтерес до цієї науки не пропадає, а, навпаки, посилюється. Тому предметом нашого дослідження є взаємозв'язок словотвору та семантики у найменуваннях особи-виготовлювача. Ставимо за мету проаналізувати семантику назв особи-виготовлювача та словотвірні особливості цих іменників.

Крім називання «виготовлювача», ці слова вказують також на результат дії. Найкоротшими формулами тлумачення при них є : *той, хто виготовляє (виробляє) що небудь; той, хто займається виготовленням (виробництвом) чого небудь; фахівець із виготовлення (виробництва) чого небудь; майстер ... виробів.*

До складу аналізованої групи входить 202 субстантиви. Із них 186 є похідними (*сопільник, чоботяр, ниткар, лялькар, фасонник, щіткар* та ін.)

*(Вдягнувшись у все нове, Віктор біг з кравецької майстерні до **чоботарів**. (Ю.Збанацький), В тісних, брудних і вогких комірках працювали від раннього досвітку дрібні ремісники: шевці, кравці, **щіткарі** й інші. (І.Франко)) і лише кілька – непохідних (ювелір, кондитер, столяр та ін.) (Панича одвезли у школу, а мене віддали у **столяри** (О.Стороженко), Одного разу, наважившись, Галя сказала вдома: - Мені дуже подобається виготовляти тістечка, торти. Хочу бути **кондитером!**. (газ.Вечірній Київ)).*

Узагальнену семантику поля найбільш яскраво представляють словотворчі структури, що складаються з кореня та післякореневої частини - **ник**: *папір-ник*. Зіставлення морфемної структури реєстрового слова із формулами тлумачення дозволяє у багатьох реєстрових одиницях післякореневу частину розглядати як власне іменниковий суфікс **-ник** (цукер-**ник** – «кондитер, який виготовляє цукерки»), незважаючи на те, що в науковій літературі із словотвору часто вбачають у ній поєднання прикметникового суфікса **-н-** з імениковим **-ик** (*багет-н-ик*). У формулах тлумачення цього типу реєстрове слово, як правило, зіставляється з іменником, а не з прикметником: *верете-н-ник* – «майстер, який виготовляє веретена». З усієї групи аналізованих іменників у СУМі тільки два реєстрові слова з післякореневою частиною **-ник** у тлумаченні співвідносяться з післякореневим прикметником: *текстиль-ник* – «робітник текстильної промисловості, який виготовляє вироби із натуральних і хімічних волокон, пряжу й сировину для них»; *ящик-ник* – «робітник, який робить ящики». (*Текстильники, швейники, взуттьовики ... не раз доводили, що вони можуть нарощувати потужності підприємств, знижувати витрати на виробництво виробів і в той же час підвищувати їх якість*(газ.Радянська Україна))

Найбільша кількість іменників називає людину, яка виготовляє предмети домашнього вжитку (*ложкар, відерник, скринник, мебляр, казаняр, матрацник, лампівник*), будівельні матеріали (*цегляр, фанерник, балківник,*

щербінник, кахельник, брикетник), продукти харчування (*цукерник, вафельник, сировар, пиріжник, маслороб, кондитер*).

У формуванні структури семантичного поля досить важливу роль відіграє й така формальна ознака аналізованих слів, як кількість складів у твірній основі. З односкладовими твірними основами найчастіше бувають застарілі іменники на позначення виготовлювачів військового спорядження (*щитник, тульник, стрільник* та ін.). Із трискладовими твірними основами (переважно запозиченнями з інших мов) за допомогою суфікса **-ник** утворюються назви осіб, які виготовляють тканини і речі народного промислу: *гобельник, позументник, веретенник, філігранник, сувенірник*.

За допомогою суфікса **-ник** утворюються назви особи-виготовлювача і від дієслівних основ: *стрільник, прокатник*. Для віддієслівних утворень із суфіксальною частиною: **-льник** (*відливальник, пилонарізальник*), **-ильник** (*прядильник*) характерна вказівка на людей, які мають якесь відношення до промисловості: *виливальник* – «робітник, що виготовляє металеві предмети способом виливання».

Отже, з найменувань виготовлювача, виражених відіменниковими утвореннями на **-ник**, формується таке семантичне поле, в якому об'єднуються іменники на позначення: 1) виготовлювачів продуктів хімічної промисловості; 2) виготовлювачів предметів побуту; 3) виготовлювачів будівельних матеріалів; 4) виготовлювачів промислових виробів; 5) виготовлювачів продуктів харчової промисловості; 6) виготовлювачів продуктів текстильної промисловості та ін. Перелічені фрагменти семантичного поля у досліджуваному матеріалі можна розглядати як центральні. На їх основі відбувається глибша деталізація структурно-системного упорядкування решти слів у полі.

Значна кількість іменників на **-ник** у СУМі співвідноситься з іменниками на **-ар, -яр**, при цьому вони є спільнокореневими (*сідляр – сідельник, цегляр – цегельник, кожухар - кожушник*).

В аналізованій групі іменників, похідних з **-ар**, зафіксовано 34 слова. Ними позначаються ті, хто виготовляє будівельні матеріали (*цегляр, кахляр*), посуду (*гончар, кітляр*) та предмети домашнього вжитку (*скриняр, ситар, голкар*). Поряд із тими ознаками лексичних значень, які характерні для іменникових утворень на **-ник**, у цих іменниках з'являються ще нові семантичні відтінки: *блях-ар* – «майстер, що виготовляє різні бляшані вироби. Робітник, що покриває бляхою дахи»; *дігт-яр* – «той, хто виготовляє або продає дьоготь».

Таким чином, у назвах особи-виготовлювача чітко простежується зв'язок між словотвором та семантикою цих лексем. Найбільшою мірою спостерігається це у проаналізованих лексемах, що вказують на особу, яка виготовляє предмети домашнього вжитку, будівельні матеріали та продукти харчування.

Подальші дослідження дадуть змогу розширити та поглибити зроблений нами аналіз взаємозв'язку словотвору та семантики в усіх виділених групах, залучивши також і складні найменування.

Список використаних джерел:

1. Грещук В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Упор. Р. Бачкур. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 529с.
2. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / М. П. Годована; за ред. Л. В. Туровської. – К.: Наук. думка, 2009. – 176 с.
3. Словник української мови. В 11-ти тт. – К.: Наук. думка, 1970-1978.

*The connection between word formation and semantics in person-manufacturer nominations was analyzed in this research. It was established that individuals who produce household items, construction materials and foodstuffs use the greatest number of nouns. The lexical items of abovementioned semantics are formed with the help of suffixes **-ник, -ар, -яр**.*

Key words: *person-manufacturer nomination, noun, suffix, stem, lexical item.*

Отримано: 24.04.2018

*Ю.Р.Бараболя, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: О.М.Мозолюк, старший викладач*

РОСІЯНІЗМИ В ДРУКОВАНИХ ЗМІ

(на матеріалі газети "Маяк" за січень – березень 2016 року)

У статті розглянуто поняття росіянізмів та деякі причини набуття ними ознак традиційних елементів української мови в друкованих засобах масової інформації на матеріалі газети «Маяк» за січень-березень 2016 року.

***Ключові слова:** засоби масової інформації, культура мови, культура мовлення, росіянізми.*

Досвід людства протягом тисячоліть переконує, що мова об'єднує народи й зміцнює державу, є запорукою створення сильної й високорозвиненої нації. Країна без своєї мови втрачає істотні ознаки суверенітету – культурного та інформаційного.

Для сучасної мовної ситуації в українському суспільстві притаманні такі ознаки:

- 1) українсько-російська колективна двомовність;
- 2) співіснування в єдиному українському просторі трьох регіонів із різними національно-культурними, соціально-політичними традиціями і – як наслідок – мовно-політичними орієнтаціями, мовними й мовленнєвими пріоритетами і звичками;
- 3) формальний характер мовної політики у державі, відсутність реального високого соціального статусу української мови.

Проблеми культури мови вивчали Б. Антоненко-Давидович, І. Огієнко, А. Кримський. Серед сучасних дослідників відомі прізвища

С. Караванського, О. Сербенської, В. Русанівського, Д. Григораша, М. Пилинського, М. Яцимівської, А. Капелюшного, Н. Непійводи та інших.

Мета нашої статті – простежити й охарактеризувати росіянізми в друкованих засобах масової інформації на матеріалі газети "Маяк" за січень-березень 2016 року.

Росіянізми набули ознак традиційних елементів української мови, особливо у сфері ЗМІ. Причини цього явища передусім історичні: «витіснення української мови з багатьох сфер публічного спілкування призводило до нехтування її функціональними можливостями, до «завмирання» багатьох природних форм вираження, на зміну яким за умов потужного тиску зросійщення приходили форми спотворені, аж до так званого суржику» [5, с.29].

А. Коваль у праці “Культура української мови” зазначає, що найголовніші причини, які зумовлюють виникнення помилок, – це неповне засвоєння норм літературної мови, недостатньо уважне ставлення до мовної традиції, невміння, а іноді й небажання зрозуміти смислові відтінки й стилістичні якості слів, вплив моди (бажання похизуватися словом чи фразою, які здаються дотепними і виразними), а також вплив діалектів [4, с.89].

Є й інша причина. Лариса Масенко пояснює, що київське урбаністичне середовище створює психологічно комфортні умови для російськомовної частини населення і дискомфортні для тих, хто зберігає вірність рідній мові. Розмовляти українською в усіх ситуаціях міських контактів означає повсякчас долати опір мовного середовища. В контексті стилістики варто говорити й про «суржик для інтелігенції», тобто той масив лексики, який більшістю словників вводиться до мовного обігу, проте за пильнішого аналізу все ж виказує свої стилістичні вади. Йдеться насамперед про використання синонімів: «радувати» (можна й «тішити»), «жирне молоко» (а є й такі варіанти «мастке», «масне», «ситне»), «жителі» (а чи не краще «мешканці») та ін. Звичайно, деякі питома українські варіанти не є такими поширеними, проте кому ж братися за стилістичне збагачення, а подекуди – «опритомнення» нашої мови, як не журналістам.

Аналізуючи мову газети «Маяк» за січень-березень 2016 року, ми простежили чимало мовних огріхів, зокрема росіянізмів. Наприклад: Хоча історично там багато що **перемешалось** (українською – **перемішалось**) [Маяк, 17.02.2016].

У заголовку «Як видалити плями?» дієслово «видалити», очевидно, вживають під впливом російських удалить/удалять, які в українській мові мають інші відповідники, у нашому випадку – «правильно вивести пляму/виводити» [Маяк, 17.02.2016]. Або ж: Нехай це буде день, щоб згадувати про **достойних людей** (правильно – гідних людей). [Маяк, 15.03.2016].

Більшість читачів розгортає газету лише для того, щоб прочитати гороскоп. Росіянізми трапляються й тут: Залиште претензії до ділових партнерів і подивіться на ситуацію з **іншої сторони** (український відповідник – з іншого боку/ по-іншому) [Маяк, 24.03.2016].

Рубрика «Людей ХВИЛЮЄ!» Насамперед, **замітьте** (українською – зауважте/зверніть увагу) [Маяк, 17.02.2016]; Коли стало **ясно** про перспективи компанії...(в українській мові слово «ясно» позначає погоду (ясний день). У цьому реченні слово «ясно» є калькуванням із російської, українською – зрозуміло) [Маяк, 22.02.2016]; **В кінці кінців** він вирішив нагодувати їх (українською – зрештою) [Маяк, 29.02.2016]. Вінницька команда **прийняла участь** у спортивних змаганнях (правильно – взяла участь). В українській мові слово «приймати» теж уживається(приймати присягу, ліки, гостя) [Маяк, 22.01.2016]; Проблема **заключається** в тому... (замість – проблема полягає в тому) [Маяк, 25.01.2016]; **Ополудні** на сходах Капітолію вони присягли на вірність Конституції Сполучених Штатів Америки та американському народові (замість *ополудні* (йдеться про час, коли сонце стоїть у zenіті) слід було вжити слово *опівдні*) [Маяк, 1.03.2016]; у заголовку «**Не без долі гумору**»(правильно – не без гумору [Маяк, 3.03.2016].

Найменш **чисельна** група – кримінальники(правильно – численна) [Маяк, 7.03.2016]; **Лишати** права голосу – (правильно – позбавляти) [Маяк, 9.03.2016]; **Присікати** розмови (замість – припинити розмови; присікати розмови від рос. присечь разговоры) [Маяк, 10.03.2016]; Люди викидають у сміття **проволоку** (правильно – дріт) [Маяк, 20.03.2016];

Пасічники час от часу випилювали дірки й забирали мед (правильно – іноді, інколи, коли-не-коли) [Маяк, 29.03.2016] та інші.

Незважаючи на відсутність дефіциту словникової чи довідкової літератури, мовна ситуація в сучасних ЗМІ останніми роками не змінилася на краще. На жаль, багато працівників медіа відверто нехтують принципами культури мови, підлаштовуючись під рівень середньостатистичного реципієнта інформації.

Моніторинг росіянізмів є одним із засобів підвищення культури мовлення у ЗМІ. Звичайно, ця робота вимагає чимало зусиль, однак, за умов добре продуманої політики заохочення й дисциплінарних стягнень, вона надалі може дати плідні результати. Щоб удосконалити культуру мови й мовлення, працівникам медіа треба постійно працювати над збагаченням власного словникового складу, дотримуватися норм української мови, бути відповідальним за кожне слово перед собою і читачем, любити й відчувати слово всім своїм єством, бо воно – українське, рідне Слово.

Крім того, систематичне підвищення власної мовної культури – обов'язок кожного українця, адже мова – це “доля народу, і вона залежить від того, як ревно ми плекатимемо її” [4, с.108].

Список використаних джерел:

1. Капелюшний А. Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті / А. Капелюшний // Телевізійна й радіожурналістика: 36 наук.-метод. праць. – Львів: ЛНУ, 2000. – Вип. 3. – С. 359-368.
2. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. – К: Вид. дім „КМ Академія”; Всеукр. т-во „Просвіта”, 2004. – 163 с.
3. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
4. Караванський Святослав. Російсько-український словник складної лексики. – К., ПАІС 1998. – с.

The article deals with the concept of Russianism and some reasons for their acquisition of traces of traditional elements of the Ukrainian language in print media on the material of the «Mayak» newspaper for January-March 2016.

Key words: mass media, culture, speech culture, russianism.

Отримано: 24.04.2018

УДК 373.5.016:811.161.2:37.091

*А.О.Барановська, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Р.В.Козак, кандидат філол. наук, доцент*

ЗООНІМ ЯК СКЛАДОВА ПОРІВНЯННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

У статті розглядається зоонім як складова порівняння, за допомогою якого зображуються риси людського характеру. Проаналізовано доцільність використання зоонімів з метою виділення позитивних або негативних якостей людини через уподібнення людини тварині.

Ключові слова: зоонім, порівняння, риси людського характеру, мотиваційна ознака.

Порівняння у мовознавчій науці розглядається як поетичний троп і як засіб пізнання довкілля, важливий чинник людського мислення з його асоціативністю і спрямованістю від відомого до невідомого. Дослідженню цього тропа присвячено праці Л. Голоух, С. Єрмоленко, О. Марчук, Л. Мацько, О. Некрасової, О. Потебні, Л. Прокопчук, С. Рошко, Б. Томашевського, Н. Шаповалової та інших.

Зооніми як різновид експресивної лексики використовуються з метою виділення позитивних або негативних якостей людини за допомогою уподібнення людини тварині. Роль тварин у житті людини надзвичайно велика, особливо на ранній стадії розвитку людини, коли тварини та люди співіснували у тісному сусідстві [7]. Навіть наразі надзвичайно часто людські якості метафорично порівнюються із тваринними, розширюючи асоціативне поле порівняння. З огляду на таку активність вважаємо заявлену тему актуальною.

Мета нашої статті – дослідити, як у метафорах та порівняннях відображаються певні риси характеру, поведінки та звички тварин, що яскраво відображають особливості характеру і поведінки людини. Ці особливості

можуть позначатися як позитивними (хоробрість, відважність, боязливість, підступність, нікчемність, покірність працьовитість), так і негативними (впертість, самовпевненість, пихатість, жадібність, нахабність, причіпливість, дошкульність, злість, замкнутість) мотиваційними ознаками [7, с. 8].

Порівнюючи людські характеристики з тваринними, автори вдаються, головним чином, до тих представників фауни, які є типовими для тієї чи тієї місцевості. Хоча, така традиція не завжди дотримується. *Лев*, наприклад, не є типовою твариною для території України, хоча легенда про те, що це найхоробріший, найвідважніший і найсильніший звір серед усіх звірів дійшла і до європейських країн, унаслідок чого лев став там символом хоробрості й для українців, як-от: *лев 2. перен. Про дуже хоробру, безстрашну людину; хоробрий, як лев; як леви боролись вони за народ, за правду народного діла* [2].

Царство тварин як фрагмент реального світу, який дано етносу в емпіричному досвіді, виступає могутнім чинником створення вторинної образної картини світу. Вони є цінним матеріалом для вивчення особливостей оцінно-експресивних порівнянь. Завдяки своїй природі оцінно-експресивні порівняння здатні породжувати стереотипи – еталонні національно-культурні уявлення (образи), що відіграють величезну роль у продукуванні мовою вторинного символічного простору. Номени тварин у їхньому вторинному „антропному” означуванні дозволяють дослідити роботу асоціативно-оцінного апарату етнічної мовної свідомості.

Зоопорівняння, у яких людині приписуються зовнішність, характер або поведінка тварини в сучасній українській мові, є залишками міфічного мислення і прадавніх міфічних уявлень [1, с. 10 – 16]. Фауна супроводжує людину від початку її існування на нашій планеті і перебуває з нею у тісному взаємозв'язку, отже, ми спробуємо віднайти можливі причини породження антропних порівнянь в українській мові за мотиваційною семантичною моделлю *тварина* → *риса характеру людини*.

Вище ми уже зазначали щодо уживання лексеми *лев* у такому значенні. Аксіологічно марковане значення з позитивною оцінкою “чесна, порядна

людина” з антропоморфними ознаками ‘доброта’, ‘вірність’, ‘довірливість’, ‘надійність’, ‘відданість’ мають лексеми *ластівка, голуб, чайка, собака*.

Так, *собака* вважається символом вірного друга, надійності, невідкупності. Порівняння з мотиваційними ознаками ‘вірність’, ‘надійність’ знаходимо в усталених висловах: *вірний, як пес; в службі вірний, як пес* (про вірну людину) [4, с. 189].

В опозиції до позитивних мотиваційних ознак ‘хоробрість’, ‘відважність’, ‘вірність’, ‘надійність’ перебувають негативні мотиваційні ознаки ‘боязливість’, ‘підступність’, ‘нікчемність’, ‘покірність’.

Мотиваційна ознака ‘боязливість’ маркована лексемами *миша, заєць, вівця, теля, жаба*. *Миша* асоціюється з боязкою людиною як чоловічої, так і жіночої статі (здебільшого маленького зросту). Слово *миша* виступає символом нещасної, боязкої, бідної людини: *як руда миша (миш) [зимою]* [1, с. 490]; *як миші в норі зі словом сидіти* (ніяким чином не виявляючи себе, тихо) [1, с. 490]. *Заєць* у народному уявленні уособлює боягузтво, полохливість: *Василь мерщій, як заєць той, вискочив з-за бур’яну і побіг до хати; боязкий, як стріляний заєць* [5, с. 57].

Як відомо з давніх джерел, *вівця* була жертвовною твариною і теж уважалася символом покірності. Ймовірно, що це й послужило виникненню асоціацій зі слабкою духом, покірною, боязкою людиною: *Молодець проти овець, а проти баранця й сам як вівця* (про слабку, боязку людину) [1, с. 194]; *Куди баран, туди й вівця* (про покірну людину) [1, с. 150].

Негативні мотиваційні ознаки ‘підступність’, ‘підлість’, ‘хитрість’, ‘злість’, ‘жорстокість’ марковані лексемами: *акула, жук, лисиця, собака, в’юн, кобила, кіт / кішка, жаба, змія, вовк, паву*: *Хай Абдул не ховається за Селімову спину! Знаємо й його, хижака. Акула він ненажерлива* [8 (I), с. 28]. Лексема *лисиця* уживається у порівняннях на позначення “хитрувати, прикидатися”: *Говорить, як лисиця, а за пазухою камінь держить; У вічі – як лис, а поза очі – як біс* [1, с. 209 – 210].

Символіка *собаки* в українській мові, з одного боку, - уособлення вірної, надійної людини, про що йшлося вище, а з іншого – *собака* символізує злість, підступність. Пор.: *З собакою дружи, а палицю в руках держи; Бійся не того собаки, що бреше, а того, що ластиється* (про підступних людей) [1, с. 188, 190]; *облесливий як собака; виляє як собака хвостом; хитрує як собака (за вечерею)* [5, с. 141,142].

Вовк здавна служив символом підступності, небезпечності, зловорожості. Символіка слова виявляється у порівняннях: *душить, як вовк кобилу* [5, с. 23]. Уособлення негативних рис людської вдачі в слові *свиня* простежується у фраземі *Ти до свині спиною, а вона до тебе рилом* (про нахабну людину) [4, с. 176].

Отож, найчисленнішою у лексико-семантичному просторі зоонімів виявилася лексико-семантична група на позначення характеру і поведінки людини. Найбільш продуктивними у цій лексико-семантичній групі є порівняння з пейоративними мотиваційними ознаками, характеристика яких не може обмежуватися обсягом цієї статті й потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Київ, 2006. 703 с.
2. Крижко О.А. Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі. Режим доступу http://bdpu.org/philological_faculty/Ukr_mova/Krizhko/art2. – Заголовок з екрану.
3. Новий тлумачний словник української мови : в 4-х т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. Київ, 1999. Т. I - IV.
4. Словник символів культури України / [за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка]. Київ, 2002. 260 с.
5. Словник стійких народних порівнянь. Харків, 1993. 176 с.
6. Словник української мови : в 11-ти т. / [ред.- упоряд. І. К. Білодід]. Київ, 1970–1980. Т. I–XI.

7. Талько С.В. Лінгвоаксіологічна семантика антропоцентричних метафор та порівнянь в українській і англійській мовах. Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2009. 19 с.

8. Фразеологічний словник української мови : в 2 т. / [укл.В. М. Білоноженко та ін.]. Київ, 1993. Кн.1. 528 с.; Кн.2. 980 с.

In the article there is considered zoonym as the constituent of a comparison with the help of which there are depicted the features of a human character. Analyzed the feasibility of using zoonym with the aim of highlighting the positive or the negative qualities of the person by means of becoming like a human animal.

Key words: zoonym, comparison, features of human nature, motivational sign.

Отримано: 25.04.2018

УДК 811.161.2'373:821.161.2

*У.А. Брила, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Н. М. Дзюбак, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови*

ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ОЗНАКА ТЕКСТУ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»

У статті розглянуто лексико-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості застарілої лексики як засобу текстотворення історичного роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». Визначено основні тематичні групи історизмів, що є переважними авторськими засобами стилізації тексту.

Ключові слова: історичний роман, хронологічно маркована лексика, застарілі слова, історизми, архаїзми.

Розвиток і вдосконалення ідіостилю письменника як засобу відображення дійсності й спілкування з читачем відбувається насамперед у межах одиниць лексико-семантичного рівня. Вибір лексичних засобів зумовлений переважно тематикою та жанром художнього твору. Основу історичного роману складає застаріла лексика.

В українському мовознавстві основні теоретичні відомості про цей пласт лексики залишились на рівні 50-70-хх років минулого століття (праці

І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, М. А. Жовтобрюха, Б. М. Кулика). Серед лексичних елементів сучасної української літературної мови, семантична структура яких містить інформацію про певну часову маркованість, ґрунтовно досліджено неологізми, okazіоналізми. А. П. Грищенко, О. Д. Пономарів, О. О. Селіванова розглядали архаїчну та історичну лексику як стилістичний засіб формування специфічної мови.

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена потребою відновлення наукового зацікавлення застарілою лексикою у лінгвістичному, загально-історичному та культурологічному аспектах.

Мета наукової статті – визначити лексико-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості застарілої лексики в мові історичного роману В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон».

Застаріла лексика є ієрархічною системою, що складається із окремих пластів. Вони неоднорідні й різноманітні з погляду причин архаїзації, ступеня застарілості, можливостей та характеру їхнього використання [1, с. 3].

У межах застарілої лексики науковці розрізняють: 1) «слова, що вийшли з ужитку в зв'язку зі зникненням тих реалій, які вони називали». В українському мовознавстві для позначення цих лексичних одиниць пропонують терміни: матеріальні архаїзми або історизми. До останнього терміна апелюють А. П. Грищенко, М. Я. Плющ, О. Д. Пономарів, С. Я. Єрмоленко, О. А. Гапченко та ін.; 2) архаїзми – застарілі для певної епохи назви предметів та явищ, звороти, форми слів, афіксів, що вийшли з активного вжитку або витіснені сучасними відповідниками, наприклад: *рать* – *військо*, *перст* – *палець*, *піит* – *поет*, *зело* – *дуже*, *уповати* – *надіятися*, *живіт* – *життя* та ін. [2, с.71]. У мовознавстві на позначення цієї групи застарілої лексики ще використовують термін «стилістичні архаїзми».

Ступінь застарілості того чи того слова, на думку О. Д. Пономаріва, залежить «від місця його в лексичній системі, від часу використання в мові впродовж її існування, від семантичних чи граматичних якостей. Що довше вживалося слово, що тісніші були його значеннєві та словотвірні зв'язки, то

менше зачіпає його процес старіння» [3, с.85].

Методом контент-аналізу мови історичного роману В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» ми виокремили велику кількість застарілих слів, що є основними засобами стилізації тексту. Переважають серед них історизми, які складають 24 семантичні групи, зокрема: **1. Назви родів військ, військових угруповань та військових підрозділів:** *Зірку (вона мала білу зірку на лобі), яка, мовляв, знатурилася, зірвалася за жеребцем, і коли Василь утікав від червоного ескадрону, його хтива англо-арабка зачула позаду іржання коня, розвернулася й понесла вершника на ворожу кінноту, понесла прямисінько чортові в зуби* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 4). *Леле, це була Дося Апілат, грушківська молода козачка, яка воювала в холоднороському гайдамацькому полку ще з Василем Чучупакою, і Ворон бачив її, може, разів зо три, але так, не в бою* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 5). **2. Назви військових чинів та звань:** *Десь, мов, прохопився словом його ад'ютант на прізвисько Чорт, що начебто отримав чудернацьку записку від Веремія, — Чорт прийшов до клуні, де вони з отаманом умовлялися стрітися, якщо розминуться в бою, та замість отамана знайшов там тільки записку, нашкрябану його рукою* (В. Шкляр «Чорний ворон», с.6). *Я ледве не розреготався, спостерігаючи за цією комедією, бо то й справді був мій хорунжий на прізвисько Вовкулака* (В. Шкляр «Чорний ворон», с.7). *Колись офіцерові ударного батальйону смерті Черноусову навіть уві сні не могло привидітися, що він стане курінним 25-го Черкаського куреня і, зупиняючи ешелони на станції Бобринській, ставитиме до муру тих солдатів та офіцерів, з якими пліч-о-пліч ішов за «царя і отечество»* (В. Шкляр «Чорний ворон», с.8). У цій семантичній групі досить прозоро спостерігаємо протиставлення «свій-чужий». Військові чини та звання повстанців, як правило, відповідають званням, що були поширені у Запорізькому війську. Цим прийомом автор підкреслює єдність та незламну волю цілих поколінь оборонців рідної землі, рідного народу; послідовність моральних засад та принципів українців. **3. Назви зброї та її частин:** *Теж не знаю, що то за*

чуднота така була, що китайці, які потрапляли нам до рук, мов заворожені, підставляли шиї під наші **шаблі** (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 4). – А що там воювати тою **пікою**? І дикун зможе, — показав Вовкулака ікла, й Ворон здогадався, що він сміється (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 16). А за плечима у Чорного Ворона ще був **карабін**, кишеню чумарки відтягувала французька **граната «кукурудза»**, і він дивувався, як з усім цим добром Мудей доніс його, непритомного, до Євдосі, як здогадався, що пораненого отамана треба доправити саме до знахарки (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 3). Ця семантична група представлена великою кількістю найменувань від холодної до важкої зброї, що використовувалася не лише у 20-х роках ХХ століття: у царській армії, повстанцями, представниками Радянської влади. Вона дуже різноманітна за складом лексики: від офіційних назв зброї до розмовних варіантів.

4. Назви органів територіального та військового управління: *Нарешті під'їхали до заїзду Винокура, де й мали відбутися збори волосних воєнкомів, а насправді — головна отаманська рада* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 71).

5. Назви адміністративно-територіальних одиниць: *Із донесення уповноваженого Кременчуцького губчека в Чигиринському повіті від 6 грудня 1921 року* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 5). *І все ми землякі, все із Київської губернії* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 10).

6. Назви соціальних прошарків населення: *Коли долоня порепана й мозоляста, то, виходить, ти пролетар, а якщо чиста і чепурна, то — буржуї* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 11). *Кожен сірко вам скаже, хто такий Гризло і з ким він б'ється* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 13). — *Я вже був і в отамана Загороднього, і в Голика-Залізняка, і в Гупала... Усі вони вислухали мене з розумінням... — і далі плів нісенітницю емісар* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 15). *До чорних списків відповідачів-заручників (їх ще називали десятихатниками) потрапляли найпорядніші люди* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 23). *Оживали бурлаки та місцеві заприсяжені козаки, поверталися ті, хто пересидів зиму по хатах, приходили нові люди* (В. Шкляр «Чорний ворон», с. 34).

Не менш репрезентативними є семантичні групи назв осіб за родом діяльності; назв установ, організацій, закладів; назв житла, господарських будівель, приміщень та їх частин; назв хатнього начиння, меблів; назв предметів побуту та їх складових; назв господарського реманенту; назв посуду; назв страв та напоїв; назв тютюну, тютюнових виробів та предметів, де їх зберігали; назв натільного, верхнього одягу і тканин; назв головних уборів; назв взуття; назв мір довжини; назви грошових одиниць; назв засобів пересування; назви музичних інструментів.

Функціональне використання наведених семантичних груп історизмів зумовлене жанровою приналежністю аналізованого твору – історичний роман. Вживання автором слів для позначення предметів, явищ і понять, які були в ужитку в кінці XIX на початку XX століття, дозволило відтворити історичне та соціально-побутове тло відповідної епохи, яскраво змалювати її політичний, економічний та культурний устрій. Живу народну основу роману підкреслює велика кількість розмовної лексики. Вкраплення лексичних історизмів, що позначають предмети і поняття, пов'язані з такими явищами в історії українського народу, як козацтво, Запорізька Січ, гайдамачина, дозволяє створити узагальнений образ борця за волю, справедливість, незалежність України та нашого стражденного народу.

Список використаних джерел:

1. Гайдученко Г. М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози II половини XX століття): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спеціальність 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1999. 19 с.
2. Дудик П.С. Стилістика української мови: навчальний посібник. Київ: ВЧУ «Академія», 2005. 368 с.
3. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови : Підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

The article deals with the lexical-semantic and communicative-pragmatic features of outdated vocabulary as a means of texturing the historical novel by Vasyl Shklyar "Zalyshenets'. Chornyy voron". The main thematic groups of historical terms, which are the predominant authoring tools of text styling, are determined.

Key words: historical novel, outdated words, historicism, archaisms.

Отримано: 23.04.2018

УДК 81.161.2'367.32''18/19''

О.В. Васильчик,
магістрантка факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: **Н.П. Шеремета,**
кандидат філологічних наук, доцент

СПОНУКАЛЬНА МОДАЛЬНІСТЬ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ XIX – ПОЧ. XX СТ.

Узагальнено обсяг понять модальність і спонукальна модальність, визначено комунікативні функції спонукальної модальності, описано окремі засоби вираження її умови реалізації спонукальної модальності.

Ключові слова: модальність, спонукальна модальність, спонукальне речення, імперативні конструкції, комунікативні функції.

Мова – це система систем різних мовних одиниць, кожна з яких вивчає певна галузь мовознавства – фонетика, лексикологія, фразеологія, морфеміка, морфологія, синтаксис. Водночас синтаксичні структури є синтезом різних вимірів функціонування мовних одиниць, що відображають складні стосунки між реаліями позамовної дійсності [2, с. 3]. Незважаючи на посилений інтерес до конструкцій спонукальної модальності, багато питань, пов'язаних з їх семантико-синтаксичною структурою, ще не знайшли належного висвітлення, тому тема є актуальною.

Мета роботи – аналіз комунікативних функцій та засобів вираження категорії спонукування в українській художній літературі кін. XIX – поч. XX ст.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання конкретних завдань: уточнити зміст та обсяг поняття *спонукальна модальність*; визначити комунікативні функції спонукальної модальності; виявити морфолого-синтаксичні й лексико-семантичні засоби вираження й умови реалізації спонукальної модальності.

Матеріалом дослідження стали речення спонукальної модальності, дібрані з творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття методом суцільного виписування. Це драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки (далі – Л.У.), новели «Палій» (далі – Стеф. Палій) та «Новина» (далі – Стеф. Новина.) Василя Стефаника, оповідання «Маленький грішник» і повість «Тіні забутих предків» (далі – Коц. Тіні...) Михайла Коцюбинського (далі – Коц. Мал. гріш.).

До суперечливих проблем мовознавства, які на кожному етапі розвитку лінгвістичної думки набувають нових аспектів, належать питання, пов'язані з категорією модальності. Традиційним у сучасному мовознавстві є визначення модальності як суто лінгвістичної категорії. У дослідженнях категорії модальності останніх років дедалі більше превалює теорія триаспектності мовного висловлення: крім семантико-синтаксичної, враховується його прагматична структура. Модальність є тією категорією, в якій найбезпосередніше взаємодіють прагматичний, семантичний і синтаксичний аспекти висловлення [1, с.3]. У цій категорії поєднано такі ключові поняття комунікативного процесу, як об'єктивна дійсність, висловлення та його автор (мовець). Водночас не всі мовознавці є послідовними у вичленуванні двох площин модальності – об'єктивної та суб'єктивної.

Зростання у світовій лінгвістиці зацікавленості до мовленнєвого акту як сфери здійснення комунікативної взаємодії функціонально-комунікативного змінило формально-граматичне вивчення мовних явищ функціонально-комунікативним. Інтерес до живого функціонування мови не міг оминати мовних засобів вираження певних комунікативних намірів людини. К.Г.Городенська, А.П.Грищенко, Л.О.Кадомцева, О.С.Мельничук, М.Я.Плющ, В.М.Русанівський та ін. досліджували у реченнях спонукальної модальності способів форми дієслова. Синтаксичний опис спонукальних речень як одного з різновидів речень за метою висловлювання здійснили І.Р.Вихованець, Н.В.Гуйванюк, П.С.Дудик, А.П.Загнітко, М.У.Каранська, І.І.Слинько та ін. На семантичному аспекті цих речень в різних мовах

зосереджувались Л.В.Бережан, О.І.Наконечна, С.В.Мясоєдова, Н.В.Швидка. Окремі праці Л. В. Бережан, О. І. Беляєвої, О. П. Володіна, В. С. Рябенко, В. С. Храковської ін. присвячені системному, комплексному аналізу функціонування категорії спонукальності.

Серед модальних розглядають значення розповідності, бажальності, можливості, питальності, спонукальності, гіпотетичності та переповідності [4, с.119-137]. Спонукальна модальність, як будь-яке модальне значення, є реченнєвою категорією, яка відображає особливості семантики цієї одиниці, тому її аналіз передбачає звернення до семантико-синтаксичного аспекту речення як відносно самостійного рівня його організації [3].

У реченнях спонукальної модальності виділяємо такі комунікативні функції: 1) денотативно-спонукальна, або власне спонукальна: *Тоді Юра підняв до хмари ціпок, що тримав у руці, і крикнув у синій клеті: – Стій! Я тебе не пускаю!.. (Коц. Тіні...); – Не зай-май, бо, їй-бо мамі скажу! – захикала Марійка, сякаючи червоного носа (Коц. Мал. гріш.); Не лови! Коханий, не лови! То Потерчата! Вони зведуть на безвість! (Л.У.); Мавка: Не руш! не руш! не рїж! не убивай! (Л.У.); – Ідіть, діду, в ясла, ми вас просимо (Стеф. Стеф. Палій); 2) регулятивно-спонукальна – спрямовує, визначає розвиток чого-небудь: – Дай і мені! – обізвалась Марійка (Коц. Мал. гріш.); Співай, Марічко, не втрачай веселості свої, я сихутко поверну (Коц. Тіні...) – Заткнися. Пазь лиш своє і дай мені спокій... (Коц. Тіні...); – То їжте мене, а що ж я дам вам їсти? Аді, є хліб, та й начинїйтесь! (Стеф. Новина); Зрубай її, як хочеш, хїба я бороню? (Л.У.); Говори, жартуй, питай мене, кажи, що любиш, смійся... (Л.У.); Чого ти все розпатлана така? Нема, щоб зачесатись чепурненько – усе як відьма ходить (Л.У.); – Злізайте з печі та підемо десь у гості (Стеф. Новина); – Ну, хлопці, тепер уже вибрали-сте пана, сідайте та й мете пити горівку, – сказав економ (Стеф. Стеф. Палій); 3) фатично-спонукальна – спрямовує до безпосередньої дії: Ну, жніте ж, дітоньки, а я піду зварю вам киселиці на полудень (Л.У.); Ститайся, дочко! Водяній царівні танки заводити з чужинцем?! (Л.У.); Лукашу!.. Ані руш! Чи*

остовнів? (Л.У.); – То їжте мене, а що ж я дам вам їсти? Аді, є хліб, та й начинейтеси! (Стеф. Новина); Прийшов я до вас, а ви мені: «Марш!» (Стеф. Палій).

Спонування зумовлює психологічний вплив одного комуніканта на іншого з метою змінити його поведінку і реалізується, відповідно, в акті волевиявлення. Спонукальна модальність передбачає обов'язкову наявність мовця – суб'єкта, що виступає ініціатором спонування і виражає вольовий імпульс, і слухача – об'єкта. Слухач одночасно стає об'єктом, на який спрямовані комунікативні дії адресанта і який сприймає спонування, і, досить часто, сам в умовах реалізації прямої спонукальності виступає суб'єктом спонукуваної дії. Адресатом спонування може виступати як істота (людина, тварина), так і неістота (доля, дощ, верба, береза тощо). Наприклад: – *Рушай просити, Дмитрику! – загадав Гаврилко (Коц. Мал. гріш.); Шо ж, йди, Іванку, – покірно обзивалась Марічка. – Така нам доля судилась... (Коц. Тіні...); – Гісь! Гісь! – підганяє ззаду вівчар. – Бир-бир! – сердито гукає Іван, і вже собаки при вівцях (Коц. Тіні...); Тепер, Федоре-небоже, встань та укрій собі гріночку хліба, але тоненьку, панцьку, бо-с, виджу, зголоднів (Стеф. Палій); Уломи ж, моя Доле, хоч отую ожину, щоб собі промести, по снігу провести хоч маленьку стежину! Прогорни, моя Доле, хоч руками долинку, чи не знайдеш під снігом з дивоцвіту стеблинку. Ой скажи, дай пораду, як прожити без долі! (Л.У.); Чом ти, березо, така журлива? Глянь, моя сестронько, таж я щаслива! Не рони, вербо, сліз над водою, буде ж, матусенько, милий зо мною!.. (Л.У.)*

Акт волевиявлення завжди двоспрямований, бо особа, яка сприймає та інтерпретує імпульс спонування, також докладає вольових зусиль задля досягнення певного результату. Саме завдяки волі комуніканта, на яку здійснено вплив, спонування набуває негативної або позитивної орієнтації. Крім того, задля реалізації визначених завдань комунікатор спрямовує свої мовні дії так, щоб через вплив на мотиваційну сферу і через зміну емоційно-оцінних характеристик комуніканта, він [комунікант] активізував свою

діяльність так, як того потребує мовець. Наприклад: *Лукашу!.. Ані руш! Чи остовнів? Хоч би поміг мені носити клунки! (Л.У.); *Та я не вмю грати. Коб ви-те! (Л.У.); *Хлопчик (вередливо): Чому ви-те не граєте?(Л.У.); *Мати: Та невже ж ти не скажеш їй стулитигубу? Що ж то, чи я їй поштурховисько якесь? (Л.У.); *Мати: Хоч би подякувала! А ти, братуню, вже б не відзивався, коли не зачіпають! Ти б іще зібрав сюди усіх відьом із лісу. (Л.У.); *А що, небоже, чи не час додому? *Мавка: Ви завтра прийдете? Я покажу, де є хороше дерево на хату (Л.У.); *Лукаш: Якби ви, дядьку, якої байки нагадали (Л.У.); – Може б, ти трошки пішов зо мною у танець? (Коц. Тіні...); *Завтра приженуть нам худібку, коли б допоміг панбіг усю людям віддати, – обізвавсь ватаг і розповів, що Іван має робити (Стеф. Новина).*********

Готовність адресата до виконання спонукуваної дії адресант можна визначити або за невербальними зворотними діями адресата, або ж за вербальними, як-от: – *Іва!.. Мо-ой! – гукали на Івана од хати, але він того не слухав, збирав малини, пукав з листочків, робив свистілку або пищав у травинку, намагаючись вдати голоси птахів та всі ті згуки, що чув у лісі (Коц. Тіні...); – На! Він завагався, але узяв (Коц. Мал. гріш.); – *А на шостака візьмемоцигарок, – додав Гаврилко. – І сірників! (Коц. Мал. гріш.); – Пустити! Де ся подіну? – Не пуцу! (Коц. Тіні...).**

Отже, всебічний аналіз комунікативної перспективи спонукальної модальності доводить зумовленість емоційно-вольових стосунків між комунікантами і особистісних, соціальних та ситуативних факторів. Позитивному ефекту спонукування сприяють урахування відомих або передбачуваних фонових знань, соціального та комунікативного статусу комунікантів, ситуації мовлення тощо. Основним показником при цьому виступають прагматичні наміри комунікантів та мовленнєва ситуація.

Список використаних джерел:

1. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності: [монографія] / О. Л. Доценко. – К.: Міленіум, 2006. – 226 с.

2. Іваницька Н.Л. Теоретичний синтаксис української мови / Н.Л.Іваницька. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Ч І. – 2002. – 169 с.

3. Мясоєдова С. В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Мясоєдова. – Харків, 2001. – 16 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/3975.html>.

4. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.

The scope of concepts of modality and inductive modality are generalized, communicative functions of inductive modality are defined, certain means of expression and conditions for the implementation of the inductive modality are described.

Key words: *modality, inductive modality, inductive sentence, imperative constructions, communicative functions*

Отримано: 24.04.2018

УДК 81'373

А.Ю. Волошина, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

Науковий керівник: Н.Б. Ладиняк, канд. філол. наук, доцент кафедри української мови

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті проаналізовано функціонування авторських неологізмів у художніх творах «Я, Мілена» та «Сестро, сестро» О. Забужко. Встановлено, що одна з основних функцій okazіonalіzmів у творчому доробку письменниці – емоційно-оцінна, певною мірою навіть іронічна та значеннєво насичена.

Ключові слова: *художнє мовлення, ідіостиль, okazіonalіzm, авторський новотвір.*

Кожен письменник є носієм літературної мови, але він також є творцем національної мови, тому що глибоко відчуває народне слово, яке є відображенням живого слова народу. Одиницею такого творення часто стають okazіonalіzми – індивідуально-авторські новотвори, у яких виявляється індивідуальність автора і його стиль.

У центрі мовознавства перебувають проблеми неології, у якій наразі успішно здійснюють дослідження такі мовознавці-україністи, як Г. Віняр, Г. Вокальчук, Н. Гаврилюк, О. Жижома, А. Загнітко, Є. Карпіловська, Ж. Колоїз, Н. Сологуб, О. Стишов, Т. Юрченко та ін. Уваги науковців потребує питання функціонування okazіоналізмів у художньому мовленні українських письменників поч. ХХІ, адже саме вони, осмислюючи світ, стають творцями нових слів, що відбивають емоції, враження.

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою вивчення індивідуально-авторських новотворів у художній прозі О. Забужко. Сучасного читача все більше цікавить література, яка вміє доторкнутися до внутрішнього світу людини. Такою і є творчість видатної сучасної письменниці, філософа, феномена української літератури О. Забужко. Сьогодні майже відсутні праці, які б містили ґрунтовний аналіз авторських новоутворень.

Метою нашого дослідження є аналіз okazіоналізмів письменниці та з'ясування їх стилістичних особливостей у художньому тексті (на матеріалі творів «Я, Мілена» та «Сестро, сестро»).

Лінгвісти вважають okazіоналізми одним із структурно-семантичних виразників художнього тексту, якому притаманні метафоричність, експресивність, індивідуальна новизна. Термін «okazіоналізм» вперше запропонувала Н. Фельдман, обґрунтовувавши його як «слово, утворене за мовною малопродуктивною чи непродуктивною моделлю... Це одноразова лексична одиниця, якій не властива відтворюваність, і, відповідно, історична тривалість існування, таке слово не здатне старіти» [3, с. 71]. У науковій літературі сьогодні послуговуються різними поняттями: okazіональне слово, одноразовий неологізм, авторський неологізм, мовленнєвий новотвір, індивідуально-авторський новотвір. Погоджуємося з думкою Г. Вокальчук про okazіональне слово як слово, яке втілює авторське вміння реалізовувати словотвірні можливості, закладені в системі мови. Воно є лише мовленнєвою лексичною одиницею і не має мовної форми існування [2].

Функціонування okazіоналізмів у творах О. Забужко є ознакою оригінальності мислення авторки, свідченням її майстерності. Письменниця створює okazіоналізми, неправильність яких стає художньо зображально-вагомою, оскільки відіграє емоційно-експресивну роль. З-поміж спостережених ми виокремили такі тематичні групи okazіоналізмів художньому мовленні Забужко: 1) okazіоналізми на позначення зовнішнього вигляду людини; 2) okazіоналізми з емоційно-оцінним характером.

Okazіоналізми на позначення зовнішнього вигляду людини посідають значне місце у творчому доробку письменниці, хоч становлять собою відносно невелику групу. Зокрема виражальними образами в оповіданні «Сестро, сестро» є дитячі образи, а саме зовнішність цих персонажів. У цьому оповіданні Оксана Забужко яскраво описує образ сестри (зовнішність): *«...насправді у тебе була сестра. Вона мала зябра і, замість ніг, підібганий скорчений хвостик – на манір рачка чи морського коника. Дівчинка-пуголовок, чоласта, як усі в вашому роду»* [1, с. 6]. У семантиці слова *дівчинка-пуголовок* відбувається синтез ознак, в основі яких лежить порівняння, – спостерігаємо неuzuальний новотвір, тобто індивідуально-авторське слово. Складні слова-okazіоналізми, які є значеннево й емоційно насиченими, вдало підкреслюють енергію слова і лаконічно виражають складний зміст оповідання: *«І тому тебе не відпускає думка про страх – перший і останній на цьому світі страх твоєї сестри, від якої, мов від потопельника – одяг на березі, тобі zostалися тільки – даленіюча луна імені (чи то Іванна, чи ще якась «Анна») й непевний образ чотирилітньо-пушистих русявих кучерів, підсвічених сонцем»* [1, с. 6]. Забужко підкреслює відчай жінки, що втратила ще ненароджену дитину: *...залунали здушені горлові звуки, схожі на гавкіт... – та вже наступної миті розітнувся мамин, таки мамин, але який же очужілий, моторошний, колодязно-нутрянний крик – на ціле життя вб'ється він тобі в пам'ять: «Бандити! Звіри! Прокляті!»* [1, с. 7]. Далі письменниця вміло використовує okazіональне слово-«місячно бліда», яке є сладним новотвором побудованого на метафорі: *...чи то в*

нічному, чи в люмінесцентному освітленні; з темряви маленька, **місячно бліда** дівчинка безгучно тягла до Наталі потопельні руці, пальці» [1, с. 10].
Описуючи образ маленької дитини, автор використовує словоскладання: *...що ця дитина, це крихке, як подув, існуваннячко, **кількадесятиграмовий** пуп'янок уже самочинної плоті»*[1, с. 13].

У повісті «Я, Мілена» письменниця активно уживає оказіональні іменники з емоційно-оцінним забарвленням. Передусім це оказіоналізми із кваліфікативними суфіксами, які часто мають іронічне звучання у текст: *«Позаяк служба правила на тридцять котромусь каналі, то **лапчик** (мурчик, котульчик, **хвостик-пухтик**) власноручно прибив за вікном спеціально придбану (сорок п'ять доларів без установки) антену»* [1, с. 121].
Неузувальним новотвором та індивідуально-авторським сполученням у творі є оказіоналізм «мертвотно синцювате»: *...тільки світло там було не червонясте, а – коли дивитися з вулиці – **мертвотно синцювате**, — і перебирав кнопки пульта управління, від каналу до каналу»* [1, с. 121].
Окрім оказіональних одиниць, які є емоційно-оцінними та подекуди з іронічним забарвленням, письменниця також створює образ з найнепривабливішими сторонами людського життя, ілюструючи це новими авторськими новотворами: *«Але ж вона її заріже, наздогнала на бігу серед коридора наступна думка, – отак любісенько розкладе на тому бамбетлі й заріже, розпатрає ножем на шматочки, і те **дургенисько** покірно сконає з усміхом на вустах, вони там що всі, подуріли, не бачать, до чого йдеться?»* [1, с. 147].
Тобто, в оказіональній одиниці «**дургенисько**», письменниця вкладає емоційно-іронічне забарвлення для виразності змісту речення.

Отже, одна з головних функцій оказіоналізмів у творчому доробку О. Забужко – емоційно-оцінна, певною мірою навіть іронічна та значеннево насичена, які постають з самого сюжету творів. Мову її художніх творів, надають ефект свіжості, незвичності, підсилюють емоційність. Саме з їх допомогою письменниці вдалося створити свій неповторний стиль.

Список використаних джерел:

1. Забужко О. Сестро, сестро: повісті та оповідання. 4-те видання. Київ: Факт. 2009. 260 с.
2. Фельдман Н. Окказиональные слова и лексикография // Вопросы языкознания. 1957. Вип. 4. С. 64–73.
3. Вокальчук Г. М. Вивчення неологізмів у вузівському курсі сучасної української літературної мови // Пед. науки : зб. наук. пр. Суми, 2002. 2002, ч. 2. с. 24–29.

The article analyzes the functions of author's neologisms in fiction «I, Milena» and «Sister, sister» by O. Zabuzhko. It is founded that one of the main function of the okazionalizms is emotional evaluation, which has a certain degree of ironic and semantic tone.

Key words: *artistic speech, idiostyle, okazionalizm, author's neologisms.*

Отримано: 23.04.2018

УДК 811.161.2'373.45:821.161.2К1/7].08

*М.В. Гуменюк, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Б.О. Коваленко,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЛЕКСЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАПОЇВ В «ЕНЕЇДІ» І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У статті проаналізовано лексеми на позначення напоїв як об'єкт наукового дослідження, одну з форм наукової діяльності людини, засіб духовно-практичного пізнання світу.

Ключові слова: *козацькі напої, лексеми.*

Лексема – (від грец – «слово», мовний зворот») – слово як самостійна значеннева одиниця, яку в мовознавстві розглядають у сукупності всіх своїх форм і значень.

Дослідженням поеми «Енеїда» І.П. Котляревського займалося кілька поколінь науковців. Основи дослідження твору заклали такі вчені, як: В. Ващенко (1955), П.Плющ (1959), А.Шамрай (1951), Ю. Шевельов (1940). Але зацікавленість і мовними, і літературним матеріалом «Енеїди» спонукає також сучасних учених продовжувати вивчати поему. Це такі учені, як

Є.Кирилюк (1981), Є. Нахлік (1994), В. Русанівський (2002), Г. Столярова (2003), В. Шевчук (2003) та інші. «Енеїда» розглядалась як з погляду літературознавства, так і з точки зору аналізу мовних одиниць твору (С.Єрмоленко), фольклорні мовні елементи (Ю.Дябищева- Росовецька), православна тенденція в системі художнього мислення І. П. Котляревського (В.Пащенко), риторика і політика в «Енеїді» (М. Павлишин), акцентологічні особливості мови «Енеїди» (В. Спрішевська, А.Зинякова), розглядалася й лексика твору (І. Подоляка), проте номени на позначення напоїв спеціально не досліджувалися.

Актуальність роботи пов'язана з великою роллю «Енеїди» І.П.Котляревського у процесах формування нової національної й літературної мови. Адже мовностильовою особливістю поеми є введення в текст елементів інших мов (латинської), а також застосування макаронічної мови (суміші українських і латинських чи псевдо-латинських елементів) і « очунювання» мови за допомогою деформації слів.

Об'єкт дослідження – лексеми на позначення напоїв; **предмет аналізу** – «Енеїда» І.П.Котляревського.

Мета дослідження – відмежувати шар лексики, на позначення напоїв, розподілити ці назви на традиційні, обрядові види, виявити запозичені назви, а також встановити особливості їх тематичної віднесеності та подати етимологічний коментар щодо виникнення деяких із них.

«Енеїда» І.П. Котляревського стала своєрідною декларацією українства, знаковим явищем, що репрезентувало ідентичність цієї спільноти, передусім у її етнічно неповторних рисах. Саме навколо комедії відбулося гуртування широкого українського загалу.

Національна ідентичність спирається на свідомий вибір і залежить від осмислення окремою особою, етнічною групою, нацією історичних, політичних, громадянських, духовних цінностей. Національне як соціокультурне пов'язує людей загальною пам'яттю, що зберігає традиції, віру, мову, спільний дух, специфічну «ауру», ментальність, певну «емоційну

тональність буття», яких неможливо позбутися. Особливо це стосується мови, яка є маркером національної незалежності.

Текст «Енеїди» привертає увагу й тим, що визначило місце І. Котляревського в українській мові, а саме: численний мовний матеріал, що являв собою найбільш уживану розмовну лексику. Саме тому об'єктом нашої уваги стали **лексеми на позначення напоїв**.

Виділення зазначених номенів в окрему групу можливе за умови наявності в їх семантиці інтегрального значеннєвого елемента – **напій**.

На цій підставі аналізові підлягатимуть такі назви: **брага, горілка, сивуха, слив'янка, мед, пиво, сирівець, калганка, варенуха, пиво чорне з лимоном, заморські вина, сикизка, деренівка, кримська дулівка(айвовка), будянка, охтирський мед, пунш, пальонка**.

Центром досліджуваної групи є номен **горілка**, який трапляється в тексті «Енеїди» 18 разів. Думаємо, це не випадково, оскільки етнографи відзначили, що «...одним з основних споживчих напоїв під час свят на Україні є тепер, безперечно, горілка, а всі інші є виключно її різновидами» [2, с.84]. Протягом віків у народі вироблялося різне ставлення до цього напою. Від позитивного до негативно-глузливого. Споживання горілки є чи не провідною супровідною символічною дією вітальної подорожі Енея, своєрідним захистом від страхів переслідування через уникнення свідомості, тобто через несвідоме вислизання героя з буття внаслідок запаморочення свідомості:

«Щодень було у них похмілля, Пилась горілка, як вода; Щодень бенкети, мов весілля, Всі п'яні, хоть посуньсь куда...»[3,с.16].

Цю п'яну затемнену свідомість, що звільняє радісне буття, постійно підкреслює Котляревський. До цієї свідомості письменник апелює. Згадуючи минуле, зокрема Запорізьку Січ («Жінок там на тютюн міняють, вдень п'яні сплять, а крадуть в ніч») [2, с.169]. Заради справедливості додамо, що вживання спиртних напоїв у похідних умовах серед козаків заборонялось. Порухення цієї заборони каралося смертю. На морі п'яничку просто викидали

з чайки. Хоча пізніше ця заборона перестала виконуватись, і багато хто із старшин у походах возив у обозі куфи з горілкою і торгував нею.

Номен **горілка** з'явився і міцно закріпився в українському лексиконі не випадково, оскільки, сформувалася своєрідна культура споживання цього напою, що міцно поєдналася із певними традиціями, ритуалами. [2, с.83].

Запрошуючи до столу, господар пропонував частуватися горілочкою, розділити з кимось кубок з напоєм – означало подружитися, побратися. Нею зустрічали дорогих гостей:

«Ацест Енею, як би брату, Велику ласку показав, І, зараз попросивши в хату, Горілкою почестовав...» [3, с.26].

Текст «Енеїди» підтверджує активність вживання цієї назви, в поемі містяться чимало ілюстрацій з цією лексемою:

І зараз миттю всі пустились Горілку, м'ясо купувать...[3, с.27];

Сиділи, руки поскладавши, Для них все празники були; Люльки курили, полягавши, Або горілочку пили...[3,с.73],

Горілка з пляшок булькотіла...[3,с.86];

Еней не марно тратив врем'я, По-молодецьку закурив:

Горілку... Поставивши перед ватагу...[3,с.91];

Еней оставив із носатку Було горілки про запас [3,с.91];

Як на світі тільки єсть:... горілка, Рушник, ніж, ложка і тарілка [36, с.96];

Пили горілку до ізволу І їли бублики, кав'яр [3,с.98];

Горілка у практиці народного споживання безперечно не могла не зазнати певних модифікацій цього напою, дещо удосконалених, які також можна віднести до суто традиційних. Ось у тексті твору зразок «досконалої горілки»:

«Або горілочку пили,
Не тютюнкову і не пінну,
Но третьопробну, перегінну,
Настояною на бодян;
Під челюстями запікану,
І з ганусом, і до калгану,

В ній був і перець, і шафран...»[3,с.73]

У наведеному фрагменті «першосортну» горілку Котляревський порівнює з менш якісними її різновидами. Наприклад, горілкою **тютюнковою**, тобто настояною на тютюні, через що від неї швидше п'яніли. Як бачимо, від часу написання «Енеїди» вимоги щодо якості алкогольних напоїв не зазнали суттєвих змін. Автор у цьому фрагменті розкриває секрети приготування більш якісної горілки. Тут згадується про горілку, **«настояною на бодян»**, тобто виготовленої з використанням ароматичної вічнозеленої рослини. Міцний напій навіть **«запікали під челюстями»**. Челюсті – вихід хатньої печі у вигляді арки між припічком і внутрішньою частиною печі. До челюстей можна досягти рукою, тут можна щось розігрівати, смажити та ін. **Ганусівка** – наливка, настояна на **анісі** (ганусі), трав'янистій ефіроносній рослині. **Калганівка** – настояна на калгані, корінь якого також використовують для лікування хвороб у народній медицині. Вишуканості міцному напоєві надавали завдяки використанню у рецепторі приготування **перцю** та **шафрану**. Шафран (у Котляревського – шафран) – у давнину особливо цінна привозна спеція. Має надзвичайно сильний пряний запах, настоякам надає помаранчево-червоного кольору. Деякі етнографічні джерела, наприклад, Г.Лозко в роботі «Українське народознавство», зазначає, що для виготовлення настоянок брали переважно **вишні** або **сливи**, заливали **двадцятиградусною горілкою** й ставили у тепло для бродіння.

Цей напій був значно міцніший за наливки, цінувався вище і виготовлявся головним чином у заможних селян або у поміщицьких господарствах. Настоявали горілку **на цілющих травах, корінні**, після чого напій набував **лікувальних властивостей**. Іноді, щоб підсилити процес настоювання, у горщик вкладали коріння, трави й спеції, заліплювали тістом і ставили у теплу піч. Така настоянка називалася **запіканкою, запіканою**.

Наливки робили із **звіробою**, **материнки**, **шавлії**, **деревію** і т.ін. У тексті поеми є назва, яку можна трактувати, як різновид горілки. У коментарі до

«Енеїди» Ставицький О.Ф. стверджує, що «пальонка» – це вид горілки»[3,с.276]:

«Попався Ретус Евріалу ,
Сей не зовсім і ще заснув;
Приїхавши од Турна з балу,
Пальонки дома ковтонув...» [3,с.144].

У словнику вказується дещо видозмінена назва, яка побутує і тепер у діалектному вживанні – «**паленка**». Згідно вказаного джерела, така назва використовується переважно на Заході країни для позначення «**горілки-сливовиці**» [1.с.877]. **Паленчарнею** ж називається місце її приготування, або місце приготування будь-якого виробу такого гатунку, себто **винокурня**. Номен **пальонка** використовується у тексті «Енеїди» двічі.

Зауважимо, що назви міцних напоїв не завжди свідчили про те, що вони відрізнялись від звичайної «простої» горілки за рецептурою. У словникових статтях на пояснення таких назв зазвичай подається уточнення: « те саме, що й горілка». Нами зафіксовані також назви напоїв, які фактично є горілкою, але низької якості.

Зокрема , **чикилдиха** – назва гіршого гатунку горілки:

«Він син був богобоязливий,
По смерті батька не цуравсь.
В сей день його отець опрягся ,
Як чикилдихи обіжрався, -
Анхиз з горілочки умер...»[3,с.26].

Як впливає з наведеного уривку, надмірне споживання такого неякісного напою призводило до трагічних наслідків. Котляревський в поемі досить часто (15) разів використовує ще одну назву неякісного різновиду горілки – сивухи, вказуючи також на особливості технології її приготування, а також на те, що знижує її якість: «звичайна, невисокого гатунку горілка, недостатньо очищена (горілка взагалі)» [2,с.1311]. Ось випадки використання цього номена у «Енеїді»:

Зевс тоді кружляв сивуху І оселедцем заїдав...[3,с.10];
Пили на radoцax сивуху І їли сім'яну макуху...[3,с.13];
А що ти робиш, п'єш сивуху? Зо всього горла закричав...[3,с.19];
Цебри сивушки там стояли...[3,с.27];
Хто пив тут більш од всіх сивухи...[3,с.28];
Примчали з казанок сивухи...[36,с.30]
Як більш сивухи натягнувся...[3,с.32];
Сивуху так, як брагу, глище [3,с.32]

Отже, розглянутий матеріал засвідчує широку варіативність у функціонуванні в українській культурі назв традиційних і обрядових напоїв. З розмовної народної мови І.Котляревський бере не лише лексику, але й саму структуру речень, матеріальність уявлень, наглядність і предметність зображуваних образів і предметів, різноманітну з погляду походження лексику.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т.Бусел. – К.: Перун, 2002. – 1719 с.
2. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. – К.: Наукова думка, 1995. – 246 с.
- 3.Котляревський І. П. Енеїда / І. П. Котляревський. – К.: Радянська школа, 1989.– 286с.
4. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – К.: Зодіак, 1995. – 368 с.

The article analyzes tokens on the designation of beverages as an object of scientific research, one of the forms of human scientific activity, a means of spiritual and practical knowledge of the world.

Key words: *Cossack drinks, tokens.*

Отримано: 07.05.2018

УДК 373.5.016:81 – 028.31

С. І. Довбня, студентка 4 курсу

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про новий напрямок освіти в Україні – особистісне спрямування навчання, підбір нових форм, методів і засобів навчання.

Ключові слова: *особистісно-зорієнтоване навчання, компетенція, інтеракція.*

Пріоритетна ідея сучасної школи – особистісне спрямування навчання, яке визначає головною цінністю освітнього процесу людину й передбачає в процесі взаємодії здійснювати розвиток усіх його суб'єктів – учнів і викладачів. Одне з найважливіших завдань особистісно-зорієнтованого навчання полягає в зміні педагогічної взаємодії. Звідси нові підходи до вибору форм і методів, форм і засобів, які дають можливість створення знань самим учнем. Знання, здобуті у власній діяльності, формують духовність людини, інтелектуальну компетенцію – мовну, мовленнєву, предметну, прагматичну.

Компетентнісний підхід є більш прогресивним в освіті порівняно з авторитарним, він спирається на компетенцію учнів – інтелектуальну, оргдіяльнісну та комунікативну. А. Хуторський зазначає, що «комунікативність – універсальна компетенція особистості» [5, с. 23].

Учитель-словесник у навчанні рідної мови повинен орієнтуватися на комунікативно-діяльнісний підхід, пов'язаний із практичною спрямованістю. На уроці необхідно створити умови для розвитку інтегрованої особистості – цілісної особистості, яка немає внутрішніх протиріч, а іде за своїм призначенням, творчо підходить до розв'язання навчальних та життєвих проблем, бере на себе відповідальність за поведінку, прийняте рішення, результат роботи. На формування особистості впливають зовнішні та внутрішні чинники.

Завдання педагога – творчо підійти до структури кожного уроку, враховуючи вікові особливості учнів, використовувати різні методи, прийоми

та форми, які допоможуть утвердити в колективі гуманістичні відносини, і реалізувати внутрішній потенціал учня.

Особливо в підлітковому віці велика увага в стосунках із дитиною приділяється відкритості спілкування, основна мета якого – вплив на співрозмовника. Для цього потрібно вступити з учнем у контакт, тобто взаємодіяти. Підлітковий вік – це «важливий етап становлення ідеалів» [1, с.28], пошук авторитетів. Дуже важливо в цей період встановити з дитиною дружні стосунки, взаємодовіру, допомогти зрозуміти себе й свої проблеми. Створене у таких взаєминах суб'єкт-суб'єктне комунікативне поле (учень - учитель, учень-учень, учень-джерело інформації) сприяє розвитку особистості, стимулює до творчості, діалогу.

Л. Мацько стверджує: «Особистість не може пізнати й зрозуміти себе без мови, а відповідно й реалізуватися» [3, с. 2]. Оптимальним для розвитку мовленнєвої особистості є діалогічне педагогічне середовище, яке передбачає зміну форм спілкування в освіту діяльності – перехід від монологічного до діалогічного (полілогічного) навчання, у якому відсутня авторитарна позиція вчителя та пасивність учнів. Організацію такої взаємодії забезпечують інтерактивні методи навчання.

Застосування інтерактивних технологій вимагає старанної підготовки, потребує психологічної перебудови не тільки учнів, й учителя. У діалогічному спілкуванні вчитель орієнтується не лише на власні потреби, а й на інтереси учнів. «Спілкуванню у формі діалогу притаманна особистісна рівність педагога та учнів, хоча вона й відрізняється за віком, соціальним статусом, рівнем знань і досвіду» [2, с.93].

Навчання рідної мови має бути спрямоване на формування мовної особистості – людини, яка є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок, дбає про красу власного мовлення [4, с.16].

Предметом вивчення має бути не лише мовна система (тобто лексичний, фонетичний та граматичний склад), але й мовленнєва діяльність, яка включає

систему мовленнєвих умінь – вести діалог, сприймати, відтворювати й створювати усні й писемні монологічні й діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів відповідно до мовленнєвої ситуації.

Досягти цього можна обмеживши системно-описовий підхід і перейшовши на комунікативно-діяльнісний, мета якого – усебічний мовленнєвий розвиток учнів, а саме: а) розвиток мовленнєвої компетенції; б) формування понятійного розвитку мовлення; в) засвоєння учнями властивостей гарного збагачення мовного запасу; г) оволодіння мовними нормами літературної мови; д) удосконалення вмінь та навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо).

Організація названої діяльності може бути ефективною лише тоді, коли учні відчують потребу в опануванні рідною мовою. Розвивальний вплив мають тільки внутрішні змісто-утворювальні мотиви, які спонукають діяльність і надають їй особистісного змісту. На формування позитивної стійкої мотивації, крім змісту навчального матеріалу, організації та форм навчання, має вплив і стиль педагогічної діяльності.

Навчаючи учнів, учитель має постійно стежити за культурою власного мовлення, підвищувати мовну й мовленнєву компетенції, яка вимагає: ознайомлення з новими лінгвістичними здобутками, дотримання мовних норм, чистоти мовлення; реалізації культурологічної змістової лінії за єдиною темою висловлювання тощо.

З цією метою потрібно частіше практикувати роботу зі словниками (з'ясовувати лексичне значення слова, укладати синонімічні ряди); усі поняття, лінгвістичні терміни записувати на дошці й дохідливо з'ясовувати їх сутність; вести рукописні словники типу «антисуржик»; частіше застосовувати різноаспектний (голографічний) аналіз одного й того ж слова, речення; запобігати типовим помилками, редагуючи тексти; проводити спостереження з образно-виражальними можливостями слова, лексико-граматичним багатством мови; створювати образний, оригінальний за

здумом твор, критично оцінювати написане, покращувати зміст та мовне оформлення.

Відкритість до спілкування (інтерація) набирає в наші дні особливого значення. Інтерактивні технології, методи, форми та вправи є перспективними саме тому, що спрямовані на формування мовної та мовленнєвої компетенції учнів у процесі реальної комунікації в межах навчальної групи, мікрогрупи, пари.

Список використаних джерел:

1. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. – К.: Рад.школа, 1976. – 267с.
2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либіль, 2005. – 464с.
3. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у проекції педагогічного дискурсу // Дивослово. – 2006. – №7. – С. 2-4.
4. Пентиліук М. Особливості технології уроку мови // Дивослово. – 1998. – №4. – С.16-18.
5. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированого обучения: Пособие для учителя. – М.: Изд-во Владос-Пресс, 2005. – 383с.

The article deals with the new direction of education in Ukraine - the personal orientation of education, the selection of new forms, methods and means of training.

Key words: person-oriented training, competence, interaction.

Отримано: 07.05.2018

УДК 811.161.2

*Х.В. Зеленівська, магістрантка факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Н.Б. Ладиняк, канд. філол. наук, доцент кафедри української мови*

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «МІСТО»

В. ПІДМОГИЛЬНОГО

У статті схарактеризовано мову роману «Місто» В. Підмогильного з погляду функціонування простих та складних речень. Встановлено домінування складних багатокомпонентних речень, за допомогою яких автор описує місто у сприйнятті головного персонажа. Засобом експресивного синтаксису слугують ампліфіковані конструкції та анафоричні елементи, які створюють ефект психічної напруги, наростання динаміки тексту.

***Ключові слова:** синтаксис художнього мовлення, просте речення, складне речення, анафора, ампліфікація.*

У художньому мовленні синтаксичні одиниці виявляють свій стилістичний потенціал – «здатність до побудови нових структур з лексичного та морфологічного мовного матеріалу» [1, с. 412], реалізують експресивну та естетичну функції. Розвиток української літературної мови початку ХХ ст. ознаменований розширенням функціонального навантаження синтаксичних одиниць, зокрема в художньому дискурсі 20-30-х рр., де уживання простих і складних речень, їх співмірність або переважальність у мовленні письменників підпорядковане авторській стилістиці та дискурсивній орієнтації тексту.

До письменників зазначеного періоду належав і В. Підмогильний, відомий український письменник та перекладач, один із найвидатніших прозаїків українського «розстріляного відродження», який, за влучним висловом Ю. Лавріненка, «може, сам того добре не усвідомивши, взяв приціл на найвищу вершину творчості: пізнання психіки особистості, яка болісно шукає себе, гостро осмислюючи навколишній світ» [2, с. 10]. Це, безумовно, вплинуло не лише на зміст його творів, а й їх мову. Літературний доробок митця став об'єктом численних літературознавчих та лінгвостилістичних студій Р. В. Мовчан, В. О. Мельника, Л. В. Коломієць, М. П. Чабан, К. С. Дуба, Л. М. Мялковської, В. І. Дмитренка, О. В. Калініченко, С. І. Луцій, Г. М. Кудрі, М. Тарнавського й ін. Однак синтаксис його творів сьогодні мало досліджений.

Мета нашої статті – схарактеризувати синтаксичні одиниці, які функціонують в тексті роману «Місто», встановити особливості ідіостилю В. Підмогильного на синтаксичному рівні.

В аналізованому творі спостерігаємо активне уживання простих та складних речень, які виконують певні стилістичні функції. Зокрема прості речення дають змогу авторові репрезентувати світ з певною деталізацією, що потребує розчленованого сприйняття. Вживання двоскладних простих поширених речень, іноді з однорідними членами, відокремленим означеннями, поєднання їх з односкладними присудкового типу та номінативними утворюють своєрідний різновид монопредикативних одиниць граматичної структури, що дає змогу фіксувати кожен фрагмент художньої дійсності як окрему комунікативну ситуацію. Такі речення часто розміщені на початку абзацу – вони розпочинають нову думку, розгортання якої забезпечують наступні складні конструкції: *Здавалосьь, далі пливати нема куди. // Спереду Дніпро мов спинився в несподіваній затоці, оточений праворуч, ліворуч і просто зелено-жовтими передосінніми берегами. Але пароплав раптом звернув, і довга, спокійна смуга річки протяглася далі до ледве помітних пагорків на обрії* [3, с. 1]; *Місто чудне. Зокола воно рухливе й швидке, життя в ньому, здається, б'є джерелом і блискавкою, шугає, а всередині, по хмурих кабінетах установ, воно тягнеться старим возом, облутане тисячами правил і розпорядків* [3, с. 8].

Поліпредикативні синтаксичні одиниці представлені в художньому мовленні передусім складносурядними реченнями закритої та відкритої структури, що можуть складатися з двох предикативних частин, наприклад: *Такий був порядок, і жодних порушень його не робилося навіть для приїжджих* [3, с. 4]; *Ще мить тому він був погноблений, а тепер йому виділись безмежні перспективи* [3, с. 7].

Складнопідрядні речення в художньому мовленні функціонують насамперед як синтаксичні одиниці двокомпонентної структури, наприклад: *В місто вливається свіжа кров села, що змінить його вигляд і істоту* [3, с. 7];

Він заздрив їм і не ховав від себе цього, бо теж хотів висунутись і бути обраним [3, с. 12]. Однак для роману «Місто» В. Підмогильного притаманні (в окремих частинах тексту, де подано міркування персонажа, вони є переважальними) багатокомпонентні синтаксичні конструкції, зокрема й з кількома підрядними предикативними частинами та різними типами підпорядкування. Наприклад: *Йому вільно було уявляти себе неподільним власником цих скарбів, що зробили б його кращим за того світового артиста, талановитішим за скрипаля й спритнішим за циркового акробата; він цілком собі до вподоби міг міняти щомить костюми, приміряти капелюхи й краватки, добирати хусточок і шарпеток, бо жоден закон не забороняє користуватись чужим майном у власній уяві [3, с. 16].*

Речення за допомогою поліпредикативних граматичних зв'язків та змістового наповнення можуть організовувати текстову тканину: такі предикативні компоненти здебільшого містять анафоричні елементи, що ритмічно повторюються у кожному наступному реченні й пов'язані з першим реченням цієї єдності, яке виконує функцію теми, наступні – реми. Цей спосіб побудови розгортає художній текст навколо одного змістового центру, наприклад: *Він промовляв **про** золотий вік Августа, про римського генія, що скорив світ і горить у темряві сучасності ясною зіркою порятунку. **Про** християнство, що зрадницьки пожерло Рим, але й само було переможене від нього в Ренесансі. **Про** свого улюбленого Луція Антея Сенеку, виховника Неронового, гнаного підступами й інтригами незрівнянного філософа, засудженого на страту й померлого від власної руки, перетявши вену, як і личить мудрецеві; про його трагедії, єдині, що дійшли до нас від римлян, про його *Dialogi*, з яких *De providentia* він міг цитувати напам'ять [3, с. 9].* Такі ампліфіковані конструкції є виявом експресивного синтаксису. Вони передають динамічність змісту та будують текст як гіпертекст, маючи високу емоційно-експресивну насиченість. Нагромадження однорідних членів або однотипних речень створює ефект психологічної напруги, поступового наростання художньої динаміки, ритм художнього мовлення.

Припускаємо, що це зумовлено не лише жанровою формою (роман), а й особливостями мовної картини світу письменника. Поєднання в межах однієї поліпредикативної одиниці різних типів підпорядкування створює ідіостиль авторського експресивного синтаксису.

Отже, аналіз синтаксису роману «Місто» В. Підмогильного виявив, що у творі переважальними є складні конструкції, за допомогою яких автор описує місто у сприйнятті головного персонажа. Засобом експресивного синтаксису слугують ампліфіковані конструкції та анафоричні елементи, які створюють ефект психічної напруги, наростання динаміки тексту.

Список використаних джерел:

1. Гуйванюк Н. В. Слово–Речення–Текст: вибрані праці. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. 664 с.
2. Лавріненко Ю. Валер'ян Підмогильний // Дивослово. 2001. № 2. С. 9–1.
3. Підмогильний В. Місто. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=153466&p>.

The article describes the functions of simple and complex sentences in the novel «City» by V. Pidmohylnyi. It is found that complex multicomponent sentences dominate, which help the author to describe the city from the main character's point of view. The means of expressive syntax are amplified structures and anaphoric elements that create the effect of mental stress, an increase in the dynamics of the text.

Key words: *syntax of artistic speech, simple sentence, complex sentence, anaphor, amplification.*

Отримано: 07.05.2018

УДК 811.161.2'373:821.161.2Ш1/7].08

Ю.В. Квасніцька, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: **Н.П. Шеремета**,
кандидат філологічних наук, доцент

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА - КОНЦЕПТУАЛЬНА ОЗНАКА ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

У статті досліджено суть авторської модальності та особливості її реалізації у романі «Залишенець. Чорний Ворон» Василя Шкляра емоційно-експресивними лексичними засобами.

Ключові слова: суб'єктивна модальність, мовостиль, лексика, Василь Шкляр, роман «Залишенець. Чорний Ворон».

Вияв позиції автора у відборі мовленнєвих ресурсів, в організації та структуруванні мовних одиниць є одним з важливих завдань граматики. Тому вивчення особливостей реалізації авторської модальності в тексті лексичними засобами є актуальним.

Суб'єктивна модальність реалізується в мовленнєвій структурі твору, парадигма якої складається із власне прямої мови, мовлення наратора, мови героїв та їх перехідних типів. Категорія «автор-герой» є ядром суб'єктивної модальності. Суть цих відносин полягає у взаємовідношенні автора і його проявів. Авторське ставлення, що проявляє себе в момент реалізації лексичними засобами, обов'язково включає оцінку змістової інформації висловлювання [4, с.433]. Образ автора, як і глибинний зміст твору, сприймається, відтворюється, читається в матеріально представлених лексичних знаках, адже письменник хоч і послуговується загальноживаною мовою, проте його індивідуальне світосприймання, психологія мовотворчості зумовлюють витворення особливого мовного світу.

Мета статті – розкрити суть авторської модальності Василя Шкляра та дослідити лексичні емоційно-експресивні засоби її реалізації у романі «Залишенець. Чорний Ворон».

Модальність (від середньолат. *modalis* – модальний, від лат. *modus* – міра, спосіб) – семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного. Об'єктивна модальність – обов'язкова ознака будь-якого висловлювання, одна з категорій, яка формує предикативну одиницю – речення. Суб'єктивна модальність, тобто відношення мовця до того, про що повідомляється, на відміну від об'єктивної модальності, є факультативною ознакою висловлювання. Вона є втіленням авторської інтенції, що визначає текстову модальність [5, с. 338].

Суб'єктивна авторська модальність виражається в індивідуальних письменницьких рисах мовостилю Василя Шкляра, що яскраво

простежуються на лексичному рівні. Так, характерною ознакою стилю письменника є використання експресивної лексики, антропонімів, фразеологізмів, слів-символів.

За своєю емоційною забарвленістю авторське мовлення може набувати різних відтінків. Залежно від того, як автор ставиться до предмета мовлення і які хоче викликати почуття, він добирає різні слова. Автор використовує переважно лексику, емоційність якої закладена уже в своєму етимологічному значенні: *лагідний, любо, весело, поцілувати, приголубити, приємний, щастя, оберіг, дарунок, добрий, янголи, пригорнути, ніжність, щедро, радість, красиво, вірність, вабить, коханий, сміх, добро, спасіння, диво і протилежну, інколи лайливу ненормативну лексику з відтінком вульгарності: не твоє свиняче діло (8), сучий син (11), вилупок (18), тарантас (29), стерво (29), тваю мати (37), курва (42), хвойда (43), шльондра (43), світили голими сраками (58), кордупель (84), дурні (65), бля (85), лярва (105), сучий тельбух (118), спиздили (131), костиль їм у гузно (лайка) (143), дурепа (158), хуня (129), до дідька (202), телепень (244), виродок (251), чекістська посмітюха (317), штатная блядь (319), сука (328), ряба як тряся, навіть цицьки в ластовинні (328), чекісток перешипокаємо (328), а бий тебе коцюба (лайка) (329), скурвився (340).*

З-поміж емоційної лексики у мові твору найбільш продуктивними є лексеми із афіксами суб'єктивної оцінки: пестливості, здрібнілості, згрубілості. Часто письменник послуговується зменшено-пестливими морфемами -оньк-, -еньк-, -аньк-, -ин-, -есеньк-, -ісіньк-: *тихенько (15), маленький (27), молоденькі панянки (31), ноженята в черевичках (31), злегенька (66), самісіньке (88), малюсіньке (251), стрічечка (259), найменшенький (345), ставочок (356) .*

Зокрема, зменшено-пестливі морфеми автор використовує тоді, коли висловлює любов, повагу чи симпатію до зображуваних осіб (Ганнусі, Тіни, Ярка): «Відчинивши двері, Ганнуся помацала рукою за порогом, потім засвітила свічечку, але від вузлика не лишилось й сліду. Спершу в Ганнусі

обережно скинулася *хвилька* сліпої радості, що, може, Веремій таки навідався уночі, та здоровий глузд підказав: ні» (65).

Лексика із позитивною семантикою зворушує щирістю зображення коротких зустрічей отамана Чорного Ворона з коханою жінкою Тіною, перехід кордону, врятування ними маленького сина Веремії і Ганнусі, знищених чекістами: «...перед тобою такий чоловік, як золото, *обніми* ж його, *приголуб*, *поцілуй*, і Тіна, мовби почувши це побажання, обернулася до Ворона, стала навшпиньки і широко, *м'яко поцілувала* його в губи...» (150); «– Ти моя *радість*, – сказав я і, прихиливши її до себе, *поцілував у провітлені* очі. – Я *кохаю* тебе... Так, що можу задихнутися від *щастя*» (263).

Василь Шкляр з ніжною любов'ю змальовує материнство, малого Ярка: «щоб у мами *молочко* не втекло... щоб мама з *дитятком* не замерзли» (277); «Євдосі страшенно подобався цей *хлопчик*, який ріс, мов *огірочок*, не по днях, а по годинах, замість плакати він тільки *тихенько* порипував чи агукав, не вередував навіть тоді, коли різався перший *зубчик* » (219). Використовує слова дитячої мови: *цюцюрка* (141), *агу* (184), *одягнула в чистеньку льолю* (219), *гра в цюцю-баби* (234), *моня* (252), *біля теплої циці* (257), *сюсюкає* (265), *цитькнула* (276), *цяцька* (370): «...вдосвіта, виряджаючи нас, господиня ще й дала на дорогу «*моні*» для хлопчика» (252).

Світоглядний конфлікт, своєрідну лінію розмежування між «своїми» і «чужими» автор передає за допомогою експресивно навантажених найменувань протиборчих сторін. Так, для зображення персонажів з більшовицького табору, чекістів Василь Шкляр вдається до слів з емоцією негативного характеру: суму, жаху, почуття ненависті й гніву, горя, смутку: «*Зойки, стогони, прокльони, брудна московська лайка злилися в суцільний лемент, що дразливо пах ворожою кров'ю*» (41). Задля створення відразливого образу окупанта автор вживає як засіб портретної характеристики емоційно-оцінний епітет [2, с. 6]: *дрібні, кривоногі, мордаті кацап'юги* (18), *голомозі...*, *вухаті, шмаркаті москалики* (62), *запінений юда у шкірі* (262), *горлодер* (262), *іродів лакиза* (262), *червономордий продзагонівець*

(355): «Його орда сприйняла цю лють як наказ, *кацап'юги* юрбою налетіли на мертвого – *дрібні, кривоногі*, але дуже *мордаті*, з *пласкими, налитими кров'ю мармизами*, – вони з *дикунським телготанням і матючною* також почали *гамселити* отамана кольбами, і так *гамселили*, що прибула із недалекого Жаботина Федька Песков, котрий показав їм дорогу на хутір Кресельці, *напужив* у штани...» (18).

Цілком природною є симетрія авторських оцінок загарбника й оцінок, вкладених романістом у уста Чорного Ворона: *кацапня вошива* (36) – *кацапидли* (18), *москалюги* (37), *москальня* (41) – *жидо-кацапська комуна* (72), *червоні головорізи* (40), *катюги* (75) – *зухвалі, нахраписті горлорізи* (118), *оскаженілі заброди* (82), *московські прихвосні* (100), *чекістська покидь* (117), *окупанти* (165) - *окупант* (164), *юдине воїнство* (234) – *іродове військо* (262), *більшовицькі вилупки* (258), *більшовицька мерзота* (258) – «*червоні кашкети*» (347).

Описуючи лісовиків, автор практично не вживає образних означень. Постійним епітетом Чорного Ворона є залюбки вживана отаманом автохарактеристика «*твердоголовий*». Цим немилозвучним епітетом зі своїм експресивним навантаженням охрестила його, знетямленого після важкого поранення, сліпа Євдося. Чорний Ворон уособлює внутрішню антитезу, що вирізняє людей у край самовимогливих, нещадних до себе. Хто ж, як не „*твердоголовий*” Чорний Ворон – чи не єдиний з-поміж отаманів, – таки розкусив горішок пекельного задуму ворога: під маркою провокаційної «підготовки до загального повстання» знищити керівників українською партизанського руху [2, с. 6].

Отже, суб'єктивну авторську модальність розглядаємо як категорію, у якій втілюється особистість автора; як центральну категорію формування концепції роману «Залишенець. Чорний Ворон» і втілення мовостилію Василя Шкляра у ньому.

Аналіз теоретичного матеріалу про суб'єктивну модальність разом із зазначеними прикладами переконує, що лексичні засоби передачі авторської

модальності, зокрема емоційно-експресивні лексеми служать для вираження авторської оцінки в наративі, емоційного стану автора та його відношення до зображуваного.

Список використаних джерел:

1. Белорусець Є. Про героїв та людей. Примітки до роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Є. Белорусець // Політична критика. – №2. – 2011. – С. 32.
2. Венцковський А. У ворона вік довгий [про кн. В. Шкляра «Чорний Ворон». – К., 2009] / А. Венцковський // Літературна Україна. – 2010. – № 32. – С. 6.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Палійчук А. Л. Суб'єктивна авторська модальність як складова частина інтимізації / Наук. вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / А. Л. Палійчук. – Луцьк. – вип. 5, 2009. – С. 432-436.
5. Українська мова: енциклопедія / [редкол. : Русанівський В., Татаренко О. та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С. 338.
6. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоножко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.
7. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон [Текст] / В. М. Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 384 с.

The article describes the main point of author's modality and the peculiarity of its realization in a novel of Vasyl Shkliar "Zalyshenetc. Chornuy Voron".

Key words: *subjective modality, language style, vocabulary, Vasyl Shkliar, novel "Zalyshenetc. Chornuy Voron".*

Отримано: 23.04.2018

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2Т1/7].08

Ю.М. Коробчук, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: **Ю.О. Маркітантов**,
кандидат філологічних наук, професор

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК

У статті йдеться про фразеологічну складову художніх творів Галини Тарасюк. Показано їх роль у вираженні внутрішнього світу персонажів і ставленні автора до довкілля. Акцентовано увагу на авторських видозмінах фразеологічних одиниць.

Ключові слова: художня проза, фразеологізм, образність, структурно-семантичні способи трансформації.

Фразеологічні одиниці у художньому тексті є дуже важливим засобом, адже надають образності мові художнього твору, увиразнюють її, дозволяють авторові краще донести читачеві своє ставлення до певних предметів або явищ. Фразеологічні одиниці розказують про неосяжний світ людських почуттів, вражають точністю асоціацій між природою, звичайними життєвими фактами і людською поведінкою, нашими емоціями й учинками [3, с. 8].

Зацікавленість мовознавців проблемою функціонування фразеологізмів у художньому мовленні зростає. Цим переймаються такі вчені: А. Мелерович, В. Мокієнко, В. Телія, М. Алексеєнко, М. Шанський, Н. Бабич, І. Гнатюк, Л. Стоян, В. Ковальов, Ю. Маркітантов, М. Алефіренко та ін.

Галина Тарасюк – поетеса, прозаїк, громадський діяч. Важливе місце у її творчості посідають саме прозові твори.

Актуальність нашої розвідки полягає у недостатньому дослідженні мовної тканини творів непересічної письменниці, особливо в царині фразеології.

Мета виступу – висвітлити роль фразеологічного матеріалу у розкритті специфіки людського буття через призму як авторського світобачення, так і через поведінку й характери персонажів малої прози Г. Тарасюк.

Матеріалом нашого дослідження слугують фразеологізми, відібрані з «маленьких романів» письменниці «Грішні, чесніші за херувимів» та «Блудниця вавилонська».

У художній прозі Галини Тарасюк фразеологічні одиниці функціонують як в авторській мові, так і в мові персонажів. Наприклад, у романі-сповіді

«Грішні, чесніші за херувимів» вона коротко і влучно характеризує героїв за допомогою фразеологічних одиниць **як із хреста знята** «дуже блідий, змучений, з хворобливим виглядом» [4, 343 с.]*, **мухи не обидять** «хто-небудь дуже спокійний, сумирний, лагідний», **сивіла в дівках** «довго не виходити заміж, або зовсім не бути заміжньою; не перебувати в шлюбі», **гострий язик** «здатний дотепно і влучно говорити», **голої й босої** «дуже бідний, убогий», **сама не своя** «хто-небудь перебуває в стані сильного душевного потрясіння; дуже схвильований чимсь», **на сьомому небі** «дуже задоволений, радісний, безмежно щасливий», **як рак** «дуже червоний». Вони чітко характеризують героїв, їх фізичний і психологічний стани. Наприклад: *І коло того всього — квокче мама, як із хреста знята...* [2, с. 26]; *Тетяна сивіла в дівках не тому, що була бридка чи крива, а через свій гострий язик та козацько-гайдамацьку вдачу* [2, с. 42].

Це можна простежити і в романі «Блудниця вавилонська». Наприклад, з **шкури лізла** «докладати великих надмірних зусиль для досягнення чогонбудь», **задерла хвіст** «ставитися до всіх з презирством, поводитися гонористо, самовпевнено», **хлібом не годуй** «нічого більше не треба комусь; хто-небудь дуже задоволений чимсь».

У романі Галини Тарасюк «Грішні, чесніші за херувимів» вживаються також фразеологічні одиниці, які вказують на певні часові проміжки або невизначеність простору: **ні світ, ні зоря** «дуже рано», **серед білого дня** «відкрито, неприховано, не соромлячись», **світ за очі** «не вибираючи шляху, куди завгодно», **за три моря** «в далеких краях; дуже далеко». Наприклад: *Дівчата аж падають зо сміху, люди з хат вибігають, дяка Маркіяна очима шукають, дивуються, чого це він серед білого дня парастас по вулиці виспівує* [2, с. 43].

Дуже часто у романі вживається фразеологічна одиниця **чорний ворон** «машина, в яку забирають заарештованого». Ще О. Потебня зазначав, що темінь є смерть, і від того – **чорний ворон** – «символ не тільки печалі, але й

смерті» [див.: 3, с. 370]: *І накаркали, що їй справді перед самим торішнім Різдом прилетів чорний ворон – за твоїм татом* [2, с. 15].

У романі «Грішні, чесніші за херувимів» Галина Тарасюк кілька разів використовує фразеологічні одиниці з компонентом **гріх**: **від гріха подалі** «намагаючись уникнути чого-небудь неприємного, небезпечного і т. д.», **брати на душу гріха** «діяти всупереч власній совісті, загальноприйнятим нормам моралі; робити щось несхвальне», **грішним ділом** «що-небудь не зовсім законне або узвичасне». Наприклад: *Тато, клянучи себе, тікав від гріха подалі в долину, дядько – гупотіли чоботищами на своє обійстя, вар'ювали там і затихали лиш тоді, коли їм проходила політика* [2, с. 15].

У прозових творах Галини Тарасюк також трапляється використання багатьох фразеологічних одиниць з компонентом **душа**, які вказують на емоційний стан людини: **душу ятрити** «посилювати чий-небудь переживання, завдавати комусь ще більших душевних страждань», **брати гріха на душу** «діяти всупереч власній совісті, загальноприйнятим нормам моралі; робити щось несхвальне», **душу рве** «викликати страждання, душевний біль; завдавати мук», **душечка в п'яти ховалася** «хто-небудь раптово відчуває сильний переляк; дуже страшно комусь». Наприклад: *Але ЗВІР мовчав, виймаючи сатанинським поглядом, як вилами, з неї душу* [2, с. 140]

У романі «Блудниця вавилонська» можна помітити і часте використання дієслівних фразеологічних одиниць, які є експресивними і несуть певне емоційне забарвлення згрубілості: **чорти не вхопили** «з ким-небудь нічого поганого не сталося, у кого-небудь все йде нормально», **пельку стулити** «замовкати; примушувати кого-небудь замовкати, не давати змоги висловлюватися», **чорти носять** «уживається для вираження незадоволення з приводу того, що хтось невчасно або багато ходить, вештається в різних місцях», **у три шиї** «гнати, вигнати, витурити, викинути; дуже грубо, з лайкою, з бійкою» та ін. Наприклад: *Люди, женіть її, цю... у три шиї! Не піддавайтеся облуді, люди!* [2, с. 160].

Використовує Галина Тарасюк і фразеологічні одиниці, які вказують на великі зусилля людини, її тяжку працю: **в поті чола** «докладаючи всіх зусиль, напружено, самовіддано», **не розгинаючись** «важко, багато працювати, не маючи перепочинку».

Створюючи свої твори, Галина Тарасюк вдається і до трансформацій фразеологічних одиниць. Усі способи трансформацій фразеологізмів учені поділяють на дві великі групи: структурно-семантичні та семантичні, кожна з яких, у свою чергу, ділиться на більш дрібніші способи [див.: 1].

Найчастіше письменниця застосовує у своїй творчості структурно-семантичні способи трансформації: лексичну субституцію, поширення та скорочення компонентного складу фразеологізмів:

– субституція: *Бідні — дивувалися, а рівня, міцні хазяї, плювалися: чого це вони, **поперед громади – в пекло?** [2, с. 51] (поперед батька в пекло); **І треба кігті дерти** звідси, і то вже! [2, с. 138] (рвати кігті);*

– скорочення: *Тому й зраділа Родіонові, і вчепилася в столичного кореспондента, як **потопуючий за соломинку**... [2, с. 155] (потопуючий хапається за соломинку); **Так їсти хочу, що світа не бачу** [2, с. 14] (світа білого не бачити);*

– поширення: *Бо всім – до **красивої фені** їхні проблеми, навіть милосердному Червоному Хресту [2, с. 116] (до фені); **На відміну від свекрухи, яка скрізь пхала свого гострого носа, чоловіка її вчене життя не цікавило** [2 с. 149] (совати (сунути, тикати, ткнути, пхати і т. ін.) [свого] носа) та ін.* Найактивніше Г. Тарасюк поширює фразеологізми за допомогою заперечної частки **не** (4 випадки), при цьому відбувається перехід стверджувальних форм у заперечні: *Але нівроку, за цей час **чорти вас не вхопили**: такі самі гарні на твару [2, с. 59]; **На тому страшному обійсті жили уже інші люди можливо, й не знаючи, які нелюдські трагедії відбувалися тут якихось двадцять років тому... А може, й знали, та не брали до серця?** [2, с. 79]*

Отже, в художній прозі Галини Тарасюк функціонує велика кількість фразеологічних одиниць, як традиційних, так і трансформованих самою

авторкою. Галина Тарасюк використовує прийоми, пов'язані зі зміною форми компонентів або компонентного складу фразеологічних одиниць. Це допомагає їй краще описати персонажів, чітко передати їх фізичний і психологічний стани. Крім того, важко не помітити фразеологічні одиниці, які є емоційно-експресивними і допомагають надати мовленню природності та виразності.

Примітки

*Тлумачення значень фразеологізмів здійснюється за Фразеологічним словником української мови [4].

Список використаних джерел:

1. Білоноженко В.М. Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1989. 155 с.
2. Тарасюк Г. Т. Янгол з України. Маленькі романи, новели. Київ: Либідь, 2006. 432 с.
3. Ужченко В. Д, Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 494 с.
4. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.

The article deals with the phraseological component of artistic works by Galina Tarasyuk. It is shown their role in expressing the inner world of characters and the author's attitude towards the environment. The emphasis is on author's modifications of phraseological units.

Key words: *artistic prose, phraseology, imagery, structural-semantic methods of transformation.*

Отримано: 23.04.2018

УДК 811.161.2'373.612.2:821.161.2.01/7].08

*А. В. Курманська, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Л.В. Поплавська, асистент.*

МЕТАФОРА В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

У статті досліджено лексико-семантичне наповнення метафори в поетичному мовленні Олександра Олеся, проаналізовано її структурно-граматичні особливості.

Ключові слова: *метафора, семантика, граматичне вираження, структура, розгорнута метафора(іменникова, прикметникова, дієслівна).*

Формування парадигми в процесі еволюції всіх видів тропів та співвідношень між ними приваблювало філологів, логіків, філософів усіх часів. Особлива цікавість естетиків, літературознавців та інших науковців сьогодні прикута до таємниці метафори, вивчення якої стає все більш інтенсивним і швидко поширюється на різноманітні галузі знань.

Досвід вивчення метафори впродовж останніх десятиріч промовисто засвідчує: інтерес до питань метафорології, що спалахнув у 60-х роках ХХ ст. у зв'язку з розвитком загальної теорії знакових систем неориторики, герменевтики, лінгвістики та поетики, граматики тексту, лінгвістичної теорії прози, нейролінгвістики не згасає й дотепер.

Незважаючи на низку фундаментальних досліджень, проблема метафори виникає знову й знову, до того ж у нових та несподіваних іпостасях. Сучасні українські дослідження, а саме: монографії І.Колесникової «Принципи метафоричної номінації в термінології: об'єктивні та суб'єктивні чинники», Ю.Тимошенка «Феномен метафори: проблема давня і сучасна», Т.Є.Кіс «Формування метафоричної парадигми в процесі еволюції базової метафори» також передбачають з'ясування проблемних питань у вивченні метафори: її генези, функціонування, структури, внутрішніх «прихованих» ресурсів, що забезпечують естетичну дієвість. Не беручи до уваги величезний діахронічний досвід дослідження цього феномену, він постійно пропонує колективному розумові все нові й нові проблеми, підтримуючи в ньому постійну гносеологічну напругу [4; с. 5]. З'являються праці на зразок розвідки бельгійського філософа Х. Перельмана «Аналогія і метафора в науці, поезії та філософії» та Маркуса Б. Хестера «Образність і вільні асоціації», американського науковця Макса Блака «Моделі і метафори».

Метафора є одним з найпотужніших образотворчих засобів у поетичному мовленні Олександра Олеся. Олександр Олесь своєю першою збіркою – «З журбою радість обнялась» (1907 р.) – вказав на мотиви й тональність своєї ліричної творчості. Заголовні образи сконцентрували в собі розмаїтий спектр відчуттів, переживань, настроїв особистості, дуже індивідуальних, притаманних тільки їй. Та сила метафоричної образності така значна, що за коханням чи ненавистю, надією чи сумнівами, розкриленою свободою душі чи стражданнями ліричного героя постають радість і журба людини загалом. Метафора завжди була й залишається ключовою проблемою тропології. І справа тут не тільки в надзвичайно широкій амплітуді функціональності цього феномену, але й у його засадничій причетності до структури й змісту свідомості, мислення, пізнання, розуміння, інтерпретації, тобто в спроможності виражати відношення між суб'єктом і об'єктом, в схильності перетворювати світ предметів у світ образів (*серце нудьгує, і плаче воно; ходить осінь по траві; замовкло поле; хвилюється море*).

Щирість, сердечність ліричних переживань підкреслюють розгорнуті (поширені) метафори:

Душа в росі тривожних сліз,

Душа тріпоче у чеканні

Незнаних бур, незнаних гріз,

Душа не диха в запитанні. [3; с. 650]

Складні метафоричні конструкції іноді виникають із численних елементарних сполучень, метафоричних ланцюгів і порівнянь:

І затремтіли холодні сніги,

В темні провалля тумани сховались,

Зникла, крізь землю кудись провалилась

Відьма-зима [3; с. 173]

Емоційність метафоричного вислову в поетичному мовленні Олександра Олеся підсилюють прикметникові метафори, які функціонують

паралельно з відповідними за змістом іменниками (блакитна ніч, шовкові трави, вільне шалене море, жалібні струни та ін.). Наприклад:

*О, не дивуйсь, що **ніч** така **блакитна**...*

Що вийдеш ти, то знала ніч оця [3; с. 64]

Особливу образність поетичного рядка Олександра Олеся виражають генітивні метафори. Деякі з них ускладнюються додатковими уточнювальними епітетами також метафоричного характеру (усмішки блискучого сонця, вогонь очей палких, тепло блакиті чистої, таємниче царство казок):

...Усмішки блискучого сонця стерпіти [3; с. 70]

Розфарбовані промінням

Зграї хвиль живих [3; с. 669]

Блакиті чистої тепла...

Промінням серця свого гріти

Граніт холодний мертвих скель!!!

Чи принесли Вас крила хвилі... [3; с. 557]

Метафоризації поезії Олександра Олеся характерні різноманітні засоби перенесення ознак, а саме:

а) «неживому-неживе» (неживому надаються нехарактерні ознаки для нього неживого):

Вічне море вічно ллється,

Не спиняється й на мить:

То об скелі сірі б'ється,

То пісні свої шумить... [3; с. 96]

б) «неживому-живе» (живому надаються нехарактерні для нього риси живого):

В небі жайворонки в'ються,

Заливаються-сміються,

Грають, дзвонять цілий день,

І щебечуть, і співають,

І з весною світ вітають... [3; с. 174]

в) «живому-неживе» (живому надаються нехарактерні риси неживого):

І воює Володимир,

І щастить йому війна,

І злились в одну родину

Українські племена [3; с. 353]

Персоніфіковані метафори в поезіях Олександра Олеся вживаються дуже часто і є дуже важливим стилетворчим фактором.

Наприклад:

Гроза пройшла...зітхнули трави,

Квітки головки підняли,

І сонце тепле і ласкаве

Спинило погляд на землі [3; с. 86]

Розглянувши метафорику як одну з констант стилю Олександра Олеся, можна стверджувати, що метафора в усій сукупності своїх проявів відіграє принципово важливу роль на всіх рівнях індивідуального стилю Олександра Олеся – функціональному, емотивному, потенційному, композиційному, сюжетотворчому. Цей феномен розкриває багатство його мовлення та увиразнює оцінне та емоційне забарвлення поезій і робить їх неповторними та своєрідними.

Список використаних джерел:

1. Камінчук О. Неоромантик, символіст чи романтик?: Естетичні тенденції творчості Олександра Олеся / О. Камінчук // Дивослово. - 2004. - №12. - С. 46-49
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ. «Академія», 1997. – 752 с.
3. Олесь Олександр.- Твори: у 2 т. –К.: Дніпро, 1990. –Т.1

4. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — 512 с.
5. Швачко С.О. Категоризація метафоричних зсувів: типологічні аспекти / С.О. Швачко, О.А. Мокренко // Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологія. - №1. – Суми, 2008. - С. 141-145.

In the article the lexical-semantic filling of the metaphor in poetry speech of Alexander Oles is investigated, their structural and grammatical features are analyzed.

Key words: *metaphor, semantics, grammatical expression, structure, expanded metaphor (noun, adjective, verb)*

Отримано: 25.04.2018

УДК 811.161.2

*Т. М. Магеровська, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: А. С. Попович, кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови*

ДІЄСЛІВНІ СИНОНІМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ АКТУ МОВЛЕННЯ В БАЙКАХ МИКИТИ ГОДОВАНЦЯ

У статті проаналізовано дієслівні синоніми тематичної групи акту мовлення в байках Микити Годованця, встановлено зв'язки між лексичними одиницями, визначено стилістичну роль синонімів у художньому тексті.

Ключові слова: *синонім, синонімічний ряд, лексема, домінанта, мовотворчість, ідіостиль.*

Синонімія найповніше репрезентує лексичний склад мови та є невичерпним джерелом стилістики. Правильне й доречне використання синонімів – одна з найважливіших ознак майстерності будь-якого письменника чи публіциста. Вживання синонімів робить мовлення значеннєво багатшим, увиразнює мову, сприяє чіткішому окресленню висловлюваної думки. Відтак останні десятиріччя характеризуються активізацією вивчення

синонімів, їх складу й функцій, зокрема у текстах українських письменників (В. Діц, І. Денисенко, І. Лоцинова, І. Мамчич, Л. Мялковська, Н. Пашковська, Т. Полякова, О. Степанова, В. Щербатюк, А. Ярова й інші).

Метою нашого наукового пошуку є дослідження дієслівних синонімів у мовотворчості Микити Годованця.

Однією з прикметних ознак ідіостилю Микити Годованця є висока частотність уживання синонімів.

Аналіз наукової літератури уможлиблює висновкування про наявність різних класифікацій синонімів. А. Мойсієнко поділяє синонічні одиниці за особливостями додаткових значень на три основні групи: семантичні (ідеографічні), стилістичні й семантико-стилістичні [2].

За нашими спостереженнями, у байках М. Годованця найчисельнішою є група дієслів на позначення акту мовлення. Так, для зображення значення “мати здатність висловлювати думки, почуття; володіти мовою” [СУМ, т. 2, с. 100] письменник використовує загальномовні семантичні синоніми (*говорити, казати, мовити, промовити, вимовити, висловлювати, звертатися, обізватися, оголосити, гукати, кричати, шептати*) і загальномовні семантико-стилістичні синоніми (*голосити, балакати, пищати, щебетати, залопотіти, проклинати, гавкати, бубоніти, сокотати, свистіти, нявчати, тьохкати, верещати, кукаричати, гудіти, шипіти, патякати, буркотати, лаяти*).

Дієслово *говорити* характеризується найменшою семантичною, стилістичною й жанровою специфікою. Ця лексема позначає акт мовлення, вживається в максимальній кількості контекстів і може замінити будь-яке слово синонімічного ряду. Наприклад: *Старий, збентежений, говорить сину: / – Сідай мені за спину* [1, с. 155]; *Про критику й сатиру люблять говорити, / Мовляв, шануємо їх звик-віків* [1, с. 161]; *А серце з серцем мусить говорити!* [1, с. 152].

Синонім *казати* здебільшого виступає з тими самими значеннями, що й *говорити*. Ці слова мінімально протиставляються один одному. Лексема

казати вживається на позначення конкретної реалізації мовної дії, тобто передавання словами [СУМ, т. 4, с.70]: – *Ні, таточку! – син каже сміючись. / Я був дурний колись, / А зараз в мене сам повчись* [1, с. 65]; у значенні розповідати що-небудь: *Бува, з-за океану гості залітають / Шукати, кажуть, приятні – дарма!* [1, с. 75], а також для висловлення певного наказу [СУМ, т. 4, с. 70]: – *Не раджу! – каже Шпак. / – Перебори! Зови її сюди на ніжні явори!* [1, с. 46]. У байках поета спостерігається тенденція вживати дієслово *казати* там, де є пряма мова або передається зміст повідомленого, висловленого.

Дієслово *сказати* вживається у тому ж значенні, що й *говорити*: *Сказав би я вдові: – Який то, в біса, сміх у рукаві!* [1, с. 54]. Подеколи може означати закінчену мовленнєву дію [СУМ, т. 9, с. 240]: *Замазався в баюрі! Казала ж ти – не любиш замазурів? – Регочучи сказав / На дядька пальцем показав* [1, с. 54].

Семантично близьким до попереднього є дієслово *промовити* зі значенням *проказувати що-небудь уголос*, часом звертаючись до когось [СУМ, т. 8, с. 235]: *Промовила без сміху: – На танці на твої дивилась би щодня, переживала б радісну утіху!* [1, с. 277]. М.Годованець вживає це слово й для увиразнення мовлення: *Лисиці й сліду вже нема / Дурна, – промовив Вовк, – дурна, / Чого так квапитись до дна?* [1, с. 175].

Семантично-стилістичними є синоніми *балакати* й *патьякати*. *Балакати* означає “усно обмінюватися думками, вести розмову, бесіду з ким-небудь” [СУМ, т. 1, с. 94]: *Загрозу лиха пронесе, Тоді ми побалакаєм про се* [1, с. 187]. *Патьякати* має більш виражене емоційне забарвлення: “говорити багато і про щось неістотне, пусте, не варте уваги” [СУМ, т. 6, с. 99]: *Патьякає Язык, не має впину, Аж з рота котить слину, Усіх картає, все ганьбить* [1, с. 235].

У значенні “говорити, вимовляти щось дуже тихо, пошепки” [СУМ, т. 11, с. 441] використовується синонім *шептати*: *Мовчи / Йй Героним шепче / Який дурний собі нещастя хоче?!* [1, с. 153]. За допомогою префікса *на-*

утворюється лексема з новим семантичним значенням “таємно наговорювати” [СУМ, т. 5, с. 240]: *Ну, що старий мудрець устиг вам **нашептати**? [1, с. 176].*

Слово *кричати* вживається у значенні “дуже голосно звертатися до кого-небудь із закликом” [СУМ, т. 4, с. 353]: *У забігалівці, веселі в дим / Кричали друзі: “Щастя молодим! [1, с. 168], “видавати пронизливі звуки (про тварин, птахів)” [СУМ, т. 4, с. 353]: Знесла яйце – є право **покричатъ** / А Півневі чого **кричати**_заодно? Та так **кричати** / Що Господиня, глянувши в вікно / Протепом вибігла із хати [1, с. 86]. Для відтворення пронизливого, різкого крику письменник використовує лексему *верещати*: *Те свище, те нявчить, Той тьохкає, той **верещить**, Та в куцику нудливо кука [1, с. 45].**

Дієслово у значенні “кричати, вигукувати що-небудь” [СУМ, т. 2, с. 116] позначається лексемою *голосити*: *За що розбійнику? – **голосить** [1, с. 81].* За допомогою цього слова також передається драматизм ситуації: *Гілля покривджене **голосить**: – Така подяка, тим хто плодоносить?! [1, с. 236].*

Надто емоційне, гучне, неопановане мовлення автор позначає словом *лаяти*, тобто “різкими, образливими словами висловлювати осуд, докори” [СУМ, т. 4, с. 457]: *Лошак занудьгував, усе навколо **лає** [1, с. 258].* Близьким за семантикою до дієслова *лаяти* є *проклинати*, що має значення “клясти, осипати прокльонами кого-, що-небудь, виражаючи різкий осуд, відчай, обурення, ненависть” [СУМ, т. 8, с. 201]: *Врятоване Курчатко, пишне й горде / Кричить і **проклинає** на чім світ Мілорда [1, с. 265].*

На позначення акту мовлення, що є результатом звуконаслідування, ми вирізнили такі лексеми: *нявчати, тьохкати, куцати, свистіти, гавкати, бубоніти, сокотати, шипіти та гудіти*: *Нудне смертельно діло самота – у співах ні ладу, ні складу: Те **свище**, те **нявчить**, Той **тьохкає**, той **верещить**, Та в куцику нудливо **кука**, Там хтось **гуде** собі баском... Це слухать – чиста мука! [1, с. 45]; Поїсти дай тобі щодня, А хто за тебе **гавкать** буде? [1, с. 76]; *Вмирать не хоче, **бубонить**: – Ще б дачу збудувать, ще б внука оженить! [1, с. 248]; А Курочка й журилася не хоче / Дженджурилася,**

сокоче: – Я думала – талант він невмирущий І вічний радості співець [1, с. 46]; *Шипіла Пугачу*: –Я бачу, Якщо потрапиш на невдачу, В свати таких собі бери [1, с. 160].

Отже, основна функція синонімів у мовотворчості Микити Годованця полягає в посиленні експресії висловлення. Водночас синоніми функціонують як стилістичний засіб смислового зіставлення, протиставлення й уточнення.

Список використаних джерел:

1. Годованець М. Байки. Київ: Рад. письменник, 1987. 301 с.
2. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В., Берковець В. В. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. Київ: Знання, 2013. 340 с.
3. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970-1980.

The article gives a brief overview of the verbal synonyms of the thematic group of the act of speech in the fables of Nikita Godovnets; the connections between lexical units are established and their stylistic role in the organization of artistic text is determined.

Keywords: *synonym, synonymic series, lexeme, dominant, linguistic creation, idiosyncrasy.*

Отримано: 25.04.2018

УДК 811.161.2'373.421:821.161.2С1/7].08

*М.І. Максимів, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Б.О. Коваленко,
кандидат філологічних наук, доцент*

СИНОНІМІЧНІ РЯДИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ У РОМАНІ А. СВИДНИЦЬКОГО «ЛЮБОРАЦЬКІ»

У статті проаналізовано функціонування дієслівних синонімів на позначення руху у романі «Люборацькі». Визначено контекстуальне значення синонімів.

Ключові слова : *синонім, синонімічний ряд, контекстуальне значення.*

«Синоніми – це слова близькі за значенням, що відрізняються відтінками значення або експресивними та стилістичними особливостями» [5, с.75].

Синонімія найкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики. Добра обізнаність мовців із синонімічним матеріалом допомагає їм чітко висловлюватися, створювати різні комунікативні ефекти.

Дослідженням синонімів займалося чимало мовознавців. Наприклад, А.В. Лагутіна [4] та М.П. Кочерган [3] звернули увагу на лексичну сполучуваність і синонімію, Л.С. Паламарчук [8] та О.І. Нечитайло [6] досліджували синоніми в лексикографії, О.А. Колесников [2] та Г.П. Їжачкевич [1] займалися міжрівневою синонімією і теорію граматичного значення, свій внесок у дослідження термінологічної синонімії зробила С.П. Худолєєва [9]. Але недостатньо досліджено синоніміку окремого художнього твору чи окремого письменника.

У сучасному мовознавстві широкого значення має інтерес до вивчення функціонування синонімічних дієслів на позначення руху, оскільки саме вони використовуються для заміни однієї лексеми іншою, можуть конкретно передавати особливості руху.

Таким чином, **актуальність** теми нашого дослідження полягає у з'ясуванні змісту лексико-семантичного кола дієслів руху, виявленні набору їх структурних семантичних компонентів у романі Анатолія Свидницького «Люборацькі».

Об'єкт дослідження – синоніми на позначення руху у романі Анатолія Свидницького «Люборацькі»; **предмет аналізу** – дієслівні синонімічні ряди на позначення руху.

Мета дослідження – проаналізувати функціонування синонімічних рядів на позначення руху у романі «Люборацькі».

Досягнення мети дослідження здійснюється через розв'язання таких основних завдань :

- 1) виявити дієслівні синоніми у романі;
- 2) систематизувати і скласифікувати їх;
- 3) визначити контекстуальне значення синонімів.

Обравши об'єктом аналізу роман «Люборацькі», ми встановили активне вживання синонімів зі значенням «ступуючи ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі»: *йти, ходити, подибати, потягти, піти, поплестись, помикати, ступати, постебнувати, прамцювати, потюпати.*

Нейтральне слово – йти. Слова *потягти, поплестись* означають «іти повільно, ледве переступаючи або неохоче». Дієслово *подибати* виступає у значенні «повільно і важко переставляти ноги». Наприклад: «*Тепер в тій стороні причет в підрясниках **ходить** й з бородами, то пан-отці мусять **ходить** в рясі; а давнішими часами причет був стрижений та голений, й зодягались, хто як міг: хто в сіртуку **ходив**, хто в свитині, а хто й добрий мав жупан, або бекешу; то пан-отці **ходили** без ряс: й по підряснику знати було, хто йде*» [7, с.11], «*Та й рванув зразу і **подибав** з клуні*» [7, с.191], «*Отож й сумував так, до дому йдучи, а на вечір знов **потяг** до двору на пораду*» [7, с.20], «*Вертаєшся, було, то наче з-заду чорт до ганяє, — так **помикаєш***» [7, с.31], «*Люборацький! **ступай** за ним! — каже Гава*» [7, с.130], «*Другі-ж їхали, куди кому довелось: хто **прямцював** у город, хто на Польських Фільварках остававсь, а сі потюпали Палестиноюю*» [7, с.200].

Чкурнути, махнути, побігти, кинутись, метнути, шурнути, чмигнути, рванути, покачатися. Слова даного синонімічного ряду вживаються зі значенням «кинутися, помчати куди-небудь».

Розглянемо мовний матеріал: «*Він тільки вчистив Масю, то так і **чкурнув** з хати*» [7, с.49], «*Антосьо засоромивсь й **побіг** на двір, та так **махнув** кудись, що й не чув, як Мася приїхала.*» [7, с.97], «*Вчора в гостині був, грали, сидів до-пізна там, а то ще й дома довго не міг заснути; то подумав, що заснав, і аж в душі йому похолонуло: — ото, думає собі, наробив! — і хапаючись, невмиваний, одягнувся, забрав записки та й **шурнув** до класа, навіть не покуривши*» [7, с.239], «*Поки-ж справлялась вона, то Антося і в хаті вже не було: чмигнув на двір, та такий радий- радий, що заговорив, аж наче йому в грудях ширше, аж наче світ перемінився*» [7, с.190], «*Та й **рванув***

зразу і подибав з клуні» [7, с.191], «Текля бігала по подвіррю, вгледіла й **покачалась** до його, кричучи: „татко! тат-ко!.. “» [7, с.11].

Дієслова, що позначають рух з одного боку в інший: *хиляться, похитуватись, калататись, гойдатися*. Наприклад: «Так, як іде поуз той дім їмосць, найбільше егомосць, то де-котре **нахилиться** до вікна, крикне: „книші" і далі потягло» [7, с.202], «Й заклав руки в кишені, похилив голову та й почав ходити по хаті то взад то вперед, дивлячись на чоботи та **похитуючись** на стану й стиха посвистуючи» [7, с.229], «От дзвінок і перестає **калатати**, а вже дзвонить, бо залатаний» [7, с.39], «Пограє-пограє, награється та й **гойдається** на колесі, задумавшись, і щоб за холодну воду взявся!» [7, с.231]

Синонімічний ряд: *товктися, вештатися, плентатися, лазити*.

Слово *товктися* вжите у значенні «топтатися на місці або ходити в різних напрямках на невеликому просторі». Слова *вештатися, плентатися, лазити* означають «Ходити сюди-туди, в різних напрямках, блукати, бродити де-небудь».

Розглянемо мовний матеріал: «Кинулась Оріся матір відірвати, а Тимоха чим запопаде, тим, і вер не: й горшками й мішками; й ногами **товче**, й ку лаками **гатить**» [7, с.265], «Через скільки день хто тут був і не втік, стояли коло порога за те, що **вештаються** „в учебне время“» [7, с.224], «За все, за все спасибі, поїду! — й **поплентавсь** на двір казати коні запрягати» [7, с.56], «Другого проходу нема, то всі семинаристи та ще й поодиноці, **лазили** в сі двері» [7, с.243].

Синоніми зі значенням «виконувати танець»: *танцювати, видригкувати, виробляти ногами, витрясати (польки)*. Наприклад: «Як нема нікого, то й у хаті; а як хто є, то забереться куди так, звідкіль тільки небо на його дивиться, і **видригкує** мазура, **витряса** польки й всяких других» [7, с.225], «А вона тут, сиза горлиця, **танцює** та, танцюючи, блиснула оком на Антося, — ще й так любенько; далі другий раз, там і третій» [7, с.191], «Грали, поки

гнали; та танцювали, поки танцювалось; а там взяли за іграшки» [7, с.227].

Отже, спостереження та аналіз синонімічних рядів на позначення руху показали, що характерною ознакою мовлення Анатолія Свидницького є надання переваги емоційно забарвленим лексемам, самобутнім та оригінальним.

Автор уміло вплітає образні одиниці мови в тканину поетичних творів, створюючи неповторний колорит ідіостилу. Вони є особливим емоційно експресивним засобом. За допомогою синонімічних рядів на позначення руху письменник конкретизує зображувальний факт, передає експресію, емоції, почуття.

Список використаних джерел:

1. Їжакевич Г.П. Зіставна типологія українських і російських синонімічних рядів // Мовознавство. – 1989. – №4. – С. 25-30.
2. Колесников О.А. Міжрівнева синонімія і теорія граматичного значення // Мовознавство. – 1985. – №1. – С. 33-36.
3. Кочерган М.П. Лексична сполучуваність і синонімія // Мовознавство. – 1978. – №6. – С. 53-64
4. Лагутіна А.В. Синонімія слова і словосполучення // Мовознавство. – 1973. – №3. – С. 34-42.
5. Нечитайло О.І. Синоніми як засіб розкриття значення слова // Мовознавство. – 1980. – №6. – С. 82-86
6. Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії / О. І. Нечитайло. – Київ, 1967. – 130 с.
7. Свидницький А.П. Люборацькі. Оповідання. Нариси та ст./ Анатолій Патрикійович Свидницький/ Упоряд. Раїса Мовчан. – Київ: А.С.К., 2006. – 460 с.
8. Паламарчук Л.С. Про принципи добору лексичного інвентаря для загально мовного словника // Мовознавство. – 1973. – №3. – С. 3-12.

9. Худолєєва С.П. До питання про термінологічну синонімію // Мовознавство. –1988. – №3. – С. 60-63

The article analyzes the functioning of verbal synonyms in the designation of movement in the novel "Lyuboratsky". Contextual value of synonyms is defined.
Keywords: *synonym, synonymic series, contextual meaning.*

Отримано: 24.04.2018

УДК 373.5.016:811.161.2-048.35

А.М. Мальована, студентка 4 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: **Р.В. Козак**, к. філол. наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО ПРИКМЕТНИК В УЧНІВ ШОСТОГО КЛАСУ

Мотивація вивчення прикметника пов'язана з прагненням зробити свою мову барвистою, точною, образною. Щоб досягти цього, треба володіти відповідним лексичним запасом слів – назв ознак (Світлана Єрмоленко).

У статті зроблено акцент на особливе значення граматики у шкільному курсі української мови. Розкриті методичні особливості вивчення прикметника у шостому класі.

Ключові слова: *граматика, морфологія, частини мови, прикметник.*

ГраMATика посідає центральне місце у шкільному курсі української мови. Це зумовлюється тим, що вона дає можливість простежити життя мови загалом. Систематичний курс граматики розширює загальний світогляд учнів, сприяє розвитку логічного мислення (учні виконують логічні операції: виділяють граматичні ознаки слів, що належать до різних частин мови, розмежовують родові видові поняття, групують граматичні явища за певними ознаками). Зміст шкільної граматики становлять відомості з морфології і синтаксису [10; 11; 13]. Ефективність їх засвоєння залежить від дотримання учителем специфічних принципів, як-от: єдність форми, змісту і функції граматичних одиниць, зв'язок між морфологією і

синтаксисом у вивченні будови рідної мови, поступове формування граматичних понять та ін.

Без урахування смислових, граматичних і функціональних зв'язків між словами неможливе повне пізнання частин мови, типів зв'язку в словосполученні, реченні. Тому *метою статті* є опис лінгводидактичного використання матеріалу під час опрацювання у 6 класі загальноосвітньої середньої школи теми «Прикметник».

Граматична система рідної мови має відповідну термінологію на позначення граматичних понять. Навчання мови без свідомого засвоєння і розуміння граматичної термінології навряд чи може бути ефективним. Поступове опанування відповідних понять і термінів сприяє міцності знань учнів, так необхідних для їхнього мовленнєвого розвитку. Викликати в учнів інтерес до граматичного матеріалу можна шляхом оригінального *викладу* матеріалу вчителем, застосуванням проблемно-пізнавальних, ситуативних завдань, граматичних ігор, тестування тощо [4; 5; 6; 7; 8].

У 6–7-х класах учні вивчають систематичний курс морфології, у якій чільне місце посідає *прикметник*. С. Єрмоленко підкреслює, що «і для переконування, і для наукової інформації, і для естетичного виховання на основі художнього тексту використовуємо таку частину мови, як прикметник» [2. с. 324]. Учитель має урахувати, що у початкових класах учні отримали знання про прикметник (число, рід, відмінювання). Тому у 6-му класі вчитель опирається на ті знання учнів, які були набуті в початковій школі: частина мови визначається за загальним значенням та відповідно до поставленого до неї запитання. Застосування методу бесіди та аналізу мовних явищ допоможе колективно скласти таблицю на зразок: *Прикметник (колір, якість, розмір, риса характеру, належність особі або предмету тощо) – дружний, чуйний, лагідний, великий, білий, глибокий, веселий, материн*. Характеристика прикметника як частини мови здійснюється з поступовим ускладненням лінгвістичної інформації та поетапними виробленням відповідних мовних та

мовленнєвих умінь. Вивчення прикметника розпочинається із вироблення умінь виділяти в запропонованому тексті цю частину мови, бачити її функції, обґрунтовувати власну думку.

У середніх класах вивчення частини мови «Прикметник» потрібно пов'язувати із роботою над збагаченням словникового запасу учнів, з орфографією, словотвором, синтаксисом, стилістикою. Для цього необхідно використовувати підручник [1; 3; 9] забезпечити текстову основу дидактичного матеріалу, що дасть змогу розглядати граматичну будову рідної мови вцілісності, опановувати різні способи поєднання мовних одиниць у мовленні. Використання художніх текстів сприятиме уникненню чисто логічного, безобразного, а тому і недостатньо ефективного пізнання частин мови. Так, інтерес до мови викликають вірші Д. Білоуса, наприклад: *Чи ти задумувавсь, відкіль оті У нашій мові злитки золоті? Як намистини, диво калинове – Частини мови.* Щодо прикметника використовуємо інші поетичні рядки: *У кожного свої прикмети є, І їх Прикметник нам назве, Бо тільки він сказати може всім, Високий чи низький цей дім, Що птах літає в синіх ясних небесах, І падолист гуляє тихий по лісах. Цей пан Прикметник всі прикмети знає. От запитай його Яке? Яка? Який? На всі питання відповіді має, Про всі ознаки всім розповідає.*

Наголошуємо, що термін *прикметник* уперше з'явився у підручнику Я.Головацького «Грамматика руского языка» (Львів, 1849 рік). Отож, термін функціонує уже майже 170 років.

Продуктивне вивчення частин мови, а також розвиток комунікативних умінь і навичок певною мірою залежить від створення навчально-проблемних ситуацій на основі художніх текстів, наочності, за уявою. У 6-му класі, урахувавши вікові та психологічні особливості школярів, для пояснення чи коментування морфологічних явищ учням можна використовувати заочні подорожі, екскурсії або казкових героїв (Незнайка, мудра Сова). Наприклад, уявна ситуація – прийшов Незнайка і дуже

просить повторити особливості відмінювання прикметників. Рольові ігри при цьому забезпечують внутрішню мотивацію учнів граматично правильно оформлювати думки у власному мовленні.

У процесі навчання школярі мають робити морфологічний аналіз прикметників, кілька разів повторювати основний вивчений матеріал, виправляти неправильні твердження, самостійно формулювати визначення понять тощо. Такий підхід сприятиме активізації навчання мови, формуванню лінгвістичного світогляду учнів і розвиткові комунікативних умінь та навичок. Адже ще І.Огієнко вказував на завдання шкільної граматики: «На першій сторінці української граматики повинно стояти: «ГраMATика – то наука про життя української мови». І от з цього наукового завдання в нашій граматиці й мусимо зробити всі потрібні висновки. ГраMATика повинна подати закони, що керують життям нашої мови. Школярі з такої граматики мусять пізнати, що мова – це організм живий, який безперестанно прямує своєю стежкою, підлягає своїм цікавим законам» [12, с. 10].

Кожен учитель, методист може використовувати свої методи і прийоми, ділитись ними із загалом, у цьому убачаємо перспективу подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Глазова О.П. Українська мова. Підручник для 6(7) класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2014.
2. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд. Київ, 2007. 444 с.
3. Заболотний О.В., Заболотний В. В.. Українська мова. Підручник для 6(7) класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2014.
4. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ, 2000.

5. Олійник І.С., Іванченко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. Київ, 1989. 429 с.
6. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах. За ред. Дороз В.Ф. Київ, 2008. 386 с.
7. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах. За ред. М.І. Пентилюк. Київ, 2000. 285 с.
8. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. За редакцією М.І. Пентилюк. Київ, 2009. 400 с.
9. Пентилюк М.І., Гайдаєнко І.В., Ляшкевич А.І. та ін. Українська мова. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2011.
10. Програми середньої загальноосвітньої школи (1–4) класи: Українська мова. Київ, 2003. 198 с.
11. Програми середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова 5–12 класи. Київ-Ірпінь, 2005. 138 с.
12. Огієнко І. І. Рідна мова в українській школі. Київ, 1917. – С. 10.
13. Українська мова. 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання // УМЛШ. 2013. №1. С. 32–54.

The article made an emphasis on the importance of grammar in school to date. Disclosed by the methodical study of the features of the adjective in the sixth grade.

Key words: *morphology, grammar, parts of speech, adjective.*

Отримано: 24.04.2018

УДК 001.891:378.093.5:81]: 378.4 (477.43 – 21)

О.В. Неільчук, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: **Л.М. Марчук**,
доктор філологічних наук, професор

**НАПРЯМКИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДРИ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Йдеться про науковий доробок завідувача, професора кафедри української мови Марчук Л.М.

Ключові слова: *етно- та металінгвістика, лінгвокультурологія та лінгвокультурознавство, проблеми граматики, стилістики та культури мови.*

Марчук Л.М. працює в університеті з 1988 р. У 1994 р. захистила кандидатську дисертацію в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна та у 2008 докторську на тему «Категорія градації в українській мові: функціонально-семантичний аспект» в Інституті української мови НАН України. Пройшла шлях в університеті від асистента кафедри до професора, завідувача кафедри.

З 2007 р. працює завідувачем кафедри української мови, організовує наукову роботу науково-педагогічних, наукових працівників та студентів, підготовку магістрів, аспірантів та докторантів. Сприяє покращенню і забезпеченню курсів навчальною і навчально-методичною літературою, організовує розробку підручників, навчальних посібників, інших навчально-методичних матеріалів.

Марчук Л. М. активно студіює питання української лексики як об'єкта етно- та металінгвістики, лінгвокультурології та лінгвокультурознавства, досліджує проблеми граматики, стилістики та культури мови, бере активну участь у Всеукраїнських та Міжнародних конференціях.

Керує написанням курсових, дипломних і магістерських робіт, науково-дослідною роботою студентів факультету української філології та журналістики. У 2009/2010 р.р., 2010/2011 та 2011/2012 р.р. підготувала переможців Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (I та II місце), у 2012, 2015, 2016 – переможців Міжнародного конкурсу знавців української мови ім. П. Яцика.

Упродовж всього періоду науково-педагогічної діяльності видала біля 200 наукових і науково-методичних праць, серед яких – монографії, навчальні посібники, біобібліографічні покажчики, статті у вітчизняних та зарубіжних виданнях. У 2016-му та 2017-му роках перемагала у XI-му та XII-му обласному конкурсі науково-дослідних робіт в галузі гуманітарних наук.

Відповідальний редактор збірника «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки» (15 випусків), «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: Серія історична та філологічна» (вип. XI - XIII, 2015 – 2017 рр.). Член спецрад із захисту дисертацій.

Серед навчальних підручників, підготовлених Людмилою Миколаївною:

«Вступ до мовознавства» (Кам'янець-Подільський, 2000);

«Лабораторні роботи з сучасної української літературної мови (Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія): Зб. завдань і вправ» (Кам'янець-Подільський, 2002);

«Українська мова для слухачів факультету довузівської підготовки на засадах модульно-рейтингової системи» (Кам'янець-Подільський, 2005);

«Орфографічний та пунктуаційний тренінг з української мови» (Кам'янець-Подільський, 2006);

«Вступ до мовознавства» (Кам'янець-Подільський, 2007);

«Основи термінознавства» (Кам'янець-Подільський, 2011);

«Українська мова в ЗМК» (Київ, 2014);

«Українська мова (за професійним спрямуванням)» (Київ, 2016);

«Стилістика української мови» (Кам'янець-Подільський, 2017).

Людмила Миколаївна успішно керує науковою школою «Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики» та Центром мовознавчих студій Інституту української мови НАН України.

Під її керівництвом захищено 6 кандидатських дисертацій зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Окремі наукові праці Марчук Л.М. (2017 рр):

1. Стилістика української мови (у співав. З Попович А.С.) – К.-П., 2017 – 286 с. гриф вченої ради університету.

2. Марчук Л.М. Вербалізація культурних домінант у сучасному українському публіцистичному дискурсі : Наукові праці Кам'янець-

Подільського національного університету імені І. Огієнка : в 3-х т.: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів, 2017р. – Вип. 16, т.3. – с. 83 – 85.

3. Марчук Л.М. Методи лінгвокультурологічного аналізу українського художнього тексту та дискурсу як ідентифікації цінностей і норм / Матеріали III Міжнародного конгресу Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі (Південноукраїнський національний університет ім.. К.Д. Ушинського, 18 – 21 травня 2017). – Одеса, 2017. – С. 514 – 515.

4. Марчук Л.М. Методичні засади закріплення практичних навичок роботи з термінами студентів вишу при створенні термінологічних словників/ тенденції та перспективи формування професійної лексики : доповіді VII Міжвузівського науково-практичного семінару. – Ірпінь: УДФС України, 2017. – С. 244 – 247.

5. Марчук Л.М. Детермінологізація як засіб неосемантизації термінів у художньому стилі сучасної української мови/ Лінгвістичні студії: науковий журнал. – Випуск 6. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017. – С. 121 – 128.

6. Марчук Л.М. Антидискримінаційна експертиза (на прикладі підручника для 7 класу «Основи здоров'я», авт.. О.В. Тагліна) : VI Регіональній науково-практична конференція «Методика викладання філологічних дисциплін у ЗОШ та ВНЗ (23 листопада 2017, ККПНУ): К.-П.: «Медобори-2006», 2017. – С. 24 – 31.

7. Марчук Л.М. Стилiстична транспозиція термінів у художній літературі/ збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-Конференції «Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти формування комунікативної компетенції фахівця».. – Ірпінь, УДФС 2017. – С. 151 – 158.

8. Марчук Л.М. Загальні тенденції функціонування термінів із грецькими та латинськими елементами в лісівничій галузі / Термінологічний

вісник : збірник наукових праць. – К. : Інститут НАН України, 2017. – С. 155 – 161.

9. Марчук Л. Ментальні особливості кольороназв у сучасних українських постмодерністських художніх текстах / *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 2017, nr 5. – s. 123 – 129.

10. Марчук Л.М., Попкова О.І. «Словник градаційної лексики української мови: теоретичні і практичні аспекти» - Слово и словарь: *Vocabulum et vocabularium*: сборник мат. Международной конф. «Современные проблемы лексикографии» (Минск, 23-24 ноября 2017 р.) / Нац. акад. науки Беларуси, Центр исслед. Білорус. Культ., языка и литературы, Институт языкознания им. Якуба Коласа; редкол.: И.И. Копылов (гл. Ред.) [и др.]. – Минск, 2017. – С. 545 – 549.

11. Вербальне втілення концепту «Правда» в п'єсах Івана Огієнка // *Contemporary issues in philological sciences experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine: conference Proceeding, April 28-29.2017.* – Lublin. – p.49 – 53.

12. Марчук Л.М. Концет «хитрість» та його функціонування в українських народних казках / Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Випуск 44. – К-П: Аксіома, 2017. С. – 223 – 228.

13. Марчук Л.М. Вербалізація ціннісних підстав успіху в сучасних україномовних засобах масової комунікації / *Одеський лінгвістичний вісник :: науково-практичний журнал.* – Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2017. – С. 138 – 141.

14. Марчук Л.М. Вербалізація концепту «Холмщина» у драматичних поемах Івана Огієнка (збірка «Вікові наші рани», Вінніпег, 1960): лінгвокультурологічний аспект. – Іван Огієнко та освіта. Науковий збірник. Серія філологічна. Випуск XIV. – С. 183 – 189.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми українського мовознавства та

лінгводидактики (наукова школа) : бібліограф. покаж. / [уклад. І. М. Конет, Л. М. Марчук, Л. А. Онуфрієва та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець - Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2009. – С. 3-13.

2. Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : довідково - бібліографічне вид. / Кам'янець – Подільський національний університет ім. І. Огієнка ; уклад. І. М. Конет, В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка – Світ, 2013. – С.279-288.

It is about the scientific achievements of the head of the department, the professor of the Ukrainian language department, Marchuk L.M.

Key words: *ethno-metallurgy, linguistic and cultural studies, linguistic and cultural studies, problems of grammar, stylistics and language culture.*

Отримано: 24.04.2018

УДК 81'373.613

*Д.І. Панич, студентка 2 курсу
факультету української філології та
журналістики
Науковий керівник: Н.Б. Ладияк,
канд. філол. наук, доцент кафедри
української мови*

ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА У ПРОЗОВОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано іншомовну лексику в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Встановлено групи лексики з погляду тенези: запозичення зі слов'янських та неслов'янських мов.

Ключові слова: *іншомовна лексика, запозичення, старослов'янізми, полонізми, художнє мовлення.*

Мова відображає довколишній і внутрішній світ людини, її життєвий досвід, узагальнює результати пізнання. Вона не лише відбиває дійсність, а й сприяє накопиченню знань та ідей. Тому сучасний стан будь-якої мови – це наслідок її довготривалої історії розвитку під впливом різноманітних

зовнішніх та внутрішніх чинників, які в реальній мовній дійсності тісно поєднуються [2, с. 157].

Найпростішою зміною, залежною від зовнішніх факторів, є запозичення чужомовних лексичних одиниць. Лексика будь-якої мови, зокрема української, дуже різноманітна як із генетичного, так і з функціонального та структурного погляду.

Дослідженням іншомовної лексики в українському мовознавстві займалися такі науковці: О. Лапінська, С. Руденко, Н. Попова, А. Ломовцева, О. Стишов та ін. Більшість науковців досліджує іншомовні слова у словниковому складі української мови, у мові ЗМІ, лише згадуючи про вплив чужомовної лексики на мову художнього тексту. Аналіз наукової літератури виявив необхідність ретельного вивчення запозичених слів, визначення особливостей їх, з'ясування стилістичних функцій у художньому тексті.

Мета нашого дослідження – схарактеризувати іншомовну лексику, ужиту в романі «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко з погляду походження. Це обумовлено кількома причинами.

По-перше, прозовий роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»(2010) викликав значний резонанс серед вітчизняних літературознавців, які високо оцінили новаторство і творчий експеримент письменниці у формальній та змістовій структурі твору. Водночас, лінгвостилістичних досліджень мовотворчості письменниці небагато: розвідки О. Акастьолової, В. Брюховецького, О. Грановської, Л. Петрової та ін. Окрім того, художнє прозове мовлення письменниці, зокрема у романі «Записки українського самашедшого», розкриває грані її таланту, однак не досліджене повною мірою.

За нашими первинними спостереженнями, запозичена лексика в аналізованому романі є домінантною з погляду тематики та функціонування. Припускаємо, що це обумовлено зображенням доби технічного прогресу і глобалізації, де жодна інтелігентна людина не може бути необізнаною у світових новаціях, а оскільки головний герой роману – програміст, а його

дружина – філолог, використання такої кількості іншомовних слів якнайкраще відбиває особливості їхнього мовлення й світогляду.

Для впорядкування та подальшого опису запозиченої лексики застосовано різні види класифікацію з погляду генези (або «за контактами») [3]. З погляду генези ми спостерегли уживання в художній прозі Ліни Костенко запозичень: 1) старогрецького та латинського походження; 2) зі східних мов (арабського та іранського походження); 3) зі старослов'янської мови; 4) польської та чеської мов; 5) німецької та французької мов; 6) з англійської та голландської мов; 7) з іспанської мови. Тематично вони охоплюють різні групи лексики, з погляду функціонального можуть бути власне запозиченнями, варваризмами та екзотизмами.

Отож, у романі Ліни Костенко подибуємо такі слова **арабського** походження, як-от: *азимут, алкоголь, атлас, іслам, кайф, килим, магазин; іранського* походження: *чаша, шакал*. Наприклад: *Але у нас така глибока чаша терпіння, що, здається, уже без дна* [1, с. 7]; *Що коли впаде Вавилон і стане румовищем, і притулком для шакалів, то кожен, хто його побачить, «буде, вражений, посвистувати, дивлячись на його рани* [1, с. 370].

Основні риси **старослов'янізмів**, ужитих у романі «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко, такі:

- неповноголосні звукосполучення **ра, ла, ре** між приголосними відповідно до українських **оро, оло, ере** (*враг, глава, область*). Наприклад: *У Москві лідер комуністів роздавав авторучки, інший закликав «сломіть шею врагу»* [1, с. 145];

- звукосполучення **ра-** перед приголосним на початку слова відповідно до українського **ро-** (*раб*). Наприклад: *Гетьмани його –запроданці, письменники – пристосуванці, культура неповноцінна, психологія рабська, національної гідності нуль* [1, с. 26];

- звукосполучення **жд** на місці східнослов'янського ж (< dj) (*вождь, страждання*). Наприклад: *Одні й ті ж самі проблеми, те саме страждання, той самий ступор безвиході* [1, с. 167];

- початкові е, ю відповідно до східнослов'янських о, у (*єдиний, юнак*).
Наприклад: *Тепер єдиний критерій – умовні одиниці* [1, с. 221].

Аналізовані лексеми зазвичай не мають додаткового стилістичного навантаження – створення високого, урочистого стилю мовлення, а слугують для характеристики персонажа, схильного до філософських розмірковувань, мова якого правильна, книжна – стилізована мова інтелігента.

У романі також спостережено **полонізми** *брунатний, вітчизна, коштовний, пан: Дві пані похилого віку покусали одна одну* [1, с. 226].

Більшість слів **чеського походження** ввійшли до української мови через посередництво польської. До них належать такі слова: *вагатися, влада, власний, ганьба, гасло, постать, табір*.

Найважливіші фонетико-граматичні ознаки слів, запозичених з **німецької мови**, такі: 1) звукосполучення **шт** на початку слів та **ей** після приголосного; 2) складні слова без сполучного голосного звука. Наприклад: *Маленьке й велике, мальоване і штамповане, пришпилене до жіночих блузок і чоловічих краваток* [1, с. 93].

Для слів **французького походження** притаманні основні фонетико-морфологічні риси: 1) звукосполучення **уа**; 2) пом'якшення губних і шиплячих перед [у]; 3) звукосполучення **ам, ан** перед приголосними; 4) суфікси **-аж, -ант, -анс, -он**; 5) невідмінювані форми іменників з кінцевими наголошеними голосними [є], [і], [о]. Наприклад: *Кафе «Едем», банк «Задля партнерів»* [1, с. 207]; *Пірати брали нас на абордаж* [1, с. 448].

Отже, тема «самашествія» інтерпретована письменницею як наслідок тиску на особистість глобалізованого і сповненого світових абсурдів сучасного життя. Це найбільшою мірою відбите в активному уживанні іншомовних слів, що стилізують мовлення головного персонажа – інтелігента, за «маскою» якого прихований сам автор – Ліна Костенко.

Список використаних джерел:

1. Костенко Л. В. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 416 с.

2. Паньків У. Л. Запозичення як наслідок процесу міжмовної взаємодії.
URL: http://eprints.zu.edu.ua/5048/1/vip_56_34.pdf
3. Рудакова Т. М. Іншомовні лексичні запозичення та проблема їхньої доцільності у витлумаченні вчених XX–XXI ст. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2015_7_9

The foreign vocabulary of the novel by Lina Kostenko «Notes of Ukrainian madman» is analyzed in the article. The foreign vocabulary groups are characterized according to linguistic contacts: borrowing from Slavic and non-Slavic languages.

Key words: *foreign vocabulary, borrowed words, slavonicisms, polonizms, artistic speech.*

Отримано: 23.04.2018

УДК 81.3678'21.161.2

*А.С. Пара, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Н.М. Дзюбак, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови*

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРТАННЯ У РОМАНІ ДМИТРА КЕШЕЛІ «РОДАКИ»

У статті з'ясовано сучасний статус звертання, визначено і описано основні семантичні групи звертання, що використовуються в романі Дмитра Кешелі «Родаки». Для кожної групи проаналізовано комунікативно-прагматичні аспекти звертання, що відображають авторський задум письменника.

Ключові слова: *комунікативна ситуація, звертання, вокатив, ідіостиль письменника.*

Сучасне дослідження мови зорієнтовано на з'ясування її особливостей як засобу спілкування та вивчення законів формування індивідуальної та ментальної мовної картини світу. Особливого значення у зв'язку з цим набуває дослідження таких мовних засобів, які допомагають людині зробити процес комунікації більш ефективним та успішним. Одним із них є звертання, що широко застосовують у спілкуванні для активізації уваги співрозмовника і вказують на адресата мовлення.

Уперше в науковий обіг термін звертання увів Ф. І. Буслаєв. До цього у граматиці дослідники визначали кличний відмінок, який у старослов'янській мові служив засобом вираження вокативної семантики. Граматичний статус звертання у структурі речення аналізували О. О. Потебня, Ф. І. Буслаєв, О. О. Шахматов, О. М. Пешковський, І. Р. Вихованець, І. І. Слинко, А. П. Загнітко та інші мовознавці. Актуальним на сьогодні є аспект дослідження функцій звертання у різних типах дискурсів, зокрема у художньому, де цей засіб виконує низку функцій і є результатом втілення авторських ідей.

Мета наукової статті – описати комунікативно-прагматичні функції звертання у романі Д. Кешелі «Родаки».

У Великому тлумачному словнику потрапляємо на такі значення слова «звертання»: 1. Дія за значенням звертати і звертатися. 2. Вислів, думка, прохання і т.ін., спрямовані на кого-небудь. // Слово або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких звертається той, хто говорить [2; с. 445].

В українській граматиці звертання визначають як «інтонаційно (за допомогою розділових знаків на письмі) виділене слово чи синтаксична конструкція в реченні (тексті) для називання особи (предмета), до якої звернене мовлення» [3; с. 176].

Звертання – це той елемент мовного етикету, який передусім сигналізує про соціальні відносини, що встановлюються в рамках комунікативного акту. Тому головним чинником, який впливає на вибір форми звертання, є соціальний статус комунікантів, ситуація спілкування. Спілкуючись, ми неминуче вдаємось до звертань. Воно є «отією чарівною паличкою, що знаходить стежини до людей» [1; с. 86].

Основне призначення звертання відбиває національно-культурні традиції українського народу – спонукати адресата мовлення звернути увагу на співрозмовника, виділити того, до кого звернене мовлення, із групи осіб. Однак до основного мовного додається ще стилістичне й прагматичне навантаження, що властиве конкретному типові звертання.

У романі Д. Кешелі «Родаки» потрапляємо переважно на звертання-антропоніми, що складають такі семантичні групи:

1) ім'я людини: - *Митьку, ану ж не забудь із собою взяти на екзамену тайстру із грушками* (Д. Кешеля «Родаки», с. 10). – *Но, Симку, спадьте на Бога!* (Д. Кешеля «Родаки», с. 14). – *Воно, Петрику, так... аякже... але нові часи – нові звичаї, - пан Фийса поглядом шукав підтримки в Мані Крумплянки* (Д. Кешеля «Родаки», с. 19). Така форма звертання виконує вокативну функцію і поширена у неофіційних комунікативних ситуаціях (спілкування в сімейному колі, з друзями, знайомими). Вона відбиває близькість партнерів по спілкуванню, інтимізує їхню взаємодію.

З метою підвищення значущості співрозмовника у репліках головних героїв звертання на ім'я може набувати конотативного забарвлення, а як поширювач звертання вживаються прикметники з яскравим характерологічним значенням, наприклад: - *Марько цукерні, спадьте на ласку, дайте губи замочити і душу залічити, бо дуже лихо, - піднесли молитовно руки пан учитель* (Д. Кешеля «Родаки», с. 227). – *Я, Солодкий Мішку, йду сієї ж минути топитися* (Д. Кешеля «Родаки», с. 232);

2) ім'я та по батькові: - *Маріє Петрівно, ви чули, якої неоправної шкоди завдав той збийвіч нашому моральному здоров'ю?* (Д. Кешеля «Родаки», с. 17). – *Ганно Петрівно, через тиждень у Мукачеві – осінній ярмарок* (Д. Кешеля «Родаки», с. 190). Наведена форма поширена в комунікативній практиці українців. Як правило, це звертання, яким послуговуються у професійній сфері чи під час офіційного спілкування. У романі «Родаки», потрапляємо на цю форму в комунікативних ситуаціях, що супроводжують навчальний процес у школі та під час спілкування вчителів і односельців. Вона вживається для вираження статусу вчителя, передає повагу селян до представників цієї професії;

3) прізвище: - *Но та слухаю вас, пане Фийсо, што ся такое страшное стало? – із суворим виглядом дід обернувся до вчителя* (Д. Кешеля «Родаки», с. 20). Додавання до прізвища традиційного українського звертання «пан»

надає йому статусу етикетної формули. Аналіз текстів усної народної творчості (колядок, щедрівок, прислів'їв, приказок тощо), історичних текстів та літописів переконує у давності цієї етикетної формули на українських теренах. Слова «пан», «пані», «панове» можуть уживатися самотійно або в поєднанні з іменем, прізвищем, назвою особи за фахом чи родом занять: *пане професоре, панове присутні, пані Оксано* тощо;

4) назви осіб за родинними зв'язками: - *Мамо, осел рогатий уже встав, марішкуну зелену? – гукає із сіней батько* (Д. Кешеля «Родаки», с. 9). *Няню, ви што, на правду впали з постелі на голову? – врешті не витерпів я* (Д. Кешеля «Родаки», с. 13). – *Не плач, татку. Он дивись, там, на горі, ангели білі стоять* (Д. Кешеля «Родаки», с. 66). Дії роману розвиваються на тлі закарпатського села, усі описані події передано через бачення сім'ї Митрика, члени якої є типовими представниками мешканців цієї території. Народності роману додають відповідні діалектні назви, що представляють цю семантичну групу;

5) назви осіб за родом діяльності, професією, посадою: - *Так..., так... Маєте правду, пане голово... - сплотнів сигіняшний нянько, відчуваючи, як зо страху в нього вмить замерзають нутроці і зупиняється серце* (Д. Кешеля «Родаки», с. 14). - *Перебачте, пане вчителю, коли говорить таку дурницю наш малий луціпер, то все розумію* (Д. Кешеля «Родаки», с. 20). Така форма звертання, крім вокативної, виконує ще емоційно-оцінну функцію – є виразником шанобливого ставлення до посадових осіб;

6) назви осіб за характерологічними ознаками (особливостями зовнішності, характеру, поведінки тощо): *Пси би тя гонили, здохляку! – кричить за мною няньо* (Д. Кешеля «Родаки», с. 12). – *Ти що собі дозволяєш, злодію короставий? – нарешті задихаючись, видав із себе пан Фийса* (Д. Кешеля «Родаки», с. 16). – *Слухай, збийвіче, а ти що міряєшся, коли старші говорять* (Д. Кешеля «Родаки», с. 82). – *Гоп-стоп, триндо! – перебила владно рукою баба Фіскарюшка* (Д. Кешеля «Родаки», с. 85). Такі звертання є засобами додаткової номінації співрозмовника, вони дають

уявлення про ставлення до адресата мовлення, є яскравими виразниками менталітету закарпатських селян, додають романові живого народного звучання.

Емоційно-експресивну функцію реалізують звертання-вигуки, наприклад: - *Мамко мої солодкі, я такий слабий, прости Господи, як мукачівське пиво, - кречке дід Мишко, підготовуючи піч дровами* (Д. Кешеля «Родаки», с. 9). – *О, сили небесні!!! – підійшов нарешті до мене* (Д. Кешеля «Родаки», с. 16). Це знакові одиниці мови, що виражають модальну семантику (осмислені емоційні реакції мовця на ситуації навколишньої дійсності або на власні думки; рефлекторні експресивні реакції мовця на подразники навколишньої дійсності. Ці елементи думки є засобами вираження суб'єктивної оцінки автора, яка підсилюється відповідними просодичними засобами (інтонацією, паузами, інтенсивністю, довготою, темпом звучання, мелодикою, паузами тощо).

А отже, звертання у романі Дмитра Кешелі «Родаки» є ознакою ідіостилю письменника. У комунікативно-прагматичному аспекті воно виконує низку функцій, зокрема: вокативну, апелятивну, номінативну, характеристичну, емоційно-експресивну тощо. Актуальним, на нашу думку, є дослідження ролі звертання у формуванні атмосфери спілкування, що стане предметом наших наступних наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Безноса А. П. Граматичні індикатори вираження ввічливості (з історії вивчення питання). Лінгвістичні студії. 2008. № 17. С.176-180.
2. Великий тлумачний словник української мови / Укладач і головний редактор В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці: Місто, 2002. 272 с.

The article clarifies the current status of the appeal, defines and describes the main semantic groups of appeal that were used in the novel Dmitry Keshelya "Rodaki". For each group, the communicative-pragmatic aspects of the application were analyzed, that are reflecting the author's idea of the writer.

Key words: *communicative situation, appeal, vocative, idiostyle of the writer.*

УДК 81'373.46:821.7.08

*А.М. Харик, магістрантка
факультету української філології та
журналістики
Науковий керівник: Н.Б. Ладиняк,
канд. філол. наук, доцент кафедри
української мови*

ПОНЯТТЯ ПРО ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ПИСЬМЕННИКА У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЦІ

У статті узагальнено сучасні мовознавчі дослідження індивідуального стилю. Подано різні погляди науковців на вживання термінів індивідуальний стиль, ідіостиль, ідіолект: одні їх ототожнюють, інші – розмежовують. З'ясовано особливості вживання тих чи тих термінів на позначення індивідуального стилю митця, визначено авторську позицію щодо окресленої проблеми.

***Ключові слова:** індивідуальний стиль письменника, ідіостиль, ідіолект, мовна картина світу, світогляд автора.*

Проблема вивчення індивідуального стилю відомих майстрів слова сьогодні є актуальною. Науковці розрізняють літературознавчий та лінгвістичний аспекти індивідуального стилю. Літературознавці досліджують стиль письменників на змістовому, сюжетно-композиційному рівнях, визначають проблемно-тематичну та жанрово-композиційну своєрідність поезії і прози того чи того письменника у її зв'язках з ідейно-художніми процесами української літератури [3]. Коли йдеться про індивідуальний стиль у лінгвістичному аспекті, здебільшого послуговуються терміном «ідіостиль», який пов'язують із системою мовностилістичних засобів, притаманних творчій манері певної мовної особистості автора. Такої думки дотримуються науковці І. К. Білодід, В. В. Виноградов, В. П. Григор'єв, А. К. Жовківський, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Савицька, Н. М. Сологуб та ін. Об'єктом їх аналізу стала мовотворчість письменників.

Проблема індивідуального мовлення письменника – одна з основних у лінгвостилістиці художнього тексту. Проте досі у мовознавстві немає єдиного загально визнаного терміна для позначення індивідуального мовлення автора. У сучасній лінгвостилістиці для позначення притаманних індивідуальному мовленню письменника рис паралельно послуговуються такими термінами «ідіостиль», «ідіолект», «індивідуальний стиль», «авторський ідіолект», що не мають іноді чітких критеріїв розмежування.

У широкому розумінні ідіостиль – це сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших. Одним із найпоширеніших сьогодні є тлумачення, запропоноване в енциклопедії «Українська мова»: «Індивідуальний стиль – це іманентний (властивий його внутрішній природі) прояв істотних ознак таланту в конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його нахилу до ірраціонального чи раціонального мислення, до міметичних принципів (принципів уподібнення) чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне явище» [6, с. 312].

Сьогодні в лінгвостилістиці спостерігаємо уживання понять ідіолекту й ідіостилю для позначення специфічних рис індивідуального мовлення. Ідіолекту дослідники надають статусу загальнолінгвістичного терміна: А. М. Науменко інтерпретує ідіолект як стиль конкретного індивідуума, як нижчий рівень мовленнєвої системи після функціонального стилю [4], М. Юсслер – як «своєрідну особливу форму мовлення індивіда (характерну мовленнєву манеру)» [7, с. 186]. Порівняно з ідіостилем ідіолект має більш прозоре й однозначне визначення. Ідіостиль натомість полісемантичний, що підтверджують такі його дефініції: неподільна єдність ментальних і мовних структур художнього світу письменника, комунікативно-когнітивний простір мовної особистості письменника тощо.

Дехто з дослідників вважає ці терміни синонімічними. Зокрема в «Лінгвістичному словнику» О. С. Ахманової узагалі відсутній термін

«ідіостиль» [1], а в більш сучасному «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» обидва поняття формулюються так: «ідіолект» – мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову; «ідіостиль» – індивідуальний стиль, в якому виражальні, марковані засоби мови утворюють певну систему.

Ототожнюючи поняття індивідуальний стиль та ідіостиль, ми, натомість, вважаємо, що ідіолект є складником індивідуального стилю, у якому відбита авторська позиція щодо вибору певних виражальних засобів, тобто виявляються риси його мовотворчої індивідуальності. Ідіолект – це сукупність індивідуальних особливостей, що характеризують мовлення окремого індивіда. Слідом за Л. О. Ставицькою, ідіостилем вважаємо індивідуальний стиль, сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора у певний період або всю його творчість [5]. Ідіостиль письменника, складником якого і є ідіолект, виявляється у мовній та комунікативній компетенції, усвідомленому виборі засобів спілкування, мовному чутті. Аналіз домінант – яскравих у мовному плані, часто повторюваних елементів (слів або конструкцій-маркерів), які визначають специфіку художнього тексту і становлять прикметну ознаку авторського стилю, – дає змогу дослідникам встановити константні стилетвірні риси ідіостилю письменника.

Сучасні комплексні дослідження індивідуального стилю українських письменників (охоплено 2010-2018 рр.) мають своїми теоретичними засадами зазначені вище наукові погляди. Зокрема дисертаційні праці: Шатілова Н. О. Ідіостиль Сидора Воробкевича (2011); Григор'єв О. М. Ідіостиль Миколи Хвильового (на матеріалі публіцистичних текстів) (2016); Юріна Ю. М. Ідіостиль Олени Теліги (2016). Обравши один із аспектів мовотворчості того чи того письменника, мовознавці також схарактеризували авторський ідіолект (2005-2017 рр.): Шуляк С. А. Лексико-тематичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала (2005); Кумеда О. П. Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту (2011); Морараш Г. В. Ідіолект Євгенії Ярошинської

(2016); Коткова Л. І. Ідіолект Володимира Винниченка: лексико-фразеологічні та стилістичні складники (2017).

Отже, ідіостиль як складова ідіостиллю – це словесна реалізація індивідуально-авторської картини світу письменника в системі мовних домінант, зумовлених його світоглядом, притаманних стилетвірних ознак. Ідіостиль письменника – не генетична категорія, його формування зумовлюють мовні та позамовні чинники. Художні твори засвідчують індивідуальний стиль письменника. Він витворює свій неповторний мовний світ відповідно до особистого світосприймання, власної психології творчості, що загалом дає уявлення індивідуальну мову митця, про ідіолект та ідіостиль конкретного майстра слова.

Список використаних джерел:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 608 с.
2. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури: Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 35 2с.
3. Насмінчук І. А. Проза Марії Матіос: особливості індивідуального стилю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Івано-Франківськ, 2009. 19 с.
4. Науменко А. М. Блуканина сучасного перекладу : від глухого кута семіотики до глухого кута когнітивної лінгвістики // Нова філологія. Запоріжжя : ЗДУ, 2003. №3 (18). С. 203.
5. Ставицька Л. О. Поняття про ідіолект. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Stavytska_Lesia/Pro_termin_idiolekt.pdf.
6. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.
7. Юсслер М. Соціолінгвістика. Київ : Вища школа, 1987. 273 с.

The article is dedicated to still debatable notions of idiostyle and idiolect, their differentiation. Different definitions of these notions taking into account modern achievements are highlighted and conclusions on their functional loading are suggested.

Key words: *idiostyle, idiolect, linguistic world image, writer's worldview.*

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2P1/7].08

*І. В. Чайка, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Л.В. Поплавська, асистент*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У РОМАНІ «СОФІЯ» ЛЕСІ РОМАНЧУК

У статті досліджуємо специфіку функціонування фразеологічних одиниць у романі «Софія» Лесі Романчук, визначаємо їх семантичні особливості.

Ключові слова: фразеологізм, функціонування фразеологізмів, семантика.

Дослідження мови на всіх етапах розвитку суспільства не могло залишити поза увагою стійкі сполуки слів, у яких не лише найповніше розкривається уявлення народу про світ і специфічні національні особливості, а й уся складність і багатогранність мови та її феноменів. Саме ця складність є причиною невирішеності низки питань, які, незважаючи на інтенсивність досліджень у фразеології, викликають постійний інтерес мовознавців. Варто зазначити, що фразеологізми є невід'ємною частиною художнього стилю мови.

Фразеологічні одиниці здавна вважають однією зі специфічних рис кожної мови, адже, вміщуючи в собі велику силу експресії й емоційної наснаги, вони є яскравим виявом зображальних і естетичних якостей мови, надають їй образності, переконливості, краси та виразності. Найяскравіше своє виявлення фразеологізми знаходять у живому мовленні народу – як в усній, так і в писемній його формах, свідченням чого є використання фразеологічного багатства мови в творах різних авторів. Специфіка функціонування фразеологізмів у мові українського народу, їх функціональне

навантаження, зображувальні можливості постійно виступають об'єктом дослідження мовознавців.

Теоретичні засади фразеології української мови досліджували О. Потебня, Л. Булаховський, М. Демський, Л. Скрипник, Л. Авксентьев, М. Алефіренко, Г. Удовиченко, В. Ужченко та ін. У сучасній україністиці системний аналіз фразеологічних одиниць, їх змісту, структури, функцій здійснюють І. Гнатюк, В. Білоноженко, Н. Бабич, Л. Батюк, Г. Їжакевич, О. Селіванова та інші [3].

Об'єктом дослідження лінгвістів була й залишається специфіка функціонування фразеологічних одиниць у літературному мовленні. Цій проблематиці присвятили свої праці М. Жовтобрюх, І. Білодід, Г. Їжакевич, Д. Баранник, Ф. Медведєв, Ю. Маркітантов та ін.

Актуальність статті зумовлена необхідністю поглибленого вивчення можливостей фразеологічних одиниць у мові художніх творів, зокрема у романі «Софія» Лесі Романчук.

Мета статті – дослідити специфіку функціонування фразеологічних одиниць у романі «Софія» Лесі Романчук, визначити їх семантичні особливості.

У романі акцентуємо увагу на художній майстерності, вмінні автора відібрати з безмежної скарбниці загальнонародної мови ті необхідні слова і вирази, які дають можливість розкрити і втілити в них усю повноту творчого задуму письменниці, забезпечити правдивість зображення подій. Ставлення автора до змальованої дійсності передається різноманітними мовно-стилістичними засобами. Найвиразніше місце серед них займає фразеологія, вивчення якої допомагає пізнати творчу особистість письменниці.

Саме за допомогою фразеологічних одиниць можна створити образ, відтворити пейзаж, передати думки, переживання, радість чи смуток, возвеличити, засудити та викрити негативні риси, дати портретну характеристику персонажів, увиразнити мову героїв твору та мову автора.

Зауважимо, що фразеологічна одиниця, виступаючи компонентом будь-якого тексту, тісно пов'язана з контекстом твору. Саме залежно від контексту, рідше від окремого слова чи словосполучення, фразеологізм набуває певного звучання, а відповідна трансформація, зміна структури та лексичного складу сприяє ще тіснішому зв'язку зі словами контексту. Однак питання про фразеологію мови, зокрема фразеологію художньої літератури, в мовознавчих і літературознавчих працях досліджене частково. У нашій науковій філологічній літературі ще нема достатньої кількості праць, які спеціально висвітлювали б фразеологію мови окремих письменників.

Роман “Софія” – це дев'ять книг про кохання і зраду, про віру і надію у житті головної героїні – лікаря-акушера Софії Синицької (Зорич), – які зачарують вас напруженим сюжетом і гострою інтригою. Жінка у Світі і Світ у Жінці – це основні теми, з яких виплетене вишукане мереживо сюжету роману.

Предметом дослідження є фразеологічні одиниці перших двох книг роману: «Не залишай...» (Книга перша), «Не залишай мене» (Книга друга).

Чільне місце у творі посідають розмовно-побутові фразеологізми. Наприклад: «робити з мухи слона» [1, с.36], «намилити шию» [1, с.38], «руки не звідти ростуть» [1, с.44], «як рукою зняло» [1, с.50], «ловити гав» [1, с.57], «оком кліпнути» [1, с.57], «впасти в око» [1, с.66], «мокра як курка» [1, с.70], «цокотіти зубами» [1, с.90], «перекласти із хворої голови на здорову» [1, с.127], «спіймати на гарячому» [1, с.177], «ніби сокирою рубане» [1, с.191], «вкусився за язик» [1, с.221], «голими руками не візьмеш» [1, с.256], «рвати душу» [1, с.270], «зуби з'їсти» [1, с.275], «море по коліна» [1, с.291, 558], «різати по живому» [1, с.299], «голіці ніде впасти» [1, с.314], «зуб на зуб не попадає» [1, с.409], «ляпати язиком» [1, с.442], «не передавати куті меду» [1, с.449], «виносити сміття з хати» [1, с.449], «камінь з душі впав» [1, с.521], «кашу варити» [1, с.572], «ведмідь на вухо наступив» [1, с.594], «конем не об'їдеш» [1, с.596].

Варто відзначити, що серед названих фразеологічних одиниць переважають такі, які створені на власне українському ґрунті з відносно прозорою етимологією, що робить сприйняття твору доступним і зрозумілим читачам. Як бачимо, із наведених вище прикладів, найбільш різноманітною й чисельною є група фразеологічних одиниць, що характеризують людську діяльність, життя і побут простих українців.

При цьому авторка активно використовує фразеологічні одиниці, до складу яких увіходять найуживаніші лексичні одиниці різних тематичних груп, але дуже багато фразеологічних одиниць, використаних автором, групуються навколо назв частин тіла людини, що використано в їх основі. Соматичні фразеологізми несуть великий потенційний вказівний заряд, що реалізується у вираженні різних значень. Так, наприклад, Леся Романчук часто вживає фразеологізми з лексемою «око», які виражають смирення, проникливість: *«оком кліпнути»* [1, с. 57] – дуже швидко, миттєво [4], *«впасти в око»* [1, с. 66] – бути особливо примітним, привернути чию-небудь увагу, помічати [4], *«кресати очима»* [1, с. 526] – гнівно дивитися, поглядати [4], наприклад: *«Не встигла Софія й оком кліпнути, як пролунав дзвінок – пара закінчилася.»* [1, с. 57], *«Особливо Софії в око впали три студентки...»* [1, с. 66], *«Крешучи очима іскри, Софія відчинила, готова на шмаття розірвати нахабу, який смів порушити її раювання»* [1, с. 526].

Використання лексеми „язик” у складі фразеологічної одиниці передусім пов’язане з мовленням : *«розпустити язика»* [1, с. 414] – не стримуватися у розмові, багато говорити [4], *«ляпати язиком»* [1, с. 442] – говорити зайве, непродумане [4]. У реченнях ці фразеологізми вживаються так: *«Як так можна було розпустити язика?»* [1, с. 414], *«Навіщо я ляпала язиком, що можна, і чого не можна?»* [1, с. 442].

Часто подибуємо в романі й фразеологізми з компонентом – зоонімом: *«робити з мухи слона»* [1, с. 36] – перебільшувати [4], *«ловити гав»* [1, с. 57] – марно витрачати час, байдикувати [4], *«ведмідь на вухо наступив»* [1, с. 594] – зовсім не мати музичного слуху [4], *«конем не об’їдеш»* [1, с. 596] – не

обминеш, не уникнеш кого-, чого-небудь [4], наприклад: «*Ото сядь мені і не роби з мухи слона*» [1, с. 36], «*Ніхто не ловив гав, ніхто не розмовляв і не крутився – усі писали.*» [1, с. 57], «*Тільки коліскові не співатиму, мені в дитинстві ведмідь на вухо наступив.*» [1, с. 594], «*А долю конем не об'їдеш*» [1, с. 596].

У романі функціонують фразеологізми біблійного походження: «*поставити на хрест*» [1, с. 151] – переставати покладати надії на когось, щось; зневіритися у когось, чомусь [4], «*манна небесна*» [1, с. 424] – допомога надприродних сил, могутнього благодійника [4].

Використання цих сполучень нам дає зрозуміти реалістичність відтворення характерів.

Також авторка вдається до застосування фразеологізмів на позначення важкої хвороби чи смерті: «*на тонке прясти*» [1, с. 24] – бути тяжко хворим; бути при смерті [4], «*лебедина пісня*» [1, с. 158] – останній вчинок у житті [4], «*піти з життя*» [1, с. 498] – померти [4].

Фразеологічні одиниці збагачують наше мовлення, роблячи його колоритним, емоційним, виразним. При цьому вони виконують низку функцій: експресивно-оцінну, образно-виразову, еліптичну (лаконізують мову), термінологічну (забезпечують її точність) [3, с. 19], а також полегшують висловлення думки, підкреслюючи індивідуальний авторський стиль.

Фразеологія роману Лесі Романчук різноманітна і за семантикою, і за структурою, проте домінують усе ж таки розмовні фразеологізми.

Звичайно, що більшість із них ужито в мові персонажів, у діалогах, але всі вони гармоніюють з колоритом твору. Характер зумовлений і джерелом, і творчою манерою письменниці – авторський текст сприймається як внутрішнє мовлення персонажа.

Список використаних джерел:

1. Романчук Л. Софія. Не залишай...: Т.1; Не залишай мене... Т. 2/ Л. Романчук. – Тернопіль : Богдан, 2007. – 624 с.

2. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник . – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
3. Ужченко В.Д., Авксентьєв Л.Г. Українська фразеологія : навч. посіб. для філол. фак.-ів ун-ів / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.
4. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови ; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. - Київ : Наук. думка, 1993. – 528 с.

In the article, we investigate the specifics of the operation of phraseological units in the novel "Sofia" by Lesi Romanchuk, and determine their semantic peculiarities.

Key words: *phraseologism, operation of phraseologisms, semantics.*

Отримано: 24.04.2018

УДК 811.161.2'373.7

*Н.В. Шаповалова, студентка 2 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: А.С. Попович,
кандидат філологічних наук, доцент, професор української мови*

СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В БАЙКАХ МИКИТИ ГОДОВАНЦЯ

У статті проаналізовано фразеологічні одиниці байок Микити Годованця.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічна одиниця, фразеологічна картина світу.*

Українська фразеологія формувалася впродовж багатовікового історичного розвитку мовотворчості нашого народу, його зв'язків з іншими етносами. Фразеологізми (разом із іншими категоріями лексичних одиниць) найповніше й образно відображають матеріальне й духовне життя народу. Вони окреслюють не тільки предметну, а й естетичну інформацію: пробуджують уяву, викликають переживання у слухачів, прикрашають мову, передають дух народу.

Посилення інтересу науковців до проблем лінгвістики тексту зумовлює

необхідність розгляду питань, пов'язаних із функціями фразеологічних одиниць (ФО) у художніх творах. Питанням функціонування фразеологізмів у текстах присвячено роботи М. Алефіренка, В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Дубинського, Т. Здіховської, В. Калашника, В. Ковальова, Ю. Прадіда, Л. Скрипник, В. Ужченка, Д. Ужченка, В. Чабаненка, М. Шанського, Л. Щербачук, Н. Янчук та ін.

Однак багатоплановість об'єкта дослідження, а також багатожанровість сфери функціонування (художніх текстів) зумовлює можливість і необхідність подальшого дослідження цієї проблеми, адже в науковій літературі недостатньо праць, які висвітлюють фразеологію мови окремих письменників.

Мета нашого дослідження – проаналізувати фразеологічні одиниці в текстах байок Микити Годованця.

За нашими спостереженнями, у байках Микити Годованця більшість фразеологізмів мають негативну семантику, зокрема позначають:

– Зажерливість: *гребти під (до) себе*: «У нас мистець такий / Прославив скрізь себе: / Хоч зір слабкий, / Зате **під себе все гребє!**» [1, с. 173]. Фразеологізм *гребти під (до) себе* означає бути зажерливим, збагачуватися, переважно нечесним шляхом [2, с. 196]. Через введення автором фразеологізму стає зрозуміло, що мистець будь-якими зусиллями намагається збагатитися.

– Підлабузництво: *лизати руки*: «Але чи раз я бачив, / Як **ручки ти лизав**, піддобрювавсь хвостом, / Щоб кинули тобі краюху? / Обидва ви одного духу!» [1, с. 53]. На позначення підлабузництва байкар використовує фразеологізм *лизати руки* із іронічним забарвленням - занадто виявляти прихильність, велику увагу до когось; зневажливо – підлабузнюватися до когось, принижуючи власну гідність, підлещуватися [2, с. 157].

– Чванливість: *задирати голову*: «**Задравши голову**, ждучи собі хвали, / Осел із поля йде з Биками, / Іде, Биків розштовхує боками, / Немов у плузі він ходив, а не Воли» [1, с. 33]. *Задирати (задерти, задрати) голову*, тобто

ставати чванливим, гонористим; зазнаватися [2, с. 305]. Автор вводить фразеологізм в контекст для створення відтінку іронії, висміювання пихатості. Фіксуємо фразеологізм *дерти носа*: «Віслюк, що ніс господарів сіряк / І тим гордився так, / **Задрав** чванливо **ніс**: / “Чого б це я тягар за тебе ніс?”» [1, с. 158]. *Дерти (задирати, задерти) носа* – зазнаватися, чванитися [2, с. 111]. Введення фразеологізму передає гонористість і ледарство.

– Введення в оману когось, заради власної вигоди: *каламутити воду*: «Ой, не знайти там чистої води, / Де наверху такий сидить, / Що ніби судить, / Насправді ж **воду каламутить**» [1, с. 34]. *Каламутити воду* – вносити замішання; навмисне заплутувати кого-небудь, переслідуючи власну мету [2, с. 18]. Фразеологізм означає недобре діло, тому має несхвальне забарвлення. Він характеризує «мутних» людей, які хитрістю, обманом інших отримують вигоду, домагаються своїх корисливих цілей.

– Байдужості: *обрости жиром*: «**А жиром обросте** — / Діла її погані: / Шукати користі — дарма! / І слави й честі їй нема!» [1, с. 99]. *Обрости жиром (салом)* — ставати інертним, байдужим до всього [2, с. 574]. Автор використовує фразеологізм для характеристики ситуації, коли людина байдикуює, байдужа до всього, «діла її погані».

Трапляються фразеологізми, які відтворюють здивування: *витріщити очі*: «Чудову Маску Мавпа десь найшла, / На себе нап`яла, / До дзеркала і – **витріщила очі**» [1, с. 142] (*витріщити (вивалити) очі (баньки)* – широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів [2, с. 107]), *роззявити рота*: «Де гримить важка робота — / Сплять, / Хроплять, / Подібно Псу; / **Роззявляють** / Зразу **рота**, / Як зачують... ковбасу!» [1, с. 100] (*роззявити рота* — виявити сильне здивування, захоплення або великий інтерес до чогось [2, с. 749], *розквасити губу*: «Кум дивиться, **розквасив губи**: / - Кожух... Ціна скажена, до загуби» [1, с. 61] (*розквасити губи* — 1. Здивуватися; 2. Розплакатися; почати задаватися, чванитися [2, с. 751]), *за голову взятися*: «Зозуля вслухалась – **за голову взялась**: / На яблуні, усипаній квітками чарівними, / Під зорями рясним / Вечірня пісня золотом лилась» [1,

с. 71] (*за голову взятися* - уживається для вираження сильного здивування, переживання, туги, розпачу тощо [2, с. 304]). Автор використовує фразеологізми для створення відтінку іронії, жарту, насмішки, сарказму. Фразеологізми, які використовуються для самохарактеристики служать засобом вираження авторського ставлення до персонажа.

М.Годованець вживає фразеологізми для позначення особливостей поведінки персонажів, зокрема працьовитості: *ледве тягти ноги*: «*Награвся Лев, наївся, більш не хоче. / Віслюк голодний **ноги ледь волочить***» [1, с. 128] (*ледве (ледь) тягти (тягнути, тягати, волочити і т. ін.) ноги* - дуже повільно ходити, рухатися (через утому, хворобу, старість, важку працю) [2, с. 145]), *обливатися потом*: «*Я дві години грав, старався, / Гарячим потом обливався* [1, с. 58] (*обливатися (рідше умиватися, обмиватися і т. ін.) / облитися (вмитися) потом* - дуже важко працювати, дуже втомлюватися працюючи [2, с. 134]), *гнути спину*: «*Вода – як лід, кипить, / Та з джерела попить – / Потрібно **гнуть хребет***» [1, с. 76] (*гнути (згинати) / зігнути спину (карк, хребет і т. ін.)* — важко працювати (синонім: гнути горба); перед кимось — виявляти покірність, запобігати, підлещуватися [2, с. 178]), *валитися з ніг*: «*Ох, друже милий, / **Валюся** в безсиллі з **ніг***» [с. 158] (*валитися з ніг* — знесилюватися, знемагати, дуже втомлюватися, виснажуватися від чого-небудь [2, с. 113]).

Для позначення ледарства автор використовує такі фразеологізми: *ловити мух та протирати штани*. «*На сіні Пес лежить і **ловить мух**. / Віл, мов мара, навколо ходить – / І не підходить, / І не відходить*» [1, с. 201] (*ловити мух* - марно витратити час; байдикувати, гуляти [2, с. 105]): «*Хто б говорив! Тобі б мовчати: / Не менш від нас ви сидуни. / До того ж, я – висиджую курчата, / А ти – **просиджуєш штани!***» [1, с. 54] (*протирати (просиджувати) / протерти (просидіти) штани* - довго перебувати де-небудь, нічого не робити [2, с. 713]).

М.Годованець послуговується фразеологізмами для позначення неприємностей, а також дій, які суперечать усталеним нормам: «*Не*

*сподіваючи біди, / зайшли / в глиб степу, / **Надибали халеу** – / Ні наші, ні води» [1, с. 113]; «Хлопчина й не гадав **ускочити в біду**: / На ноги ковзани і – вітер гонить» [1, с. 147] (**вскочити в халеу** - потрапити в неприємну ситуацію, зробивши щось необдумане, допустивши якусь помилку; завдати собі клопоту [2, с. 188]), «**Ти в мене спиш на тюфячку з котом, / Годуєшся з блискучої мисчини, / А **капость робиш** в мене за плечима» [1, с. 10] (**робити капость** — робити шкоду, заподіяти прикрість [2, с. 364]). Письменник за допомогою введення фразеологічних одиниць такого типу дає характеристику певним подіям.***

Отже, Микити Годованець надає перевагу використанню фразеологічних одиниць негативної семантики, що дозволяє зацентувати на негативних характеристиках людини, її поведінці й учинках.

Список використаних джерел:

1. Годованець М. Байки. Київ: Рад письменник, 1960. 281 с.
2. Фразеологічний словник української мови / уклад: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.

The article is devoted to the study of phraseological wealth of fables by Nikita Godovnets and the systematization of the identified phraseological units according to the chosen classification.

***Key words:** phraseology, phraseological units, phraseological picture of the world.*

Отримано: 24.04.2018

*Ю.О. Бандуровська, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Г. Й. Насмінчук,
кандидат філологічних наук, професор*

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЮБОВІ ПОНОМАРЕНКО

У статті аналізуються окремі аспекти творчості письменниці (традиції та новаторство). Наводяться приклади з новел Любові Пономаренко, які яскраво ілюструють основні положення. Дослідження проводиться в контексті жіночої прози.

***Ключові слова:** традиції, новаторство, жіноча проза, мала проза, новели, химерна проза.*

Постановка проблеми. Проза Любові Пономаренко є окрасою сучасної української літератури. Серед книг її новел, оповідань та повістей особливо примітні такі: «Тільки світу» (Київ, 1984), «Дерево облич» (Київ, 1999), «Ніч у кав'ярні самотніх душ» (Миколаїв, 2004), «Портрет жінки у профіль з рушницею» (Київ, 2005), «Синє яблуко для Ілонки» (Львів, 2012). Твори письменниці друкувалися в газетах, часописах, видавалися в колективних збірниках та антологіях, а саме в антології української жіночої прози та есеїстки другої половини ХХ – початку ХХІ століття (авторський проект Василя Габора), «Незнайома антологія» (Львів, 2005), в альманасі «Біла альтанка». Твори Любові Пономаренко – романтичні, глибоко психологічні, різноманітні за своєю тематикою. Вони одночасно продовжують традиції жіночої прози та вражають своїм новаторством.

Мета статті. Новели, оповідання, повісті письменниці є самобутніми, неповторними, оригінальними. Вони вселяють в читача надію на краще, дарують романтичний настрій, змушують задуматися над важливими проблемами суспільства. Традиції та новаторство в творчості Любові Пономаренко тісно переплітаються, створюючи неповторну канву емоцій. Дослідження творів шляхом акцентування традицій та новаторства сприятиме

кращому розумінню та структуруванню творчості письменниці, заглибленню у світ новели Любові Пономаренко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твори Любові Пономаренко привернули увагу багатьох дослідників. Зокрема професор Петро Кононенко у передмові до збірки «Портрет жінки у профіль з рушницею» («Свято душі і таланту») дав високу характеристику творам письменниці. У статті «Симфонічне нуртування таланту» Петро Кононенко продовжує досліджувати творчість Любові Пономаренко, зокрема новели, які ввійшли до збірки «Сине яблуко для Ілонки». Творчість письменниці Петро Кононенко називає «синім дивом української новелістики» [2]. У своїй праці «Ласкаво просимо в пустелю реальності...» Олександр Хоменко пише, що життя у творах Любові Пономаренко – «це той сон, де єднаються першостихії – земля і вода, на корі дерев проступають потаємні обличчя, помирають красиві жінки і «скіфська баба сміється мені межі очі. Примирливо і прощено» [7]. У монографії «Художні особливості жіночої прози 80-90-х рр. ХХ ст.» Тетяна Тебешевська-Качак [5] окреслює специфічні особливості жіночої літературної традиції, визначає новизну в розробці актуальних тем сучасності у творчості жіночої прози 80-90-х рр., зокрема звертає увагу на доробок Любові Пономаренко.

Актуальність теми. Попри значну кількість досліджень творчості письменниці обраний аспект є новим та малодослідженим. Творчість Любові Пономаренко була й залишається актуальною та цікавою для сучасного читача.

Виклад основного матеріалу. Рання творчість Любові Пономаренко є яскравим зразком жіночої прози 80-х років, для якої характерна скоріше традиційність та типовість, аніж новизна й оригінальність. Конфлікт традицій і новаторства у жіночій прозі 80-х був вирішений на користь традицій [5, с. 14]. Любов Пономаренко залишається послідовною у виборі символів, сюжетних колізій. «Традиційність» її окремих творів, написаних у 80-х, закладена у «слідуванні» законам канонічного на той час соцреалізму. Зокрема, збірці «Тільки світу» властиві риси побутового реалізму. Зображення

у творах дійсності контрастує із фрагментарними спробами психологічного письма [5, с. 17].

Однак творчість письменниці не позбавлена нововведень – зникає заангажована ідеалізація героїв, набувають лірико-романтичного забарвлення новели, авторка зосереджує свою увагу на конкретній людській долі, втрачаючи прив'язаність до певної суспільної ідеології [5, с. 15].

Книга « Ніч у кав'ярні самотніх душ» виявила новаторство в жанровій системі, формальних шуканнях та ідейно-філософській і психологічній наповненості творів. Настроєм самотності, замкнутості та приреченості пройнята новела «Сліди з-під землі», в якій розповідається про відому журналістку та її хворого батька, який вирішує піти з життя за допомогою евтаназії: «Вони хапають мене під руки і ведуть до ліфту. І доки ведуть, я розумію: у мене немає батька, немає роботи, немає майбутнього» [4, с. 38]. Через призму сприйняття головної героїні письменниця показує дійсність нашого суспільства, в якому влада байдужа до проблем народу і єдиним шляхом подолання труднощів все частіше стає смерть. «В Україні багато самогубців, ви ж знаєте. На сто чоловік один шукає смерті. Вішальників знаходять по лісосмугах, удома, в робочих кабінетах, біля телеграфу. Суспільне становище, безвихідь. Психотропні всім не введеш» [4, с. 37], – байдужо відповідає директор на запитання журналістки. Особливістю твору є те, що головна героїня не лише намагається викрити недобросовісного політика, а й сама стає жертвою існуючого суспільного ладу. Попри лаконізм Любов Пономаренко сконцентрувала в новелі «Сліди з-під землі» глибокий зміст та порушила серйозні проблеми.

Новаторською у творчості Любові Пономаренко є також химерність її прози – це зображення різних доль (іноді трагічних, а іноді детективних), пройнятих моторошним настроєм. Зразком такої прози Любові Пономаренко є новела «Портрет жінки у профіль з рушницею» з однойменної збірки, де викладена історія про в'язня, який закохався в листи, написані незнайомкою. Ці листи подарували йому надію на нове життя: «Він думав про неї навіть уві

сні. Думає, як знайде ту хатину над річкою, як зайде, а вона стоятиме у фартушку й білій хустині, як ухопить її на руки і підніме до стелі» [4, с. 34]. Однак мрії головного героя не втілюються в реальність, йому не вдається ні знайти Наталку Ковальчук, ні з'ясувати ким була ця жінка. Колишній в'язень продовжив займатися своєю справою – ремонтувати черевики. Для нас залишається таємницею те, як складеться доля головного героя та те, ким ж таки була та, що писала йому листи. Але, читаючи цю новелу, розумієш головне: «якщо до кінця життя залишився хоч один день, то не пізно почати його спочатку...» [4, с. 33].

Ще одним зразком химерної прози є оповідання «Дві в колодязі». Сюжет оповідання доволі загадковий. В ресторані пані Логвин «Колодязь» з'являється чудернацька дівчинка, якій пані дає ім'я Половинка. Ресторан «Колодязь» не є звичайним місцем і назва його не випадкова – під підлогою було чути як тече вода: «Коли в залі не грає музика, можна прислухатись і почути, як під підлогою плюскоче вода. Пані Логвин клядеться, що нічого не знає про сучасні звукові ефекти і що насправді то співає джерело» [4, с. 10]. Чудернацьким є і кінець твору: «Блимав нічник. На ліжку лежав її чоловік, а навколо поралися вісім Половинок. Намагалися стягти черевики, прикладали голови до серця, бризкали на нього водою. А одна стояла на вікні у повний зріст і тихо грала на скрипці» [4, с. 10].

Продовжуючи традиції жіночої прози, Любов Пономаренко значну частину своєї творчості присвячує зображенню жіночої долі. Образ жінки-романтика з психологічною майстерністю змалювала письменниця в новелі «Наодинці з лисеням у проваллі, засипаному листям». Кожен рядок письменниця пронизує своєю відвертістю, чесністю та вразливістю. Головна героїня закохана в чоловіка, який не хотів бути під владою жінки, не хотів одружуватися. Його влаштовували нечасті зустрічі, однак вона почувалася самотньою: «Після довгої розлуки, мов після клінічної смерті, відчувала – нічого нема сильнішого за це почуття» [4, с. 10], тому вона вирішує розірвати ці стосунки. Паралельно з роздумами про свою долю головна героїня згадує і

про лисеня, яке залишилось в лісі без матері. Лисеня також було розгубленим і самотнім: «Десь там ходить осиротіле лисеня і не знає, кого шукати» [4, с. 10]. В новелі Любов Пономаренко не вказує імен, що дає простір уяві читача.

Образ дівчини, яка виходить заміж не за велінням серця, змальовано в новелі «Голуби на дзвіниці». У творі авторка описує історію нареченої Ольгуньки, яка любить Микольцю, але приймає рішення вийти заміж за отця Василя. З майстерністю психолога письменниця відтворює душевний стан Ольгуньки: «Вона повернулася лише на мить, а потім знову злетіла під стелю, майнула до прочиненого вікна, і її прозора крепдешинова сукня затріпотіла на вітрі...» [4, с. 5].

З долею жінки, якій довелось зіткнутись з такою масштабною техногенною катастрофою, як аварія на ЧАЕС, знайомимось в новелі «Синє яблуко для Ілонки». В онколікарні жінка переосмислює своє життя: «Бо все життя чогось чекала. Поки Дмитро вивчиться, поки сини підростуть, поки хату поставите» [4, с. 8].

Висновки. Проза Любові Пономаренко вражає своєю відкритістю, щирістю, емоційністю. Авторка зображує в основному події, які справді відбувались з нею або її знайомими, тому її творчість не залишає нікого байдужим. Під час написання своєї першої прозової збірки «Тільки світу» Любов Пономаренко в своїй творчості втілює риси побутового реалізму, зображує навколишню дійсність, що контрастує із психологізмом її творчості. Традиційним є також зображення долі сучасної жінки. Новаторство творчості Любові Пономаренко полягає в химерності її прози, ідейно-філософській та психологічній наповненості творів. Деякі сюжети творів письменниці приголомшують, окремі герої шокують свідомість, а таємнича недомовленість дає роботу думці читача.

Список використаних джерел:

1. Кононенко П. Свято душі й таланту // Пономаренко Л. Портрет жінки у профіль з рушницею: Повісті, оповідання. К. : ВЦ «Просвіта», 2005. С. 5 – 9.

2. Кононенко П. Симфонічне нуртування таланту : [про книгу Л. Пономаренко "Синє яблуко для Ілонки" (Львів : "Піраміда")] // Українознавство. 2012. № 3 (44). С. 58 – 60.
3. Логвиненко О. Брати кожную мить життя : [розмова з письменницею Л. Пономаренко] // Літературна Україна. 2004. 4 берез. С. 6.
4. Пономаренко Любов. Синє яблуко для Ілонки: Новели та повість [Електронний ресурс]. Львів, 2012. URL: <http://www.rulit.me/books/sine-yabluko-dlya-ilonki-noveli-ta-povist-read-289551-1.html> (дата звернення 25.03.2018).
5. Пономаренко Л. // Тебешевська-Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80-90-рр. ХХ століття : монографія. Тернопіль, 2009. 192 с.
6. Радько Г. Магія слова Любові Пономаренко. Екзистенційні роздуми над новою книжкою письменниці : ["Ніч у кав'ярні самотніх душ" (Миколаїв, 2004)] // Літературна Україна. 2005. 4 серп. С. 6.
7. Хоменко О. Ласкаво просимо у пустелю реальності. // Пономаренко Л. Ніч у кав'ярні самотніх душ. Миколаїв, 2004. 250 с.

The article analyzes some aspects of the writer's work (tradition and innovation). Examples from the novels of Love Ponomarenko are presented, which clearly illustrate the main provisions. The research is conducted in the context of women's prose. Keywords: traditions, innovation, women's prose, small prose, short stories, bizarre prose.

Отримано: 24.04.2018

УДК 821.161.2.09

*У.В. Гнаткович, студентка 3 курсу,
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Т.О. Джурбій,
кандидат філологічних наук, ст. викладач*

**КОНЦЕПТИ-ОБРАЗИ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ
ГРИГОРІЯ КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА**

У статті проаналізовано особливості творення жіночих образів у прозових творах Г. Квітки-Основ'яненка та їх еволюцію у процесі авторської творчості.

Ключові слова: жінка, образ, Г. Квітка-Основ'яненко, персонаж.

Неодноразово літературознавці звертали увагу на те, що саме через жіночі образи, які вийшли з-під пера визначних майстрів слова, можна найкраще зрозуміти національну вдачу, національний дух і навіть національну ідею окремого народу. Адже жінка – творець та охоронець домашнього вогнища, а отже і до певної міри традицій роду. В українській літературі «творцем» таких типово-ідеальних жіночих образів був Г. Квітка; витворені ним жіночі постаті гідні того, щоб зайняли особливе місце у галереї образів світового письменства.

Це питання є досить актуальним, тому на кожному етапі розвитку історії української літератури науковці звертали увагу на неповторні особливості жіночих типів в творчості Г. Квітки-Основ'яненка. Аналіз та характеристика жіночих образів, витворених письменником, зустрічаємо в монографіях та публікаціях, це зокрема праці О. Борзенка, О. Гончара, Д. Зерова, І. Лімборського, М. Турчина, П.Хропка, Д. Чалого, М. Яценка та ін.

Мета статті – визначити особливості творення жіночих образів у повістях Г. Квітки-Основ'яненка («Маруся», «Щира любов», «Козир-дівка», «Сердешна Оксана») та простежити як вони еволюціонують залежно від часу написання.

Центральним персонажем сентиментально-реалістичних повістей Квітки-Основ'яненка є сільська дівчина. У творах «Маруся», «Козир-дівка», «Сердешна Оксана», «Щира любов» він детально окреслює портрети сільських красунь, спираючись на народний ідеал жіночої краси, портретизації письменник надає велику роль. Портрети Марусі, Галочки, Оксани стали зразками портретування для письменників майбутніх поколінь.

Звернімо увагу на опис зовнішності «Марусі»: «Та що то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська роза, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки

розцвітають... Коли, було, заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграє стиха, що тільки б її і й слухав ...» [2, с. 43]. Як бачимо, автор втілює в образі Марусі найкращі риси української дівчини, її зовнішність – ідеальна. Портрет змальовано колоритними фарбами, але йому бракує виразніших індивідуальних рис, оскільки схожі портрети ми знаходимо і в народних піснях.

Яскраво змальовано і портрет Галочки: «А що за оченята були, як є самий спілий терен-ягодка, та так скрізь і бігають, аж сяють; і не пив би, і не їв би нічого – усе б у них дивився...» [2, с. 340]. «Була веселенька, як день у маї місяці, жартовлива, як у вітерець у садку меж квіточками, приязлива до усякого, як красна весна, звичайна проти усякого, як панянка, а - роботяща, як бджілка ... Через увесь тиждень, по будням ... усе за роботою та по господарству, цілий день рук не поклада» [2, с. 339]. Автор підкреслює, що Галочка мала «золоті руки», що так важливо у народній свідомості.

Два портрети доволі схожі, але у «Щирій любові» відчуваємо руку досвідченішого митця, тут його манера – ближча до реалістичної. Якщо у «Марусі» він просто торкається якостей героїні, тому і портрет виглядає статичніше, то характер зовнішніх рис Галочки є динамічним і виявляє психологічні зміни у героїні.

А головну героїню повісті «Сердешна Оксана» автор наділяє таким портретом: «..білявенька, моторненька, швидка, прудка, на речах бойка, проти усякого звичайненька. Де вона, там у неї і регіт, і сміх, і іграшки, і вигадки... Чи вчинила хлібця, чи спекла - мерщій до подруг: там її ждуть, дожидають, як об весні ластівки; бо як защебече, як забалаянтрасить, так усім весело, хоч цілий день слухав би її, а вже розсмішити — так подавай!» [2, с. 286]. Оксана також красива і розумна, бажана на молодіжних забавах. На відміну від Марусі, Галочки, вона непосидюча, завжди в гулянні, от і «вибігала» важку долю, не послухавши матері.

Тепер простежимо якими якостями характер наділяє письменник своїх героїнь. У повній гармонії із зовнішньою вродою перебуває і внутрішня краса

Марусі. Дічина – естетичний ідеал письменника. Вона слухняна батькам, поважає старших, не любить ходити на вечорниці. Її кохання щире, вона тужить за Василем, дивлячись на зірочку, на котру вони домовились споглядати одночасно. Її життя – праведне, благочестиве. Маруся зображена у праці, із батьками, серед товаришів, у коханні, радощах і тузі, у хворобі, стражданні і смерті. Згідно із традиціями сентименталізму, автор наділяє закоханих надмірною чутливістю і вразливістю, додає мотиви віщування серця, смерті через тугу за коханим [1, с. 55]. До найважливіших достоїнств персонажів, автор відносить релігійність, смирення перед Богом і владою.

Надзвичайну мужність, самопожертву, просвітительсько-класицистичне «торжество обов'язку над почуттям» [5, с. 173] втілює ще один надзвичайно привабливий образ Галочки («Щира любов»). У неї закохується офіцер Семен Іванович – порядний чоловік, але дівчина не вірить у щасливий шлюб, у те, що Семенові не будуть докоряти за нерівний союз благородного пана із селянкою, жертвує своїми почуттями, виходить заміж за нелюба-наймита і помирає із туги за коханим. Такий вчинок перегукується із відмовою Наталки з драми Котляревського женихові із вищого стану: «...Знайся кінь з конем, а віл з волем» [5, с. 173]. Письменник показує в своїй Галочці наскільки сильна у своєму коханні українська жінка, яка занехає своє життя, зрікається себе аби лише коханому було добре, і цей подвиг вона донесла до останнього дня свого життя.

Образ Ївги – великий крок письменника уперед у творенні позитивного героя, надання реалістичних ознак. Якщо для Марусі характерна пасивність, покірність обставинам, то Ївга – активний свідомий борець за своє щастя і щастя коханого. Вона якось міцніше стоїть на життєвому ґрунті, вона не тимчасовий гість у житті, а певною мірою, володар становища. Її не лякають ніякі життєві обставини, вона сильна, рішуча, енергійна у боротьбі за свої права, за несправедливо скривдженого чоловіка. За словами О. Білецького: «Ївга ("Козир-дівка") теж жертвує собою задля коханого, але жертвує активно, кохання дає їй крила орлині, надихає енергією без краю, водить нею по всіх

митарствах соціально-державного пекла, проте незаплямованим проносить вона крізь них своє почуття, щоб віддати його визволеному її заходами обранцеві» [3, с. 247].

Своєрідною варіацією цього типу жінки можна назвати Оксану («Сердешна Оксану»). Доля Оксани дуже схожа із долею Шевченкової Катерини. Поява повісті «Сердешна Оксана» була зумовлена тогочасною дійсністю – болюча проблема зведення паном дівчини була дуже гострою [3, с. 247]. Автор по-мистецьки створив образ Оксани, заглянув, наскільки міг у її духовний світ, розкрив причину страждань. Частину вини за таку долю автор звичайно покладає на саму героїню, яка порушуючи законні станові норми, прагнула перейти у вищий клас. Але, водночас, письменник засуджує офіцера за розбещеність у ставленні до «мужички», знущання над безправною, беззахисною дівчиною [3, с. 247]. Особливе ідейне навантаження містить ліричний відступ: «Оксано, Оксано! якби ти більше панів знала, ти б сього ніколи не сказала; ти б з першого слова відбігла б від нього, як від лихої години. Ти не знала панів, чи ще лучче — паничів! Не диво їм одурити селянку, що зроду їх не бачила, не чула, як вони брешуть, як заприсягаються, як опісля гублять тих, що їм піддається» [2, с. 297]. Оксана стала жертвою свого кохання, Квітка, як і Шевченко не засуджує свою героїню. Він співчуває їй. Причина трагедії Оксани не стільки соціальна, скільки моральна. Гордість, легковажність, непослух, небажання заробляти хліб насущний стали причиною великих страждань жінки [4, с. 280]. Врешті, природна енергія та мужність дали їй сили все витерпіти і стати на правильний шлях.

В Галочки, Оксани, Ївги, Марусі однакові долі: всі вони нещасливі як в особистому житті, так і в «суспільному». Вони на своєму життєвому шляху зазнали багато страждань, горя, поневірянь, випробувань долі на шляху до щастя із коханим, кожна з них переживає своє горе по-своєму. Але, узагальнивши, бачимо тільки одне-єдине, що об'єднує їх усіх – страждання, що розривають душу, яत्रять серце і призводять до трагізму.

Чотири жіночі типи повістей Квітки-Основ'яненка є різними сторонами вдачі української жінки взагалі. З одного боку Маруся і Галочка, Ївга та Оксана з іншого втілюють чисту вдачу української жінки, її здатність любити жертвувати собою, бути незламною, енергійною – одні з основних рис, що роблять її самостійною особою в особистому і громадському житті [3, с. 247].

Такі глибокі, привабливі характери українок не втратили ще досі загальнолюдської поваги до себе, шани і честі.

Список використаних джерел:

1. Єфремов С. Історія українського письменства / за ред. М. К. Наєнка. – К., 1995. – 538 с.
2. Зеров. Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка: лекції, нариси, статті / Микола Зеров, – Дрогобич : Відродження, 2007. – 566 с.
3. Історія української літератури (Перші десятиліття ХІХ століття) : Підручник / П. П. Хропко, О. Д. Гнідан, П. І. Орлик та ін. – К. : Либідь, 1992. – 512 с.
4. Історія української літератури ХІХ століття: у трьох книгах / за ред. М. Т. Яценка, – К. : Либідь, 1995. – Кн. 1. 365 с.
5. Квітка-Основ'яненко Г. Твори в двох томах: Повісті та оповідання / Гр. Квітка-Основ'яненко, – К. : Дніпро, 1978. – Т. 1. 533 с.

The article analyzes the peculiarities of the creation of female images in the prose works of G. Kvitka-Osnovyanyenko and their evolution in the process of author's work.
Key words: woman, image, G. Kvitka-Osnovyanyenko, character.

Отримано: 24.04.2018

УДК 821.161.2.09

*С.В. Дзюрман, магістрантка
факультету української філології та журналістики*

*Науковий керівник: Л.І. Починок,
кандидат філологічних наук, доцент*

РЕАЛІЗАЦІЯ СВОБОДИ ВИБОРУ ГЕРОЯ У ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена вивченню проблеми свободи вибору у драматургії Лесі Українки, зокрема зіткненню морального вибору і суспільної думки.

Ключові слова: класичний сюжет, конфлікт моралі й віри, ситуація вибору.

Біографія і творчість Лесі Українки доволі глибоко досліджені, однак серед широкого спектру порушених письменницею проблем і досі залишається чимало простору для досліджень і зокрема, пильної уваги потребує проблема реалізації свободи вибору героя у драматургії авторки. До цього питання почасти звертались у своїх студіях О. Антіпова [1], О. Кузьма [3], Л. Семенко [4], В. Чайковська [5], проте й тепер не всі аспекти проблеми висвітлені.

Леся Українка народилася у складний для України час і протягом усього життя палко переймалася проблемами свого краю, що було її свідомим життєвим вибором. Бачачи соціальну несправедливість, вона не могла миритися з нею, прагнула кращої долі для людей, іншого суспільства, побудованого на засадах рівності. Великий вплив на становлення світогляду Лесі Українки мала творчість М. Драгоманова. «Коли мати її вживала всіх заходів, щоб вона стала українською письменницею, то дядько її зробив те, що вона стала людиною і борцем. Мати їй дала тіло, дядько – душу, міцну як криця й бунтівливу як буря [2, с. 34]», – стверджує у своїй праці М. Драй-Хмара.

Для своїх драматичних творів Леся Українка обирає час на зламі епохи, коли загострюється боротьба світоглядів, виявляється різний підхід до питань моралі, суспільна думка б'ється над розв'язанням світових проблем. Її увагу привертають напружені, драматичні ситуації, яскраві героїчні постаті.

Письменниця часто зверталася до використання класичних сюжетів, надавши їм цілком оригінального трактування. Також героями її творів нерідко ставали класичні образи світового мистецтва, що давало змогу Лесі

Українці торкатися не тільки повсякденних проблем тогочасної дійсності, а й роздумувати над філософськими питаннями.

На першому плані у творах Лесі Українки у різних літературних жанрах – поезії, драматургії, критиці, епістолярній спадщині – перебуває особа, індивідуальність, весь спектр людських почуттів та переживань. Характерними для письменниці є суб'єктивізм способу осягнення людського буття, романтично екзальтований тип сприйняття дійсності, перенесення акцентів розгляду людини на сферу трагедії, критика просвітницького розуміння людини [1, с. 28]. Все це дозволяє порівнювати її творчість з філософією Ніцше, Шопенгауера, Камю.

Творчість Лесі Українки пронизана проблемою свободи та відповідальності. Свободи не лише як мети, за яку варто боротися, як цінності, що є умовою справедливого життя, а і свободи як акту волі, свідомого вибору людини жити саме так, у відповідності з загальнолюдськими цінностями [1, с. 28].

Персонажі драм Лесі Українки перебувають у постійному відвоюванні місця своїм бажанням, вони як правило потерпають, бо протистоять обставинам, оточенню, яке їх не сприймає, майже скрізь поставлені у виключні ситуації. Вони змагаються за вільну творчість («У пущі», «Оргія»), моральний обов'язок («Одержима», «Блакитна троянда»), правду («Касандра») [5, с. 140].

Домінантна для всієї творчості Лесі Українки проблема свободи осмислюється і в драматичній поемі «В катакомбах». Головний герой твору – Неофіт – раб, пригнічений важким підневільним становищем, – іде в катакомби, де збирається християнська громада, в надії відшукати шлях до волі [3, с. 114].

В іншому драматичному творі – «Вавилонський полон» – теж стикаємося з необхідністю робити вибір між збереженням і втратою духу. Співця Елеазара засуджують одноплемінники за те, що він співає перед ворогами. Співець пояснює це тим, що він виявився нездатним до іншої

роботи, тільки арфа послухалася його рук. Для співця вибір пісні пов'язаний зі свободою його народу, звільненням його від ганьби кайданів.

Поглиблення конфлікту моралі й віри в душах своїх персонажів Леся Українка подає і в інших творах тематики раннього християнства – «Адвокат Мартіан» та «Руфін і Прісцилла».

Наскрізний мотив вибору можна простежити і в «Лісовій пісні» Лесі Українки. Наділивши свою героїню почуттям кохання, Леся Українка, акцентуючи увагу на природній сутності Мавки, надає їй духовних сил, не притаманних ні природному, ні людському оточенню. Зобразивши свою героїню в умовах, що вимагали від характеру найвищого напруження душевних сил та складного вибору, авторка переконливо показала, що героїня зберігає свої кращі якості – благородство, прагнення до краси й високого [4, с. 127]. Мавка, обираючи між природним та людським світом, робить свій вибір на користь людей, проголошуючи в останньому монолозі своє намагання присвятити подальше життя саме людям [4, с. 127].

Отже, ситуація вибору, пропонована у драматургії Лесі Українки, вимагає від персонажів певних ознак, рис, що повторюються у різних творах: найвищого напруження фізичних і душевних сил, волевиявлення, збереження сутності особистості, передачі духовного заповіту, відстоювання високих цінностей. Саме ці риси слід вважати типовими для характеру в ситуації вибору в драматургії Лесі Українки.

Список використаних джерел:

1. Антіпова О.П. Лінгвофілософські особливості літературної спадщини Лесі Українки / О.П. Антіпова // Людиновимірний характер творчості Лесі Українки: до 140-річчя від дня народження Лесі Українки: Матеріали наукової конференції (м. Київ, 7 грудня 2011 року). – К. : Вид-во НАУ, 2011. – С. 28–31.
2. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя і творчість / М. Драй-Хмара. – Х. : Держ. вид-во України, 1926. – 150 с.

3. Кузьма О. Проблема свободи в драмі Лесі Українки «В катакомбах» / О. Кузьма // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2013. – Вип. 18. – С. 114–117.

4. Семенко Л.М. Характери дійових осіб драматургії Лесі Українки в ситуації вибору / Л.М. Семенко // Вісник Запорізького університету. Серія: Філологічні науки. – 1999. – № 1. – С. 124–128.

5. Чайковська В.Т. Проблема необхідності свободи в драматургії Лесі Українки / В.Т. Чайковська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2001. – С. 140–143.

The article is devoted to the study of the problem of freedom of choice in the drama of Lesya Ukrainka, in particular the collision of the moral choice of the hero and public opinion.

Key words: classic plot, conflict of morality and faith, situation of choice.

Отримано: 21.04.2018

821.161.T1/7].09

*С.М. Зайчук, студентка 3 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Г. Й. Насмінчук,
кандидат філологічних наук, професор*

ОБРАЗ ПЕКЛА І РАЮ В РОМАНІ-ГІПОТЕЗІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК „МІЖ ПЕКЛОМ І РАЄМ”

Стаття присвячена дослідженню вербалізації образу пекла і раю у творчості Г. Тарасюк на матеріалі роману-гіпотези „Між пеклом і раєм”.

Ключові слова: образ, релігія, християнські вірування.

Роман-гіпотеза Г. Тарасюк “Між пеклом і раєм” привернув увагу багатьох сучасних літературознавців, зокрема М. Якубовської, В. Осадчого, В. Китайгородської, Г. Насмінчук Л. Пастушенко, П. Рихлої та В. Мірошніченка. В їх дослідженнях акцентуються питання про поетику

твору, до яких належать і такі дихотомічні поняття, як пекло/рай; добро/зло; земне/небесне.

Мета статті – проаналізувати особливості вербалізації образу пекла і раю у творчості Г. Тарасюк.

У романі-гіпотезі “Між пеклом і раєм” Г. Тарасюк здійснила спробу реконструкції життєвого шляху засновника чернецтва в Україні-Русі, фундатора Києво-Печерського монастиря – Святого Антонія Печерського. В основу сюжету твору закладено важкі життєві випробування – пекельні випробування, які випали на долю талановитого кінорежисера Мирона Волинця.

Образ пекла і раю знайшов своє яскраве втілення вже у назві роману. Назва є наскрізною темою твору і вона розгортається упродовж усього тексту:

“Я кожний день умираю і оживаю у брані з володарем тьми за душу стражденню мого пекла і раю – моєї Русі...” [4, с. 20].

“Між пеклом і раєм котилась душа його неприкаяна...” [4, с. 172].

В обох випадках ці образи виступають певним протиставленням і розмежуванням двох протилежних понять. Образ пекла і раю тісно переплетений з душею, яка протягом життя людини балансує на межі і перебуває у постійних метаннях. Вони є внутрішнім уособленням життя героя роману – Мирона Волинця і сприяють усвідомленню читачем хиткого і, майже, відчайдушного стану “вічного” борця за свої ідеали.

Це універсальна опозиція “між пеклом і раєм”, яка кореспондує з такими дихотомічними поняттями як смерть і воскресіння, чорне і біле, злидні і розкоші, рабство і свобода – це своєрідна метафора, яка окреслює буттєвий простір особистості, що упродовж усього життя проходить обряд ініціації на автентичність свого існування [3, с. 158].

На початку твору подається цитата:

“Де йому було тоді знати, що в кінці життя, пройшовши всі кола чистилища й пекла в гонитві за примарним едемом, він згадуватиме про

своє убоге дитинство й отроцтво серед розкоші садів і луків, як про рай, у якому жив, та не відав того” [4, с. 26].

Ця цитата є певним пророцтвом Г. Тарасюк і настановленням, що протягом усього свого життя ми можемо гнатись за примарними мріями **“*пройшовши всі кола чистилища й пекла*”**, уособлюючи в них ключ до нашого щастя і втратити, не цінувати ті миті, що були дані нам, та являють собою ту істинну цінність. І після тяжких випробувань, що стоятимуть на нашому шляху, у думках зринуть ті миті, де ми були щасливі, про них ми будемо згадувати **“*як про рай*”**.

Значне місце у творі посідає образ пекла, а навіть його панорама, воно постає у вигляді кіл.

“Доброніга сказала б: мусиш іти по Дантових колах, скільки б їх не було. Ти не перший і не останній. Та й гори самі не йдуть навіть до Магомета. Отож вранці, невиспаний, розтривожений нічними “разборками братків” <...> Мирон вирушив по енному колу свого солодкого жебрацького пекла” [4, с. 139].

Вислів: *“Мирон вирушив по енному колу свого солодкого жебрацького пекла”* – у поєднанні з епітетами *“солодкого”, “жебрацького”* надають образу пекла індивідуальних характеристик особи. Використаний засіб оксюморон, відображає той душевний стан, коли людина впивається тим принадливим солодом, що лежить на дні, і кола опускають її все нижче і нижче.

Тут очевидним є посилення на ренесансну *“Божественну комедію”* Данте Аліг’єрі. У його творі наявні 9 кіл пекла, що населяють душі грішних людей. Образ 9 кіл пекла використано у романі-гіпотезі *“Між пеклом і раєм”*. Головний герой протягом свого життя знову і знову ступає в мученицьку дорогу по колу. Інстанції, *“ходіння”* якими не приносять нічого, крім розпачу, розчарування і серцевих нападів – це також кола, кола болю і принижень – пекельні кола.

Перше коло – це Міністерство культури. Де в котрий раз Мирону заявляють, що тема фільму – не-про-хід-на.

Друге коло – кіностудія, у якій як і у душі Мирона тепер панувала пустка й безлюддя.

Третє коло – Києво-Печерська лавра. Там послушники порпаються на городі, прибирають біля корів, інші буденно й діловито правлять службу у *“вивільненій від складу церкви”*.

Четверте коло – офіс націонал-демократичної партії. Волинець вирішує звернутися до патріотичних сил із проханням профінансувати фільм. У відповідь звучить запитання: *“...про бандерівців чи мельниківців хочете фільм... фільмувати?”* [4, с. 108].

П'яте коло – просвітницько-поступовська громада “Кобзар”. Миронова пропозиція з приводу зйомки фільму, наштовхнувшись на таке запитання: *“Перепрошую, фільм має бути про яке крило визвольного руху?”* [4, с. 123]. Мирон залишав офіс, а в голові *“застряла скалкою фраза чоловічого “просвітителя”:* *“пораджуся з Центральною Радою” ...як голос з задзеркала історії”* [4, с. 125].

Шосте коло – ультра-радикальна партія. Вона не принесла у душу героя нічого, окрім гіркої порції розчарування.

Сьоме коло – “Інбанк”. Мирон усвідомлює, що *“Світ живе іншими ідеалами, іншими потребами. Його не цікавить історія нікому невідомого народу...”* [4, с. 142].

Восьме коло – фонд “Цвіт нації”. Де прославляли безталання і деградацію сучасного “скаліченого” мистецтва.

Коло 9 – знову Києво-Печерська лавра.

Образ пекла і його кола символізують у творі одвічну боротьбу, страждання, коли людина прокладає свій шлях ніби по розпеченому вугіллі. І з кожним колом Мирон підіймався все вище, хоч і не усвідомлював цього. Уверху його чекала розплата за усі пекельні муки.

“І тоді відчинилось у небі віко, і погас пекельний вогонь, і він побачив спочатку дрімучий праліс, а за ним – розкішний батьківський сад і в нім – Добронігу. <...> І душа його усміхнулася: за вишневим садом на білому обрусі

засніженого поля сиділо дитя-янголя, перегортало Книгу Життя і читало по складах фінал сценарію його майбутнього фільму «Між пеклом і раєм» [4, с. 182].

Отже, у романі-гіпотезі “Між пеклом і раєм” Г. Тарасюк виразно простежується використання образів пекла і раю, що допомагає кращій передачі та сприйманню головної думки твору через призму християнських вірувань. Настановляє на глибше усвідомлення проблеми сучасного українського політичного й культурного життя, на конфлікт особистості з байдужим суспільством і самою собою.

Список використаних джерел:

1. Біблія або Книги святого письма Старого й Нового Заповіту // Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена І. Огієнком. – К.: Українське біблійне т-во, 2002. – 1375 с.
2. Китайгородська В. Чатовий і чотовий української літератури // Буковинське віче. – 7 грудня. – 2005. – С. 3.
3. Насмінчук Г. Й. Екзистенційний вимір роману Галини Тарасюк “Між пеклом і раєм”// Наукові праці Кам’янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – К. – П.: Оіком, 2010. – Випуск 24. –с. 155-162.
4. Тарасюк Г. Між пеклом і раєм: Роман-гіпотеза / Галина Тарасюк. – Чернівці: Місто, 2006. – 186 с.

The article is devoted to the study of the verbalization of the image of hell and paradise in the work of G. Tarasyuk on the material of the novel-hypothesis "Between hell and paradise".
Key words: *image, religion, Christian beliefs.*

Отримано: 21.04.2018

УДК 821.161.2-31.09

***В.Л. Лиса, студентка 3 курсу
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Г. Й. Насмінчук,***

ОБРАЗ ЖІНКИ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»

Стаття присвячена аналізу жіночих образів в прозі Марії Матіос, зокрема у романі «Солодка Даруся». У статті висвітлюється поняття жіночого образу, сила та слабкість жінки в період 40-х років, ХХ ст..

Ключові слова: жінка, страждання, солодка, образ.

У сучасній українській літературі велика увага приділяється образу жіноцтва, зокрема проблемам нової жінки, питанням жіночності. Ця тема розкрита у творчості таких сучасних письменниць, як Оксани Забужко, Світлани Йовенко, Ніли Зборовської, Галини Тарасюк, Люко Дашвар, а також у дослідженнях Е. Шовалтер, М. Рудницької, М. Балаклицького та інших.

Сучасна українська література є явищем мало дослідженим. На сьогодні відсутні комплексні дослідження типології жіночих образів у прозі. Очевидною є потреба поглиблення наукових уявлень про специфіку жіночого погляду на світ, природу жіночої творчості, «жіночого письма», типології жіночих образів. Однією з найяскравіших постатей сучасного українського літературного процесу є Марія Матіос, яка зацентувала проблему жінки і суспільства як визначальну для своєї творчості. Проза Марії Матіос, як правило, «проговорює» психологічний досвід жінки, набутий нею у час великих суспільних змін. Йдеться про репресивне радянське минуле з його занедбуванням духовного життя, передусім релігійного, і про пострадянську ситуацію, де ще не склалися нові духовні цінності[4,с. 233-246].

Отож, **метою** нашого дослідження є аналіз жіночих образів у прозовій творчості Марії Матіос (на матеріалі роману «Солодка Даруся»)

У романі «Солодка Даруся» розкрито трагедію сім'ї Ілащуків – Михайла, його дружини Матронки й донечки Дарусі, а в особі цієї сім'ї – трагедію всього буковинського народу, який роками страждав, терпів, жив у страху, бо так хотіли окупанти. Одні люди безвідмовно виконували накази,

вбачаючи у цьому свій порятунок і своєї родини, інші не витримували знущань і закінчували життя самогубством.

Спершу здається, що головною героїнею твору є Даруся, адже її ім'я винесене в заголовок і перший розділ. Потім з'ясовується, що ця дівчина – лише один з головних персонажів і насправді головними героями твору є її батьки, що опинилися у вирі буремних 40-х років ХХ ст. на Буковині.

Даруся, дівчина-сирота, яка живе в будинку своїх батьків і дає собі раду за допомогою сусідів. У першій частині роману односельчани присвоюють героїні статус «солодкої». «..Вони таки не мають смальцю в голові, а Бога в череві, її сусіди, *бо думають, що вона дурна. А Даруся не дурна — вона солодка*»[3, с.7]

У контексті роману «солодка» ототожнюється з божевільною, дурною: «...про неї, яка говорить з деревами і квітами, і живе собі, як хоче, хоч і шкоди не робить нікому, думають, як про *дурну*». Даруся свідомо того, що «аби не казати *дурна*, вони їй кажуть *солодка*». Зображення статусу божевільної обмежується кількома фразами. Власне, образ жінки несповна розуму вичерпується тим, що Даруся розмовляє з деревами, квітами та курми «*краще ніж з людьми*» з якими вона німує, й «*живе собі, як хоче*».

Проте означення «солодка» у стосунку до головної героїні виконує функцію не лише ототожнення з дурною, божевільною, а є також символом особливості, винятковості Дарусі. Так, фраза «Даруся плаче, поклавши непокриту голову в *самотню червону айстру*, що заблукала між синіх та білих своїх посестер» [3, с. 23] містить натяк на ідентифікацію Дарусі, яка нібито несповна розуму, із «самотньою червоною айстрою», що є винятковою, не схожою на інших. Власне, як «червона айстра» відрізняється від «синіх та білих своїх посестер» і є самотньою, так і Даруся відрізняється від тих, хто її оточує.

У першому розділі авторка повністю зосередилася на образі Дарусі. Цей персонаж розкрито своєрідно: авторка вдається і до описів, і до озвученого внутрішнього голосу Дарусі. Дівчинка мовчить, тож її слів не побачить читач

у тексті, проте він весь час чує, про що вона думає: «Даруся сидить на теплій, іще майже літній землі, гладить веселі голівки айстр, куйовдить долонею запашні кучері, *говорить до них, розказує, що хоче, сміється — і що ж тут такого дурного? Чому вона дурна, коли вона все розуміє, знає, що і як називається*, який сьогодні день, скільки яблунь вродило в Маріїнім саду, скільки від Різдва до Різдва людей у селі родилося, а скільки вмерло?!»

У цій частині Марією Матіос дуже делікатно передано жіночість і жіночу експресивність Дарусі, яка безпорадно потерпає від фізичних страждань і душевних мук, наголошуючи на тому, що її героїня – не божевільна, а перебуває в своєму – іншому, відмінному від решти, світу, в якому «ще більше виявів людяного й суто людського.

Образ Матронки – матері Дарусі є одним з головних, та напевно з найвизначніших у романі, оскільки на долю цієї жінки випало найбільше нещастя. Про її життя оповідається у розділі «Михайлове чудо», молода пара Матронка та Михайло всіляко намагалися уберегти своє кохання від злого людського ока, всіх дуже насторожувала ситуація, що подружжя не виставляють на показ своє життя. *«Ніхто чужий дотепер не бачив збоку, як вечеряють Михайло з Матронкою, іще до темряви наглухо заслонивши вікна і замкнувши подвір'їшні ворота, чого не робить ніхто в селі. А не бачив ніхто не через те, що ця молода пара скупа, непривітна чи неохоча до бесіди з іншими»* [3, с.33].

Хоча, як бачимо, Матронка була вірна жінка, навіть ніхто не дивився їй вслід, як тим поганкам, що з усіма вештаються, настільки у неї з Михайлом були міцні стосунки. Але після того, як вона зникла, Матронка була дуже побита та знівечена, Михайло навіть знахарці не дозволив їй подивитися. Лежала довго німа та дивилася в одну точку. Та ніхто не знав, що творилося на душі цієї жінки і яку таємницю берегла вона десять страшних років.

Справжніх страждань Матронка зазнала тоді, коли стала жертвою чоловічих ревнощів. Тоді чоловік відлупцював Матронку ні за що, та вона мовчала, хоч була невинна, плакала і серце розривалося від її психологічної

німоти, від страху, що через сказані нею правдиві слова зможуть зруйнувати життя всієї сім'ї. Страшна буремна ніч настала, коли Дарусі було присвоєно ймення «солодка», саме тоді, коли розпитували маленьку дівчинку, про те, хто був вночі у батьків. За льодяник, Даруся розказала всю правду, адже діти не вміють брехати. У той момент серце Матронки обірвалося, вона була зла і одночасно настільки вбита морально, що не могла стерпіти такого знуцання долі. *«Я думала, що за мої муки мій кат давно зогнив, а він мені сьогодні з моєї дитини ворога зробив»*[3, с. 55].

Героїні драми М. Матіос намагаються досягнути поняття гріха, збагнути за що караються безвинні. Вони відчувають душевний і тілесний біль. Спересердя Матронка кидає Дарусі: *«Краще би була струїла в утробі таку нечисть чи родила німою...»*

[2, с.6]

Матронку не можна засуджувати, адже переживши стільки болю і страждань, не маючи можливості, сказати хоча б одне слово, вона все ж таки знайшла в собі сили бути поряд з рідними. Мовчання, безгоміння з погляду філософсько-теологічного – спосіб духовного зосередження, прилучення до істини шляхом відмежування від усього мирського і суєтного. Тож мотив мовчання простежуємо і в образі Матронки і її доньки. Для них обох – “то не крик, як кричиш, крик – як довго мовчиш”.

На долю героїнь Марії Матіос випали неабиякі випробування, письменниця показує в чому сила жінки і в чому її слабкість. Жіноча модель образної системи – характерна ознака жіночого письма у сучасній прозі. Марія Матіос ще раз доводить: «жінка вміє слухати себе» й усе, що трапляється з нею, глибоко переживає навіть тоді, коли про це згадує. Героїня живе спогадами, перечитуючи й переосмислюючи. Жінка та її минуле – невіддільні речі навіть тоді, коли всі пережиті події, випробування позаду, а життя вже «на фінішній прямій». Так само взаємопов'язаними є тілесне й духовне, психологічне буття жінки. Героїні М.Матіос, як правило, особистості сильні, хоч по-своєму дивакувати, незрозумілі для інших (як-от Даруся), але

«кожний її персонаж – самодостатній, як атом окремішньої культури». Героїня – жінка з особливим внутрішнім світом, що стає причиною конфліктності з оточенням.

Список використаних джерел:

1. Ведмідь І. Три життєві уроки “Солодкої Дарусі” [Текст]: спроба акцентувати деякі проблеми роману Марії Матіос // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 12-14.
2. Дімаров А. Марічка / А. Дімаров // Матіос М. Солодка Даруся. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – С. 6 – 7.
3. Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2005. – 176 с.
4. . Насмінчук І. А. Роман «Солодка Даруся» Марії Матіос у контексті сучасної «жіночої» прози / І. А. Насмінчук / Національний культурний аспект вивчення україністики і полоністики: матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції 9 лютого 2006 р. – Санок – Кам’янець-Подільський. – 2006. – С. 233–246.

This article analyzes the female characters in the prose by Maria Matios, in particular in the novel "Sweet Darusya". The article highlights the concept of the female image, the strength and weakness of women during the 40-ies of XX St..

Key words: woman, suffering, sweet, image.

Отримано: 21.04.2018

УДК 821.161.2.09

*А.А. Мельник, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Л.І. Починок,
кандидат філологічних наук, доцент*

АВТОРСЬКИЙ ХАРАКТЕРОТИП У ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті розглядається новаторство О. Кобилянської у просторі жіночої прози, зроблено спроби окреслити особливості зображення образу жінки у творчості

письменниці та охарактеризувати основні риси феномену жіночого письма в царині української літератури.

Ключові слова: *фемінізм, феміністичний рух, неоромантизм, психологічний реалізм, модернізм, емансипація.*

Ольга Кобилянська належить до тих митців, хто своєю творчістю увійшов в історію вітчизняної балетристики назавжди. Сучасне літературознавство відводить їй місце одного з перших українських авторів-модерністів, художні здобутки якого засвідчили європейський рівень української літератури кінця XIX – початку XX століть. В різних аспектах творча спадщина письменниці досліджена у працях багатьох критиків. Так, висвітленням цієї проблеми займалися дослідники В. Вознюк [2], М. Денисенко [4], О. Гаврилюк [3], Н. Білоус [1], Л. Починок [5]. Однак новаторство О. Кобилянської у просторі жіночої прози відкриває можливості нових прочитань її творчого доробку.

З іменем О. Кобилянської в українській прозі пов'язане опрацювання нової теми – долі освіченої дівчини, яка не може змиритися з бездуховністю міщанського середовища. Кожен твір письменниці вражає поетичністю, витонченістю й глибиною зображення характерів, особливо жіночих. За це дослідники літератури називають її твори енциклопедією жіночої душі. Ольга Кобилянська – це письменниця глибоких душевних переживань, напруженої думки, ліричних настроїв. Вона виступила як прозаїк-новатор [4, с. 48].

Не сприйнявши традицій побутовізму та описовості, що панували в українській народницькій прозі, письменниця вибудовує власну естетичну, художню систему, в якій домінуючими напрямками є неоромантизм і психологічний реалізм, широко вводяться елементи ліричного імпресіонізму та символізму [5, с. 27]. В центрі уваги творів – психологія індивідуальності окремої людини. Творчість О. Кобилянської вирізняється багатогранністю, оглядом широкого спектру всезагальних проблем людства, але все ж таки одне з важливих місць у прозі письменниці посідає опозиція чоловічого й жіночого, що конкретизується в зіткненні феміністичних ідей з патріархальною традицією [3, с. 16].

О. Кобилянська жваво цікавилася й переймалася проблемами жіноцтва, свідчення чому – її твори, де тема емансипації й жіночого самовдосконалення та самовираження майже наскрізна. У творчості О. Кобилянської постала ціла галерея нових жіночих образів, які в своїй сукупності є складною формою відображення й вираження думок, прагнень і почуттів письменниці, що вдумливо ставилася до життя, всюди шукаючи гармонії та втілення вищих ідеалів краси [5, с. 39]. Героїні Ольги Кобилянської часто є проєкціями її власного «я», доповненими й великою мірою ідеалізованими.

Письменниця передусім сама була однією з тих «нових жінок», які хоча й не заперечували цілком шлюбну інституцію, проте сенс свого життя вбачали не лише в завоюванні чоловічих сердець, а прагнули нарівні з ними здобути гарну освіту, віднайти й зреалізувати себе в суспільно-корисній діяльності, щоб досягнути незалежне становище. Для патріархальної свідомості такі погляди на життя межували з аморальністю; щоб відновити порушену гармонію, потрібні були також і «нові чоловіки», які б зрозуміли й підтримали жіночі починання. Ці мотиви притаманні багатьом творам Кобилянської, але найчіткіше вищезгадані концепції простежуються у трьох повістях – «Людина», «Царівна» й «Через кладку», що поступово розкривають еволюцію поглядів їх авторки на так зване «жіноче питання» [1, с. 36].

Кожній жінці-літераторці притаманний неповторний, індивідуальний авторський стиль, але існує низка його творчих ознак, які варто об'єднати не за тематикою або жанром, а за ідейними першоджерелами, викликаними типовими приватними прагненнями та інтимними хвилюваннями. Жінки-письменниці, здається, часто гостріше відчували застійність літературного процесу й усієї духовної атмосфери так само, як і необхідність ціннісної переорієнтації. Вони були незрідка сміливіші й радикальніші чоловіків, хоча на жінок сильніше тисли патріархальні обмеження й табу [3, с. 15].

Таким чином, ми підійшли до розгляду однієї з провідних тем О. Кобилянської – теми жінки, а саме: жінки-інтелігентки. Від «Людини» через «Царівну», «Valse melancholique», «Ніобу», «Через кладку», «За

ситуаціями» та інші повісті й новели вона проходить червоною ниткою крізь усю художню спадщину письменниці. Саме від розробки цієї болючої, соціально гострої на той час теми почалося вторгнення юної О. Кобилянської в реальне життя. Вперше ця тема зазвучала в творчості Т. Шевченка і Марка Вовчка. Вони писали про тяжку долю жінки-кріпачки, жінки-матері. О. Кобилянська об'єктом свого художнього дослідження обрала головно жінку-інтелігентку з нижчих суспільних верств, жінку, яка терпіла не від давнього «кріпацького» лиха, а від сьогочасного – соціального і родинно-побутового, її жінки – здебільшого вихідці з незаможних або малозабезпечених родин, прагнуть вирватися із заскорузлого, ретроградного середовища, здобути освіту, а отже, – незалежність, рівноправність із чоловіками, розвинути свою духовну силу, стати корисними народові і суспільству [5, с. 86].

Твори цього циклу, зокрема повісті «Людина» і «Царівна», виникли значною мірою під впливом ідей феміністичного руху, що ставив своїм завданням розкріпачити жінку, зрівняти її в правах з чоловіком, відкрити перед нею можливість культурно розвиватися. Саме тому він мав прогресивне значення, оскільки ставив наболілі питання соціального і морально-етичного становища жінки, дав могутній поштовх для їхнього висвітлення в художній літературі (І. Франко, М. Павлик, Н. Кобринська, Уляна Кравченко, О. Кобилянська, Є. Ярошинська та ін.). Безперечною заслугою О. Кобилянської є те, що вона однією з перших в українській літературі змалювала образи жінок-інтелігенток, яким притаманні вищі духовні інтереси, прагнення вирватись із тенет буденщини, духовного рабства. Звеличуючи людину, зокрема жінку, показуючи її високі духовні поривання, О. Кобилянська утверджувала передові погляди на життя.

Під благотворним впливом європейської культури О. Кобилянська пройшла шлях від неоромантизму до експресіонізму. Особливу роль у цьому зіграло захоплення ідеями Ніцше, з якими окремі сучасні літературознавці пов'язують формування українського модерну, для письменниці вони були

особливо близькими, адже головним об'єктом її дослідження було людське ество із загостреним відчуттям прекрасного і потворного [4, с. 50].

Отож, Ольга Кобилянська як представниця нової генерації зробила спробу зруйнувати панівну ідеологію в сфері культури. Завдячуючи її діяльності, в українську літературу проникали такі форми й структури європейського творчого досвіду, як інтелектуальна, індивідуальна і культурна рефлексії, міфологічні форми неофольклоризму, символізм та елементи психоаналізу.

Список використаних джерел:

1. Білоус Н. Феміністична проблематика прози Ольги Кобилянської / Н. Білоус // Українська мова і література в школі. – 1999. – № 1. – С. 36–38.
2. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську: Нові матеріали. Роздуми. Знахідки / В. Вознюк. – К. : Дніпро, 1983. – 183 с.
3. Гаврилюк О. Тема духовного розкріпачення жінки у творчості О. Кобилянської / О. Гаврилюк // Дивослово. – 2006. – № 4 – С. 15–18.
4. Денисенко М. «Бути собі ціллю»: феміністична проблематика прози Ольги Кобилянської / М. Денисенко // Слово і час. – 1997. – № 5–6. – С. 48–52.
5. Починок Л.І. Ольга Кобилянська : Знайома постать у новому ракурсі / Л.І. Починок. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2005. – 192 с.

The article deals with O. Kobylanska's innovation in feminine prose. The attempts to outline the peculiarities of the depiction of the image of a woman in Kobylanska's works and to characterize the main features of the phenomenon of feminine writing in Ukrainian literature have also been made.

Key words: *feminism, feminist movement, neoromantism, psychological realism, modernism, emancipation.*

Отримано: 21.04.2018

Ю.С. Мельник, магістрантка факультету

української філології та журналістики

Науковий керівник: В.П. Атаманчук,

кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ТА СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «НЕВЕЛИЧКА ДРАМА» В. ПІДМОГИЛЬНОГО

У статті звертається увага на неординарність творчості В. Підмогильного. Коротко окреслені характери персонажів, на основі яких розглядаються проблеми порушені автором у досліджуваному романі. Проведено паралель між героями романів «Місто» та «Невеличка драма»: Степаном і Мартою.

Ключові слова: *проблематика, інтелектуально-психологічний роман, «місто-село», раціоналізм, ліризм, національна самоідентифікація.*

Спадщину В. Підмогильного досліджували чимало літературознавців: С. Павличко, В. Мельник, В. Шевчук, Ю. Шерех, М. Пащенко, А. Музичка, М. Доленго та інші.

До дослідження роману «Невеличка драма» зверталася Ганошенко Ю. А., вона присвятила статтю проблемі відображення в художньому тексті традиційних міфологічних структур; з точки зору міфологічної герменевтики розглянула особливості проекції сакрального (ієрофанія) в структурі поеми роману В. Підмогильного). [1, с.1] Тарасова Ю. намагалася розкрити суть назви «Невеличка драма». [7, с. 209] Гірняк М. дослідила нарративну організацію твору; порушувала проблему комунікативних стратегій літературного твору на прикладі «Невеличкої драми» В. Підмогильного. [2, с. 92]

Метою дослідження є окреслення проблем, порушених письменником у романі «Невеличка драма». Завдання. Дослідити особливості твору: психологізм, інтелектуалізм, філософізм тощо. Виокремити конфлікти наявні у творі: між прагматизмом та ідеалізмом, конфлікт місто-село та ін.

«...Ми надто багато думаємо і мало живемо. Життя йде повз нас, а ми думаємо і починаємо жити обміркованим, якимось стерилізованим

життям, де вбито всі мікроби шумування. Надужиток здібністю мислити – ось де наш величезний злочин...» [6, с. 96] Такі слова належать персонажеві роману «Невеличка драма» Юрію Славенку. Але саме Юрій і є представником того ж «стерилізованого» життя.

Юрій Славенко – молодий професор, раціоналіст і прагматик. Для нього стосунки між чоловіком та жінкою є наслідком біологічних потреб. Головною ціллю Юрія є розвиток науки, здобуття нових знань. Шлюб без почуттів для нього звичайна річ.

Такому світобаченню протиставляється Марта Висоцька. Для неї кохання – щось особливе. Це казка, мрія, якої вона чекала. Шлюб вважає неможливим без цього почуття. За іронією долі вона закохується у професора Славенка.

Юрій на деякий час відходить від раціональності та прагматизму, бо у нього з'явилися почуття до Марти. Але не на довго. Почуття розвіялись, і він вирішує повернутися до науки.

Із поведінки та долі цих персонажів прослідковуємо конфлікт між прагматизмом та ідеалізмом, розумом та ірраціональністю.

Варто зауважити, що за фабулою твір подібний до «Міста». На це звертає увагу і Мельник В. О. Головна героїня роману переїжджає в місто майже із сільського затишку, де намагається зберегти свою ліричну натуру. Сутички із міським життям відбиваються як і у Степана Радченка на коханні. [5, с. 31] Але долі у цих персонажів кардинально різні, Степанові вдається підкорити місто, він повертається до першопочаткового осмислення буття. Марта ж зазнає цілковитої поразки у стосунках. Розчаровується у світлому коханні, у яке відчайдушно вірила. [4, с. 2] Отже, письменник деякою мірою продовжив початий у романі «Місто» конфлікт «місто-село».

Перед нами постає ще одна проблема – це проблема перенесення життя літературного, книжного, на власне. Адже Марта хоче аби у її житті було кохання за зразком, який вона прочитала у книжках. [2, с. 95] Намагаючись бути оригінальною, вона вирішує порвати стосунки із Юрієм, аби їхне

кохання лишилося у світлій пам'яті обох. Але знаходить книгу Ібсена, у якій героїня чинить так само. Втрачається ілюзія оригінальності. Дівчина зробилась нещасною.

Так роман проблематизує розрив між романтичним любовним дискурсом книжок і реальними почуттями, що існують у широкій різноманітності, виникають, розвиваються і гаснуть. [3, с. 5]

У романі порушена ще одна проблема – національної самоідентифікації. Згадаймо кооператора Іваничука. За часів українізації намагався розмовляти українською мовою, а коли та хвиля трохи притихла, то від його доньки лунають слова про те, що українською розмовляти вона вміє, «но по-українски очень некрасиво».

Все ж, як зауважує дослідник Мельник В. О., національну проблему автор найгостріше розкриває через образ Ірен Маркевич. На її думку, Україна – це Малоросія. Дівчина розмірковує, якщо корінне населення затривожилося своєю національною романтикою, то заради збереження зверхності над ним треба підіграти. [5, с. 32]Українець соромиться рідної мови, вчить дитину зневажати українську мову, а росіянка вивчає її і бере собі на озброєння.

Проблеми особистості і нації перепетені у романі. Без національної самоусвідомленості неможливо стати справжньою особистістю, а нація буде жити тоді, коли складатиметься із справжніх особистостей.

Роман «Невеличка драма» став важливою віткою у творчому доробку В. Підмогильного. Твір належить до інтелектуально-психологічного роману, до якого письменник уже звертався під час написання роману «Місто». У цьому творі автор порушує ряд проблем, які не втрачають актуальності і сьогодні. Психологічний реалізм у поєднанні з філософським осмисленням самоцінності особистості – це ідейно-стильова домінанта, яка виросла з класичної літератури, і пердставником якої був В. Підмогильний.

Список використаних джерел:

1. Ганошенко Ю. А. Ієрофанія сакрального в побутовому: "Невеличка драма" В. Підмогильного крізь призму міфокритики. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2013_224_212_7
2. Гірняк М. Наративна організація «Невеличкої драми» В. Підмогильного: комунікативні стратегії твору. Парадигма. 2011. Вип. 6. С. 92-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/paradig_2011_6_10.
3. Жигун С. В. Кохання у художньому світі неореалізму (На матеріалі прози письменників «ЛАНКИ») URL: bdpu.org/sites/bdpu.org/files/konferencii/1/zhigun.doc
4. Луцій С. Образ міста в прозі В. Підмогильного. URL: [http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1873/1/Lu shchiy.pdf](http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1873/1/Lu%20shchiy.pdf)
5. Мельник В. О. Валеріан Підмогильний: До 90-річчя від дня народження. Київ, Т-во «Знання» УРСР, 1991. 48 с. (Сер. 6 «Світ культури»; №1)
6. Підмогильний В. П. Невеличка драма: Роман, повісті. Дніпропетровськ, Промінь, 1990. 326 с.
7. Тарасова Ю. Поетика назви "Невеличкої драми" Валер'яна Підмогильного. Філологічні студії . 2014. Вип. 5. С. 210-215.

The article focuses on W. Pidmogylnyi's extraordinary art of writing. The article describe the character's features briefly and analyzes the problems raised by the author which focused on characters. In article also draw the parallel between characters of novel "The city" and "A little drama": Stepan and Marta.

Key words: *problems, intellectual-psychological novel, "city-village", rationalism, lyricism, national identity.*

Отримано: 21.04.2018

УДК 821.161.2-31.09

*Л.О. Метик, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Г.Й. Насмінчук,
кандидат філологічних наук, професор*

**ЧИ МОВЧАТЬ МУЗИ, КОЛИ ГОВОРЯТЬ ГАРМАТИ?: ТЕМА ВІЙНИ У
СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

У статті порушено воєнну проблематику. Аналізуються романи і збірки поезій мілітарного спрямування, які відображають недавні події, що відбулися на Сході України. Також вміщено те, як ці твори вплинули на суспільство.

Ключові слова: Революція гідності, Євромайдан, війна, ативоєнний, українська література.

Кажуть, що коли гримлять гармати – музи мовчать. Але все ж, музи мають не мовчати, а бути ще сильнішими, інакше – смерть...

Кожного дня десятки, сотні волонтерів намагаються усіма силами допомогти нашим добровольцям і нашій армії, яка тримає навалу "орків" на Донбасі – людей, для яких найкращою є музика "калашнікова" і для яких музи мовчать...[4; с. 1].

Традиційно українська література уникала мілітарної риторики, і це виглядає своєрідним парадоксом. Адже Україні довелося стати епіцентром найтрагічніших подій ХХ століття, осердям того проклятого простору, який американський історик Т. Снайдер назвав “кривавими землями”. Найскладніше, либонь, поєднати мову війни з мовою поезії. Або війну доводиться прикрашати й естетизувати, або ж поезію, навпаки, опускати до розуміння війни, робити брудною та брутальною, тобто позбавляти того одвічного шарму, заради якої її власне, і потребують люди. Можливо, через те небагато хто відважується писати про війну [2].

Одним із письменників, який все-таки наважився написати твір на таку тему, є Сергій Лойко і його визначний роман “Аеропорт”, який за неповний місяць набув статусу бестселера.

Є книжки, здатні вмістити у собі суть епохи, покоління, окремого суспільного явища, котрі сприймаються як знаки доби, що в ній вони постали. Саме до таких творів в українській літературі, як би пафосно це не звучало, хочеться долучити й «Аеропорт» Сергія Лойка [1]. Причому цікавим фактом є те, що роман написаний російською, а українською мовою, його переклала Ольга Гончар.

Найкращі твори про війну — це ативоєнні твори. Таким був і “Аеропорт” — сповнений любові до життя і ненависті до війни. Ми навіть

можемо догадатися про це з підназви: “Головна книга про війну, якої не мало бути і про героїв, які хотіли жити, але вмирали”.

Назва «Аеропорт» є у певному плані оманливою, адже йдеться про глобальну картину новітньої української історії, де письменник простежує причини і наслідки багатьох важливих подій. Серед основних, звичайно, Євромайдан і Революція гідності, ганебна анексія Кримського півострова, поширення «руського міра» на території Донбасу, захист кіборгами Донецького аеропорту.

Чому ж твір називається “Аеропорт”? Сам автор неодноразово пояснював назву свого роману на презентаціях тим, що для нього захист Донецького аеропорту кіборгами-добровольцями, які, перебуваючи майже у цілковитому оточенні, героїчно тримали оборону 242 дні, дорівнює за силою духу Майдану. Цей подвиг кіборгів змив пляму ганьби з усього українського народу після низки ганебних здач військових об’єктів, починаючи з Криму і завершуючи Слов’янськом і Краматорськом. Аеропорт – це символ нескореності та незламності, мужності та самовідданості українців:

«- Зачем мы вообще защищали этот Аэропорт? – спросил Степан. – Кому это было надо? Смысл?...

- Вам это нужно было, - ответил Алексей. – Потому и защищали. Должны же были украинцы хоть что-нибудь защитить. Жаль только ребят» [3; с. 219].

У книжці Сергія Лойка нема упередженого, однобокого зображення російсько-української війни, хоча розкрито справжню сутність понять «кіборги» й «орки»: «Росія позбувається свого людського лайна, шлаку, сміття. А Україна втрачає свою еліту. Своїх найкращих хлопців».

Нам, українцям, не можна не прочитати цю книжку, бо правда і страждання цього твору – це своєрідний катарсис: очищення і навіть відродження національного чуття, якого сьогодні бракує багатьом [1]. Дуже вдало про війну і про нашу владу говорить, український співак Андрій Кузьменко: “Получається така ситуація, що є два паралельних світи, в одному

Йде війна, а в другому вона не йде, причому на території однієї країни; в одному гинуть люди, а другі собі абсолютно не поміняли спосіб свого життя. Ходять собі по салонах краси, ходять собі по дорогих ресторанах, ведуть світські розмови, тратять гроші, абсолютно не переживають ні матеріально ні духовно зате, що робиться в нашій країні. Вона не може бути на якійсь певній частині території, вона, якщо заходить то заходить. Тут то є біда для всіх. І тому, як на мене, нейтральним бути не можна”.

Цікавим твором, який відображає недавні події, що відбулися на Донеччині, є роман Галини Вдовиченко “Маріупольський процес”. Цей роман отримав схвальні читацькі відгуки та критичний резонанс.

Сюжет роману “Маріупольський процес”, вже за словами авторки, нав'язаний реальною життєвою історією: “Пам'ятаю, коли я прочитала інтерв'ю з одним хлопцем, що приїхав із зони АТО у відпустку. Він розповів, що його товариш, хлопець із Західної України, загинув на Сході, але, поки вони стояли поблизу невеликого містечка, він познайомився з місцевою дівчиною. Вони покохали одне одного. А коли хлопець загинув, його батьки, дізнавшись, що його дівчина вагітна, захотіли забрати її до себе. Одна фраза з великого інтерв'ю засіла у думках. Ця історія (навіть не історія, бо я ж не знала жодних подробиць) настільки зачепила, що у моїй уяві почала створюватися своя історія. Інша. Вона мало чим подібна на те, що я зараз вам розповіла. Але саме цей каркас почав обростати живим “м'ясом”, “кров'ю”, “судинами”, “нервами”... Тим більше, що я ходила у львівський військовий госпіталь, допомагала волонтерам, спілкувалася з хлопцями, які там лежать. Й іноді у тих розмовах проскакували якісь такі деталі, що їх навряд чи можна зустріти десь- інде, крім як у живому спілкуванні” [5].

В українській літературі є не лише прозові твори на військову тематику, але й поезії, про це свідчать хоча б нові збірки Сергія Жадана “Життя Марії” (2015), Любові Якимчук “Абрикоси Донбасу” (2015), Дмитра Лазуткіна “Червона книга” (2015). Вони загалом уписуються у формат соціальної поезії, який в останні часи в українській літературі досить-таки затребуваний.

Ці автори переважно апелюють до молодіжної аудиторії. Отже, вони відображають популярні серед молоді настрої бунту, анархізму, апатії чи депресії, однак водночас мобілізують молодого читача до громадянської активності. Ці молоді поети воліють говорити мовою, зрозумілою кожному, вдаються до описів буденного побуту, а то і грішать ненормативною лексикою [2].

Сучасна українська література різноманітна своїми жанрами та тематикою, як ніколи. Кількість нових авторів збільшується, і кожен цікавий по своєму. Але все ж найбільш цікавою і найбільш близькою для нас сьогодні є мілітарна тема. Тому, що ми самі бачимо, що відбувається на окремих територіях України. Ці люди, які гинуть там, є справжніми героями, і як писав В. Шкляр у своєму творі “Чорне сонце”: “Кажуть, герої не вмирають, але я хотів би, дуже хотів би, щоб вони замість бути героями, жили. Тут, на землі, вони потрібніші, ніж на небі. Тут є багато такого, чого без них не зробить ніхто.” [6].

Список використаних джерел:

1. Ільніцька Т. "Аеропорт" Сергія Лойка – це роман, який викликає катарсис [Електронний ресурс] / Тетяна Ільніцька. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://probapera.org/publication/13/31751/aeroport-serhiya-lojka--tse-roman--yakyj-vyklykaje-katarsys.html>.
2. Поліщук Я. Ars Masacrae, або про те, чи є поезія на війні / Ярослав Поліщук // Слово і час. – 2016. – С. 3 – 11.
3. Сергій Лойко. Аеропорт. К.: Брайт-Букс, 2015. - 328 с.
4. Синяговський В. Музи проти гармат [Електронний ресурс] / Владислав Синяговський // Українська правда. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/synyagovsky/544625334fad5/>.
5. Франко З. Галина Вдовиченко: “Роман має вистигнути, як гарячий хліб, який не можна їсти з вогню” [Електронний ресурс] / З. Франко // Час і Події. — 2015. — № 25. — Режим доступу: <http://www.Chasipodii.Net.Article/15352/>.

6. В. М. Шкряр Чорне сонце / Василь Миколайович Шкрял. 2015. – 304 с.

The article raises a military problem. The author analyzes novels and collections of poetry militaristic direction that reflect the recent events that took place in the East of Ukraine. Also, how these works influenced the society.

Keywords: *Revolution of Dignity, EuroMaydan, War, Ativone, Ukrainian Literature.*

Отримано: 20.04.2018

УДК 821.161.2.09

*М.М. Мороз, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: Л.І. Починок,
кандидат філологічних наук, доцент*

ІДЕЯ ПОШУКІВ БОГА У ТВОРЧОМУ ПРОСТОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглянуто особливості художньої інтерпретації християнських мотивів та образів у творчості Лесі Українки.

Ключові слова: *Біблія, біблійні сюжети, Бог, Старий Завіт, Новий Завіт, християнська тематика.*

Проблема пошуків Бога у житті й творчості Лесі Українки є однією з актуальних проблем сучасного літературознавства. Зокрема, до цього питання у своїх студіях звертались І. Бетко [1], І. Загребельний [2], Л. Мороз [3], П. Одарченко [4], Г. Смирнова [5], однак і досі проблема потребує глибшого осмислення.

На світогляд Лесі Українки й становлення її творчої особистості Біблія справила величезний вплив. Науково-пізнавальний і, особливо, мистецький інтерес до цього джерела активно стимулювався інтелектуальним оточенням молоді поетеси, – розробляти біблійні сюжети радив Лесі Українці М. Драгоманов. А перші спроби з біблійної тематики виникли під безпосереднім впливом Олени Пчілки.

Леся Українка не раз висловлювала своє захоплення Біблією, вбачала в ній, крім усього іншого, багато «грандіозної поезії». Вона писала: «Мені скучно, коли я довго її не читаю» [7, с. 624]. Біблійна та тісно з нею пов'язана ранньохристиянська проблематика охоплює майже половину всієї драматургічної спадщини письменниці. В цілому ж у Лесі Українки налічується понад п'ятдесят творів, у яких вона звертається до Старого й Нового Завітів: від послідовної розробки сюжетів – через алегоричне вираження авторських ідей у ремінісценціях, прикладах, алюзіях – до діалогічного відштовхування від Біблії, докорінного переосмислення її тем і мотивів.

Використовуючи біблійні персонажі як дійових осіб історичних драм, поем, поезій або переспівів апокрифів, письменниця більш достовірно і точно відтворює зображувані події, виразніше окреслює національний колорит країни, з якими співвідносяться ті чи інші імена.

Леся Українка, звернувшись до «вічних» сюжетів, тем, мотивів та образів, закріплених у пам'яті багатьох поколінь і народів, концентрувала певні ідеї, подаючи їх у нетрадиційному для українського театру зрізі – не в соціально-побутовому, а у філософсько-ідеологічному. Злободенні сучасні теми втілювались у багатьох біблійних постатях (а також у відомих образах з грецької, давньоримської міфології, середньовічних легенд). Глибокий інтерес до історії християнства, до його витоків, особливо до особи Ісуса Христа, Леся Українка пояснювала прагненням самій відчувати «пахощі» древніх епох, прочитавши й осмисливши першоджерела, оскільки «на чужу інтерпретацію вона не могла і не хотіла покладатися» [7, с. 537].

Дуже важливим при осмисленні творів християнської тематики є і те, що письменниця оригінально інтерпретувала знані традиційні сюжети, ламаючи стереотипи їх сприйняття. Це відбувалося через осучаснення їх онтолого-поведінкового коду, а також через заглиблення процесів націоналізації: видимий план ставав прихованим, Леся Українка сполучала пласти традиційних сюжетів і пласти національної дійсності, нарації і

дискурсу на рівні підтекстовому, а також через прочитання традиційно аналізованих подій та характерів у плані національного світобачення і світорозуміння [4, с. 96].

Біблійні теми Леся Українка розробляла в тісному зв'язку з болючими проблемами тогочасної дійсності – національними, суспільно-політичними, філософсько-гносеологічними тощо. В загальному корпусі більш чи менш тісно пов'язаних з Біблією творів бачимо три концентричних проблемних кола. У центрі першого стоїть проблема національного самовизначення українського народу; другого – комплекс питань морально-етичного характеру; третього – система складного філософського світобачення письменниці з його нерідко суперечливими тенденціями, де християнське полемізує з язичницьким, особисте з суспільним, злободенне з вічним [1, с. 29].

У першому проблемному колі домінуючим є наскрізний мотив неволі, Єгипетського й Вавільнського полону, що асоціювалося з пригнобленим станом України за умов Російської та Австро-Угорської імперії. У центрі морально-етичних проблем другого кола стоїть Новий Завіт у цілому й міфологема розп'яття Христа зокрема; віднесені сюди старозавітні сюжети примикають до генерального мотиву темою жертвовності («Донька Ієфая»), можливими варіантами у трактуванні проблеми зради («Самсон»). Наскрізна ідея третього кола визначається як доля історичного буття християнства, духовною скрижаллю якого є насамперед Новий Завіт. На рівні третього кола найбільш виразно простежується зв'язок біблійного струменю з історично християнським [1, с. 29].

«Одержима» – перший твір Лесі Українки про труднощі й тяжку долю перших послідовників Ісуса Христа. Зі змісту поеми переконуємося, що поетеса не прагнула до якоїсь наївної творчої мети, не намагалася підкреслити безпомилковість науки Месії та показати хибність поглядів і поведінки Міріям, базованих на засадах Старого Завіту. Зображуючи суть християнської віри, вона не лише з'ясовувала остаточну мету християнства, а й показувала,

наскільки важко було першим послідовникам Христа належно зрозуміти нову релігію, котра вимагала відмови від багатьох старих моральних засад, що панували тривалий час.

Ця тематика, очевидно, дуже імпонувала поетесі, оскільки впродовж наступного десятиліття і в інших своїх творах вона зверталася до біблійних постатей. Наприклад, у поемі «На полі крові» дається детальний аналіз психологічних чинників, які спонукали Юду зрадити Христа. А в етюді «Йоганна, жінка Хусова» Леся Українка зображує складні морально-психологічні проблеми в житті перших християнок. Причому в останньому творі ми бачимо позицію і вчинки, абсолютно протилежні моделі поведінки героїні поеми «Одержима». З вуст Йоганни с пливає не молитва, а скорбота, що нагадує передсмертні слова Ісуса Христа: «Ой, Господи! Чи довго сеї муки? / Учителю! На що мене покинув? / Коли ж те Царство Боже? Де ж воно? / Чи доживе душа моя до нього?..» [7, с. 125].

Йоганна вимовляє ці слова, бо вона зовсім самотня і немає нікого, хто поділяв би її віру, хто міг би дати пораду. Через цю самотність Йоганни Леся Українка показує особливості першого етапу розвитку християнства, коли послідовники Христа не мали ні церкви, ні громади, а самотужки мусили долати усі випробування, пов'язані з входженням у життя нової віри й моралі.

До біблейської тематики зверталася Леся Українка і у своїй перекладацькій діяльності. За порадою свого дядька М. Драгоманова вона перекладала твори М. Верна – «Біблія, або книги «Старого Завіту» та «Євангеліє». Але Леся Українка не обмежується тільки тими перекладами, які їй замовляв Драгоманов. Бажаючи мати найкращий текст Біблії, вона звертається до дядька з проханням: «Порадьте мені, оце хочу купити собі Біблію, та не знаю, яку краще – чи грецьку, чи слов'янську, – я думаю, грецьку краще» [6, с. 188]. У цьому ж листі Леся висловлює своє захоплення Біблією, в якій, «окрім всього іншого, маса дикої грандіозної поезії» [6, с. 189].

Впродовж усього життя Лесю Українку вражали величні образи Біблії, до якої вона зверталась як до джерела творчості. Біблійна та тісно пов'язана з нею ранньохристиянська проблематика охоплює майже половину всієї драматургічної спадщини письменниці.

Отже, на національному рівні письменниця, суголосно іншим митцям, звертаючись до книг Старого Завіту, вбачала в них вираз почуттів пригнобленого народу, що конче прагне свободи. На загальнолюдському рівні основним мірилом морально-етичних цінностей виступає Новий Завіт як тло, на якому Леся Українка висвітлює гострі духовні проблеми своєї доби. Філософсько-естетичний сенс проведення відповідних паралелей на обох рівнях слід вбачати у введенні таким чином української літератури в світовий контекст.

Список використаних джерел:

1. Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки / І. Бетко // Слово і час. – 1991. – № 3. – С. 28–36.
2. Загребельний І. Християнство і ритми цивілізації: релігійно-історіософська проблематика у творчості Лесі Українки. Частина І. [Електронний ресурс] / І. Загребельний. – Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/main/11201-xristiyanstvo-i-ritmi-civilizaciyi-religijno-istoriosofska-problematika-u-tvorchosti-lesi-ukrayinki-chastina-i.html>
3. Мороз Л.З. Леся Українка і християнство / Л.З. Мороз // Дивослово. – 1993. – № 2. – С. 4–10.
4. Одарченко П. Біблійна тематика в творчості Лесі Українки (книги Старого Заповіту) / П. Одарченко // Одарченко П. Леся Українка: Розвідки різних років. – К.: В-во М.П. Коць, 1994. – С. 91–111.
5. Смирнова Г. Через художні образи – до філософського осмислення категорії Бога. Релігійні сюжети у творчості Лесі Українки / Г. Смирнова // Вісник НАН України. – 2001. – № 7. – С. 48–54.
6. Ткаченко І. Недруковані листи М. Драгоманова до Лесі Українки / І. Ткаченко // Червоний шлях. – 1923. – № 7. – С. 187–200.

7. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 12. – 693 с.

The article deals with the features of the artistic interpretation of Christian motifs and images in the works of Lesya Ukrainka.

Key words: Bible, biblical subjects, God, Old Testament, New Testament, Christian themes

Отримано: 21.04.2018

УДК 821.161.2.09

Ю.М. Хмельовська, магістрантка
факультету української філології та журналістики
Науковий керівник: **Н.О. Лаврусевич**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА РОДУ, РОДОВОДУ, В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІКАРПА СВДЕРА

У статті розглядається проблема роду, родоводу у душі українського народу, а також у художньому слові української літератури. Визначено чинники, які вплинули на формування українського роду та цінності, що є ключовими для українського народу у сім'ї, родині ще з часів наших предків і донині. Рід, родовід визначено як основні категорії буття народу.

Ключові слова: рід, родовід, ментальність, сім'я.

Свідер Полікарп Іванович – літературознавець, педагог, кандидат філологічних наук (1960), доктор філологічних наук (1986), професор Кам'янець-Подільського державного університету, академік АН Вищої школи України. Автор монографій, літературних нарисів і посібників: «Олександр Копиленко» (1960), «Олександр Копиленко» (1962), «Традиції і покоління» (1980), «Олесь Донченко. Твори про школу» (1988), «О.Гончар “Модри Камень”, “Бригантина”» (1989), «Рід, родовід, покоління в українському художньому слові» (2003), десятків статей у наукових збірниках, журналах, газетах. Відмінник народної освіти УРСР (1981). Заслужений працівник освіти України (1993).

В останні роки своєї діяльності П.Свідер працював над проблемою роду, родоводу. Саме у літературно-публіцистичному нарисі “Рід, родовід,

покоління в українському художньому слові” яскраво представлена проблема роду, родоводу в душі народу і в художньому слові. Автором поставлена мета: сприяти глибшому усвідомленню однієї з визначальних рис народу - в її життєвій суті і в художньому слові.

Одним із перших дослідників цієї проблеми в українській літературі був Яків Маркевич, який залишив «Генеалогічні замѣтки». Найбільше питань української генеалогії опрацьовували Олександр Лазаревський, Григорій Милорадович, Вадим Модзалевський.

Свідер Полікарп Іванович у праці “Рід, родовід, покоління в українському художньому слові” дає визначення понять рід, родовід. Так, “рід – це біологічне, суспільне, духовне, моральне зерно, ядро спільноти, нації” [5, с. 6]. “Родовід– походження, послідовність, історія поколінь певного роду” [4, с.9]. Також літературознавець зазначає, що рід, родовід – одна з наскрізних тем, мотивів, що панують у художньому світі українських авторів усіх віків. Художнє полотно сімейних взаємин складає проза В.Винниченка, Панаса Мирного, І.Франка, М.Коцюбинського, О.Кобилянської, В.Стефаника, а також в “Велесовій книзі” та “Слові о полку Ігоревім”.

Рід, родовід є органічною часткою будь-якого народу, суспільства, покоління. Олександр Довженко писав: “ Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє” [2, с. 29]. Воно, сучасне, “матеріалізується”, конкретизується в поколінні. Саме в ньому стикаються, сплавляються й роз’єднуються, розходяться гени й плоди епох, минулого, сучасного й майбутнього. До вічних цінностей, першооснов буття кожної людини належать дім, рід, родина. Для українського народу ці цінності є одними з найважливіших ще з минулих століть. “Висока цінність Дому формується серед найсвятіших понять українців: мати, рідна земля, совість, любов, правда” [6, с. 28]. З родини починається життя людини.

П.Свідер зазначає, що рід, родина в християнин – це дар Божий. Людина починається від батьків, виховується ними і проходить етап свого становлення. В українській душі це особливо виразно простежується,

починаючи з найдавніших часів, адже родовід – один з провідних мотивів християнства.

Сім'я стала одним із факторів виживання і буття народу. Характер, доля українця тісно пов'язувалися з минулим, з душами предків, померлих родичів чи близьких людей. Звідси – культ предків, покровителів родинного вогнища. Виховання дитини в сім'ї є однією з визначальних норм життя українців. Відповідно до усталених традицій українського народу, безперечно, важливе місце в сім'ї належить батькові “Хоч батько й скупий на слово, але воно є законом” [1, с. 12]. Відзначив П.Свідер те, що особливим є і місце жінки в українстві. “Матріархальність, що вкорінена в душах українців, поєднує у собі свідоме і несвідоме, але завжди у сім'ї панує рівність” [6, с. 42]. У творах українських поетів дуже часто Україна постає як символ жінки – матері. В релігійному сприйнятті – Богородиця, Божа Матір, Мадонна. Тобто уособлення всього найсвятішого.

Проаналізувавши працю “Рід, родовід, покоління в українському художньому слові” варто відзначити те, що однією з важливих ознак будь-якого роду, у тому числі й українського, є його ментальність. В рівні художнього вираження ментальності народу, а зокрема образу родоводу проявляється рівень художнього слова, його місце і рух в історії народу. Щоб зрозуміти український етнос, треба виважено й об'єктивно вивчити всю гаму психічних чинників, які формують його етнічний і національний характер у просторі і часі.

П.Свідер твердить “Українці – внуки Дажбога” [5, с. 22]. І відчуття цього багато в чому визначало ментальність їх, передавалося з покоління в покоління – усно й писемно в душах і обрядах, і стало одним з чинників витривалості, поведінки народу. Душа – чи ментальність народу, навіть окремої людини, тим більше спільності – проблема вічна. Полікарп Іванович пише, що на формування української душі вплинули такі чинники: расовий, географічний, історичний, соціологічний, доглибинно-психічний. Так, для прикладу багатство земель України сприяло формуванню в українців

закоханості в природу, ліризму, споглядального і спокійного характеру. Водночас багатство землі не вимагало від українця надзусиль для виживання, а тому в них недостатньо розвинена соціальна і політична активність. Але при цьому вони працелюбні, якщо їм робота до душі. Історичні чинники та політичні реалії сформували войовничість українців козацької доби, схильність до військової служби, порядків, доблесті. Впродовж другої половини XVIII-XIX ст. політичне та національно-культурне і соціальне поневолення спричинило формування в значної частини українців таких негативних рис, як атрофованості національних почуттів, етнонаціональне ренегатство (зрадництво), відсутність національної гордості. Загалом для ментальності українського етносу характерні такі системоутворючі властивості, як: а) зосередженість на проблемах особисто-родинного світу; б) закоханість у природу рідного краю, рідної землі; в) анархічний індивідуалізм, що проявляється в безпідставних претензіях на отаманство та недостатньо розвинені національно-державницькі устремління; г) перевантаження в поведінці і діях емоційного, чуттєвого над вольовим, інтелектуальним, розумним і практичним.

Таким чином можемо говорити, що близькість – і навіть єдність – людини і природи – "основи українського етносу". "Людина, її сутність, місце в суспільстві, в народі – це не пасажир – сів у автобус чи поїзд, поїхав – приїхав, зустрівся з другом чи не зустрівся. В житті – це безконечність. З глибинними визначними чинниками й наслідками дій у планах горизонтальному (епоха, оточення, сучасність) і вертикальному (рід, родовід, покоління). А рід – це біологічне, суспільне, духовне, моральне зерно, ядро спільноти. Нації. З його безконечним змістом, глибиною, наслідками, якостями" [4, с. 4]. Саме спадкоємність поколінь стала вираженням душі народу, забезпечила існування роду, родоводу. Визначила його характер, долю, історію, сучасність та існування у майбутньому.

Отож, проблема роду, родоводу в історії українців та України – категорія особлива. Адже, ментальність українського народу протягом

багатьох віків змінювалась, але все ж таки неперервність її збереглася в головному – сім'ї, роді, родоводі.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М.С. Предок. Из белетристичної спадщини. Київ, 1990. С.12
2. Демська-Будзуляк Л. Зміна поколінь реальність проблеми? // Слово і Час. 2001. № 1. С. 28–32.
3. Ключек Г.Д. “Велесова книга” і “слово о полку Ігоревім”. Деякі паралелі (Уривок з навчального посібника про “Велесову книгу”). // Українська мова і література. 2000. № 35. С. 6
4. Свідер П.І Рід, родовід, покоління в українському художньому слові: Літературно-публіцистичний нарис. Частина перша. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2003. 140 с.
5. Свідер П.І Рід, родовід, покоління в українському художньому слові: Літературно-публіцистичний нарис. Частина друга. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2008. 144 с.
6. Усатенко Т. “Те чому ми завжди належимо”. Дім, домівка, рід родина. // Дивослово. 2000. № 1. С.28

The article analyzes problems of lineage and genealogy in soul of ukrainian nation and ukrainian literature too. The article is defined factors influenced on ukrainian lineage formation and core values for Ukrainians in family since our ancestors until today. The lineage and the genealogy is defined like major categories of nation entity.

Key words: lineage, genealogy, mentality, family.

Отримано: 20.04.2018

ЗМІСТ

Секція: УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Аманюк Г.В. Семантичні та словотвірні особливості у найменуваннях особивготовлювача

Бараболя Ю.Р. Росіянізми в друкованих ЗМІ (на матеріалі газети "Маяк" за січень – березень 2016 року)

Барановська А.О. Зоонім як складова порівняння на позначення рис характеру людини

Брила У.А. Хронологічно маркована лексика як ознака тексту в історичному романі Василя Шкляра «Чорний ворон»

Васильчик О.В. Спонукальна модальність у художній літературі кінця XIX – поч. XX ст..

Волошина А.Ю. Оказіоналізми в художній прозі Оксани Забужко

Гуменюк М.В. Лексеми на позначення напоїв в «Енеїді» І.П. Котляревського

Довбня С.І. Шляхи удосконалення усного мовлення на уроках української мови

Зеленівська Х.В. Синтаксичні особливості роману «Місто» В. Підмогильного

Квасніцька Ю.В. Емоційно-експресивна лексика – концептуальна ознака художнього мовлення Василя Шкляра

Коробчук Ю.М. Фразеологічні одиниці в художній прозі Галини Тарасюк

Курманська А.В. Метафора в поетичному мовленні Олександра Олеся

Магеровська Т.М. Дієслівні синоніми на позначення акту мовлення в байках Микити Годованця

Максимів М.І. Синонімічні ряди на позначення руху у романі А. Свидницького «Люборацькі»

Мальована А.М. Формування поняття про прикметник в учнів шостого класу

Неільчук О.В. Напрямки наукового дискурсу викладачів кафедри української мови

Панич Д.І. Іншомовна лексика у прозовому художньому мовленні Ліни Костенко

Пара А.С. Комунікативно-прагматичні особливості звертання у романі Дмитра Кешелі «Родаки»

Харик А.М. Поняття про індивідуальний стиль письменника у сучасній лінгвостилістиці

Чайка І.В. Функціонування фразеологізмів у романі «Софія» Лесі Романчук
Шаповалова Н.В. Специфіка фразеологічних одиниць в байках Микити Годованця

Секція: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Бандуровська Ю.О. Традиції та новаторство малої прози Любові Пономаренко

Гнаткович У.В. Концепти-образи жінки у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка

Дзюрман С.В. Реалізація свободи вибору героя у драматургії Лесі Українки

Зайчук С.М. Образ пекла і раю в романі-гіпотезі Галини Тарасюк «Між пеклом і раєм»

Лиса В.Л. Образ жінки у романі Марії Матіос «Солодка Даруся»

Мельник А.А. Авторський характеротип у прозі Ольги Кобилянської

Мельник Ю.С. Проблематика та стильові особливості роману «Невеличка драма» В. Підмогильного

Метик Л.О. Чи мовчать музи, коли говорять гармати?: тема війни у сучасній літературі

Мороз М.М. Ідея пошуків Бога у творчому просторі Лесі Українки

Хмельовська Ю.М. Проблема роду, родоводу в літературно-критичній діяльності Полікарпа Свідера